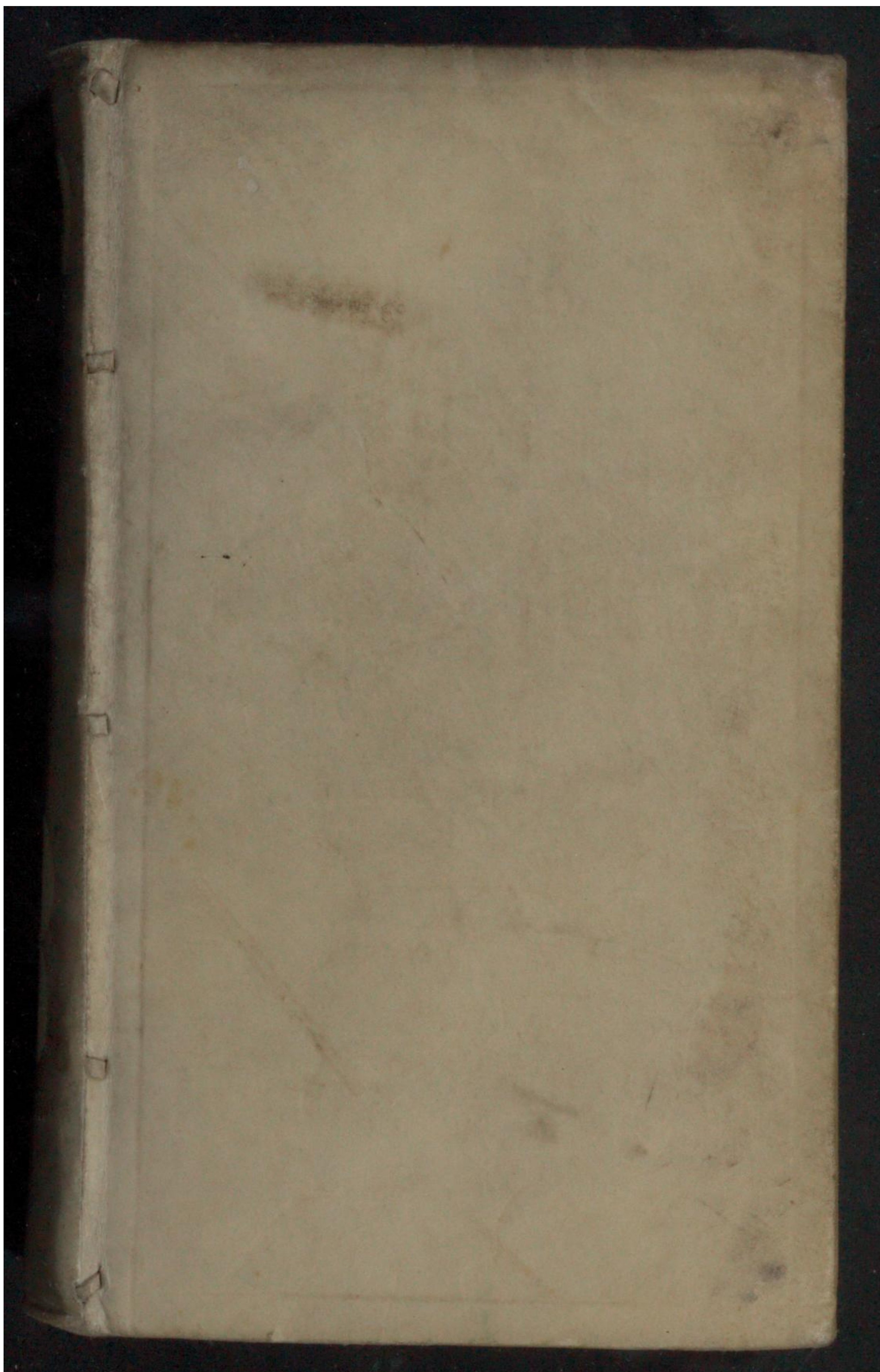
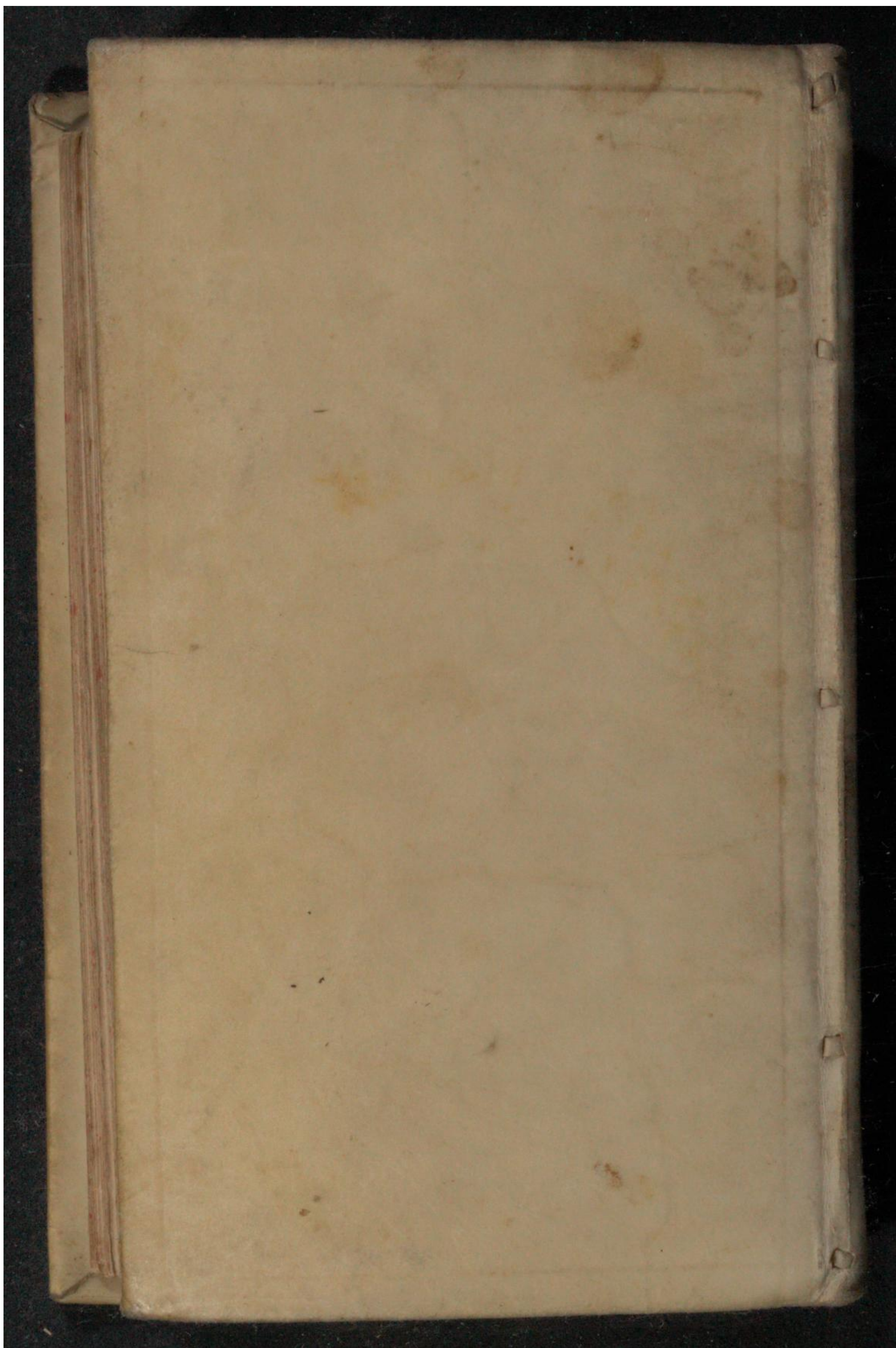
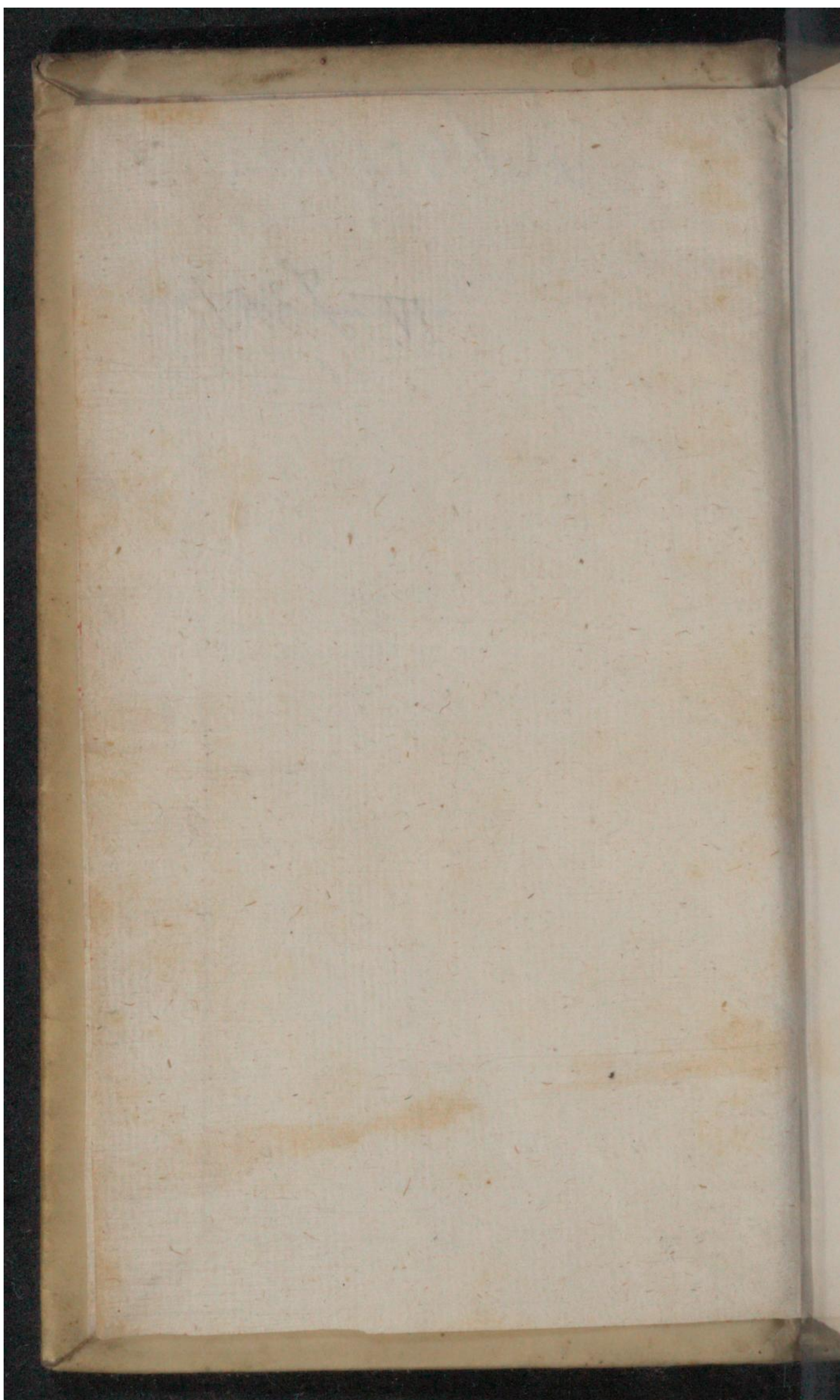

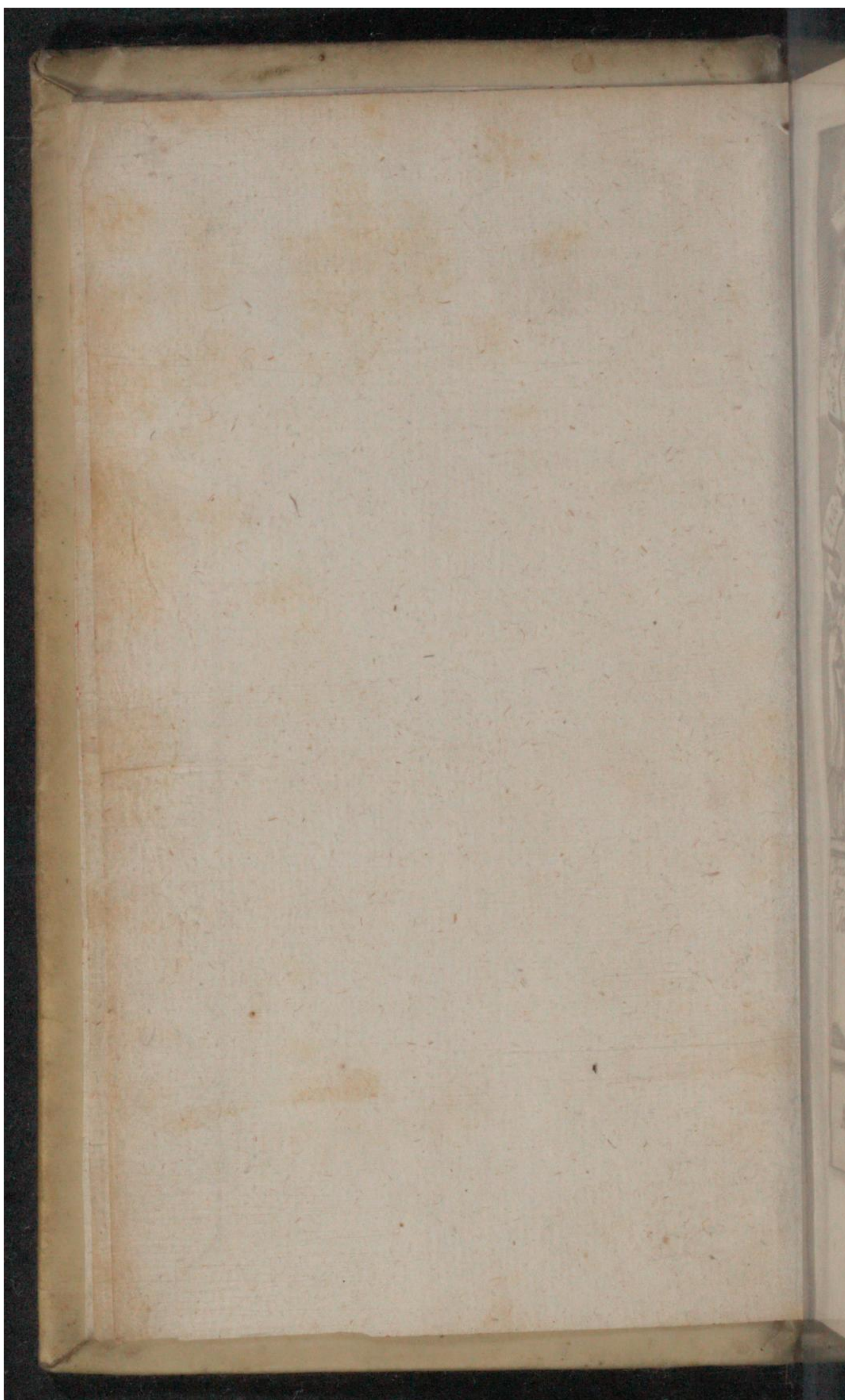

453
K
23

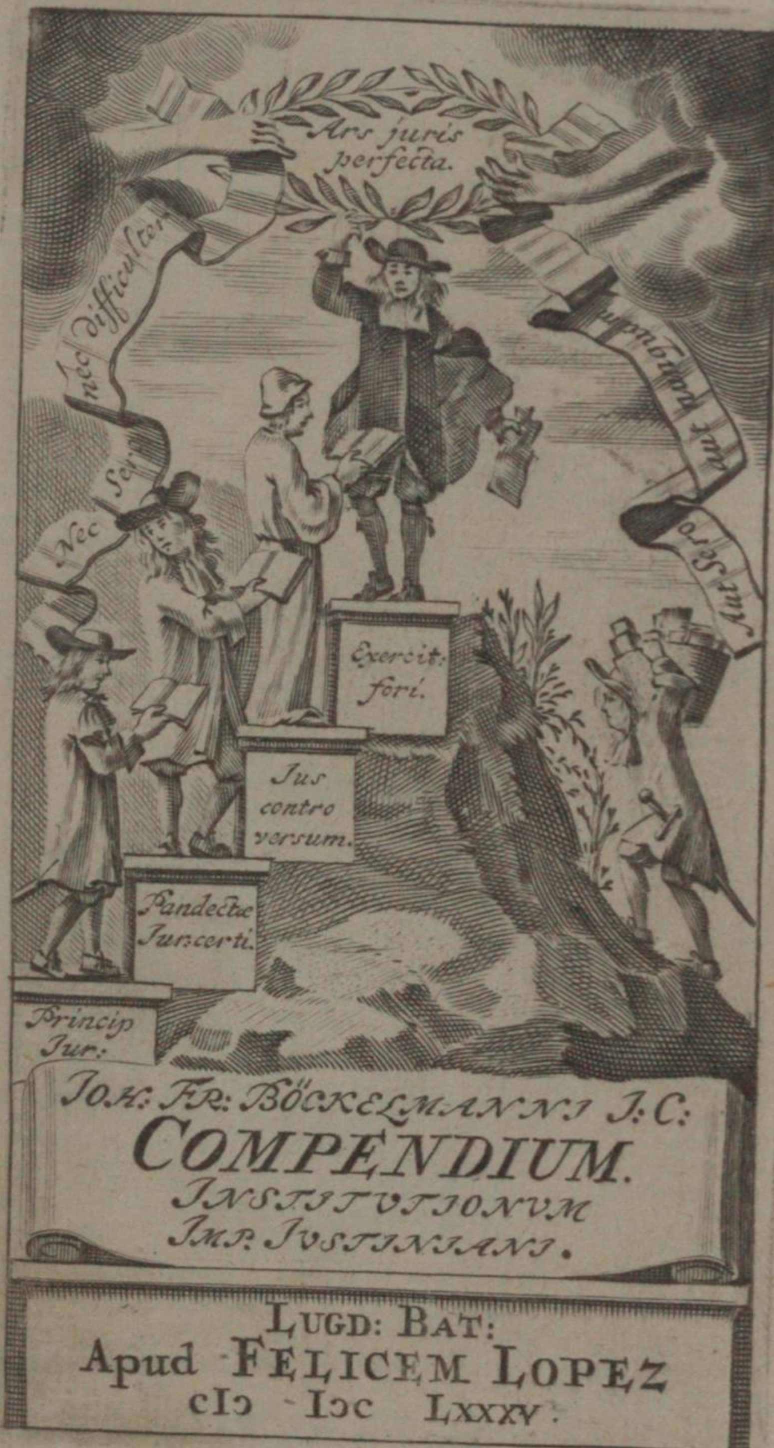

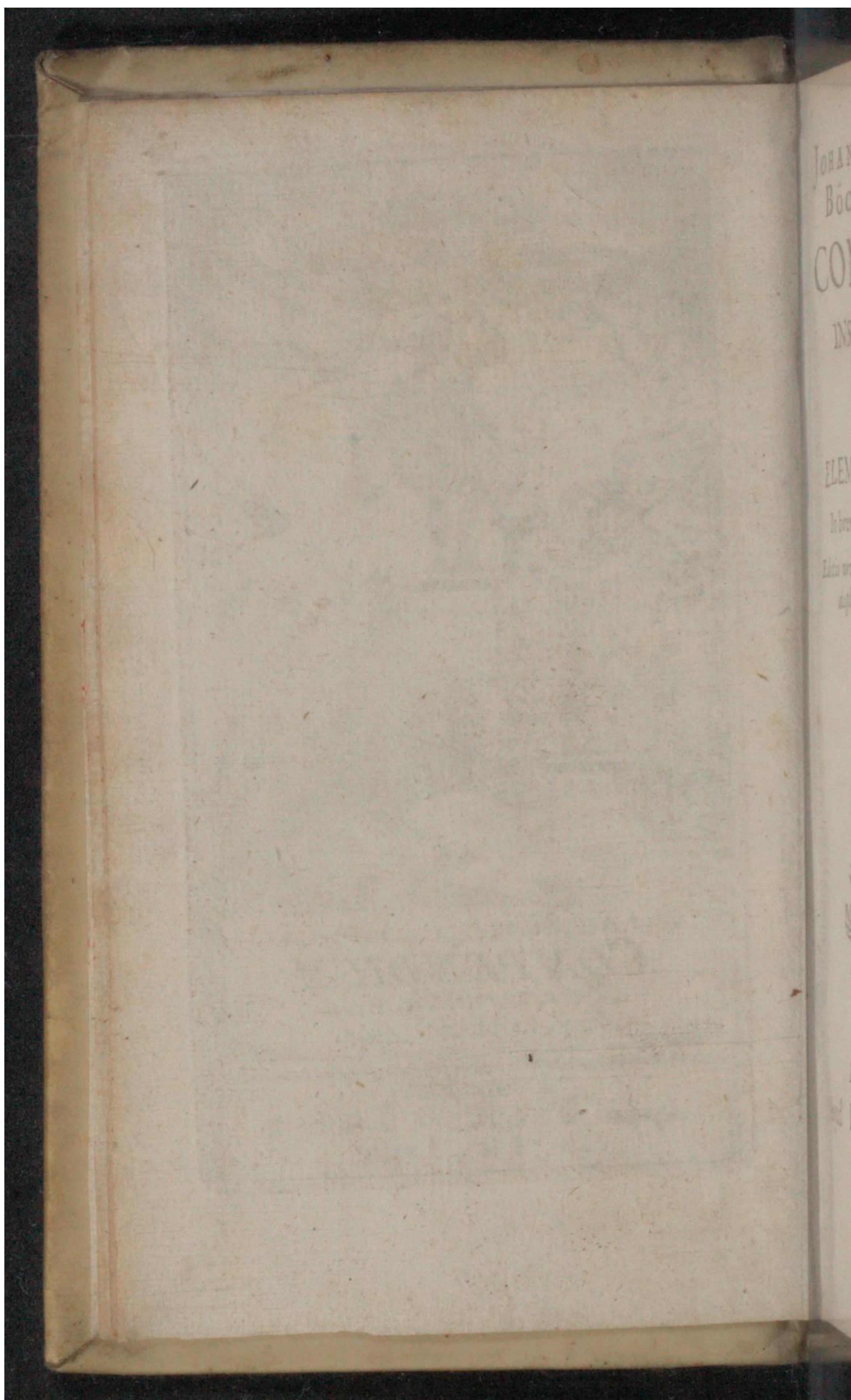

F 13.

Ars juris perfecta.
Nec Sci nec difficulter
Exercit: fori.
Jus contro versum.
Pandectæ Jur: certi.
Princip Jur:
IOH: FR: BÖCKELMANNI J.C:
COMPENDIUM.
INSTITUTIONUM
IMP: IUSTINIANI.
LUGD: BAT:
Apud FELICEM LOPEZ
cIↄ Iↄc LXXXV:

JOHANNIS FRIDERICI BÖCKELMANNI JC^ti

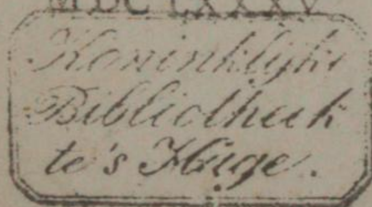
COMPENDIUM INSTITUTIONUM CÆS. JUSTINIANI. SIVE ELEMENTA JURIS CIVILIS

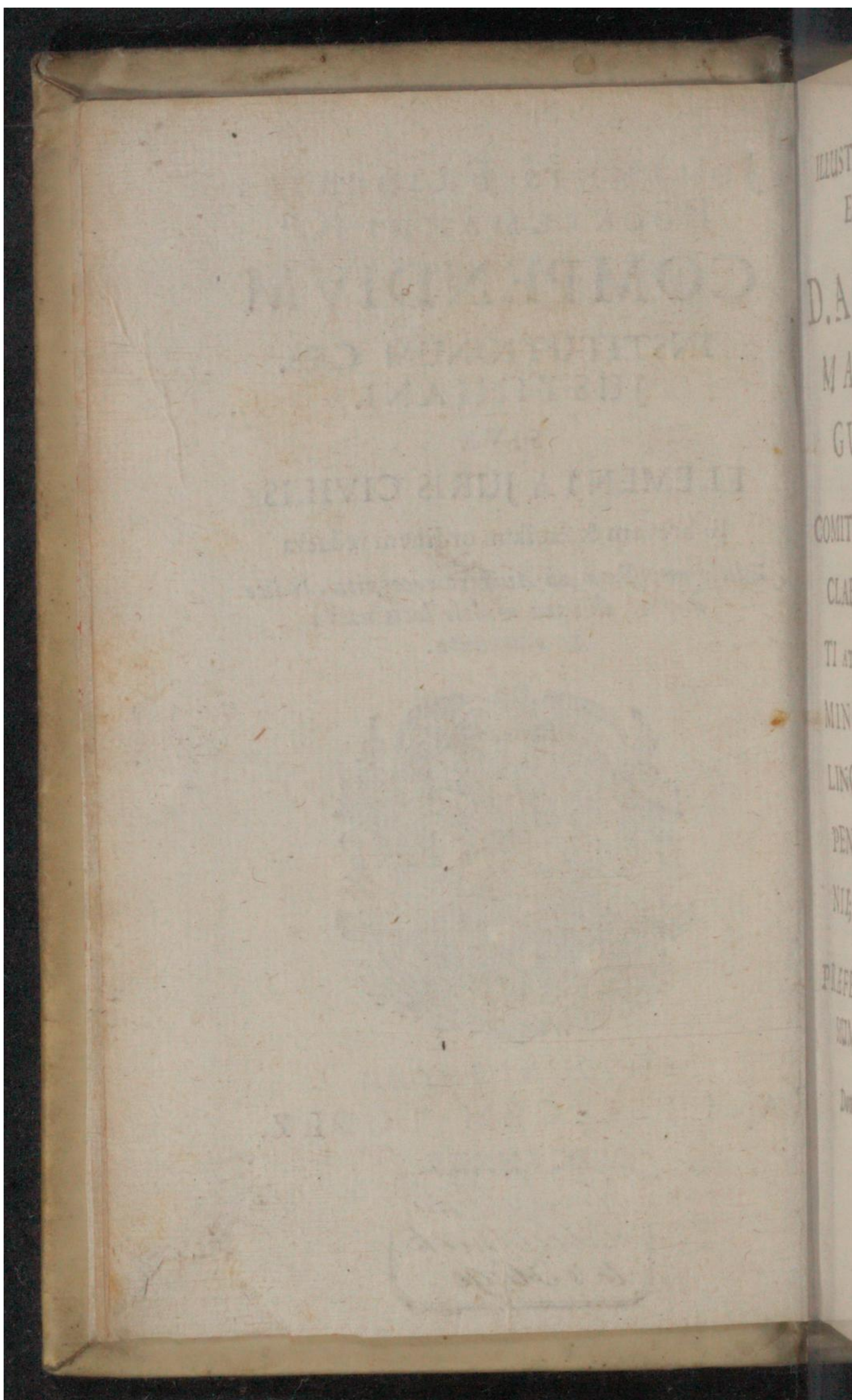
In brevem & facilem ordinem redacta

Editio novissima ab Auctore recognita, Indice duplici aliisque multis locis aucta & emendata.

LUGDUNI BATAV.
Apud FELICEM LOPEZ.
MDC LXXXV.

ILLUSTRISSIMO COMITI
ET DOMINO

D. ARNOLDO
MAURITIO
GUILIELMO

COMITI BENTHEMII, TECLABURGI, STEINFURTI ATQUE LIMBURGI, DOMINO RHEDÆ, WEVELINGHOVII, HOJÆ, ALPENII ET HELFFENSTEINII;

PRÆFECTO COLONIENSIUM HEREDITARIO,

Domino suo Clementißimo.

ET

Nobilissimo Clarissimoque

VIRO,

D. SEBASTIANO SCHEPERS JCto,

Et Reipub. Rotterodamensis Syndico.

Amico suo plurimum honorando.

JOHANNES FRIDERICUS BÖCKELMANNUS S. D.

Quem tibi mitti jubebas, Illustrissime Comes, simul atque in publicum datus esset, libellum, non mitto tantum, sed & Illustri Nomini tuo dico conse-

cro-

croque: tum, ut ſit fidei obſervantiæque meæ in Illuſtriſſ. Gentem Benthemicam & cum primis in Te natalis mihi ſoli Dominum documentum; tum, ut ſit qualecunque ἀντίδωρον pro ſummis plurimisque beneficiis & honoribus, quæ clementiæ Illuſtriſſimorum Benthemicorum Comitum noſtra in acceptis fert familia, ab avi mei, (Cancellarii olim Veſtri) ætate in hunc diem fide obſequioque Vobis devincta; tum, ut tua auctoritas contra ſeculi invidiam tueatur libellum, è quo Juris Civilis principia petebas, quando, raro morum ſtudiorumque exemplo, non in amorem tantum, ſed & admirationem divini ingenii tui nuper rapiebas Academiam Leidamqne omnem Nunquam mihi auguſtius, nunquam ſplendidius viſum eſt auditorium meum, quam Te,

EPISTOLA.

Illuſtris Domine, publici privatique Juris auditore, qui quantum Illuſtriſſimi generis præſtantia anteibas omnes, tantum virtute atque ſtudiorum felicitate præſtabas ſingulis, ut ingenue mihi fatendum fuerit, innumeros inter optimosque juvenes, qui totis viginti annis mihi in diſciplinam traditi ſunt, nullum me noviſſe ingenii felicioris, imo pauciſſimos æque felicis. Inter quos Tu quidem, Clariſſ. Syndice, ſemper etiam excelluiſti, ejusque rei luculentis datis ſpeciminibus, & ab Academia ſummos Jurisperitorum honores Majorum more tibi decretos, & à patria Civitate dignam virtute atque eruditione fortunam es conſecutus. Ejusmodi vero ingeniis meam docendi rationem probatam eſſe, uti & lætor & ſerio triumpho, ita nullum mortalium in commu

munionem Juris ſocietatemque tutelæ hujus libri cum Illuſtri Benthemico Heroë adſciſcere potui opportunius, quam Te, Vir Nobiliſſime, qui ita aliquando in hoc compendio verſatus es, ut nemo unquam id intellexerit melius, nemo calluerit rectius, pluris fecerit nemo; quique tua ſingulari benevolentia & amore, quo me ſemper complexus es atque nunc etiam complecteris, ita me obſtrictum habes, ut mei animi, qui Te ſemper fecit facietque plurimi, publica aliqua debuerit extare ſignificatio. Accipe ergo, Illuſtriſſime Comes, qua ſoles Clementia, hoc fidei obſequiique mei argumentum, & Tu Vir Nobiliſſime hoc noſtri amoris ſignum æqui bonique conſule. Deum autem Opt. Max. precor, ut dignam Vobis & vitam det, & felicitatem,

ſpemque utriusque Germaniæ de Vobis velit eſſe ratam. Valete.

Dabam Lugduni Batavorum.
Idibus Sextil. M. DC. LXXIX.

PRÆFATIO

De viis & deviis quibus ad discendum Jus Civile itur.

JOHANNES FRIDERICUS BÖCKELMANNUS

Institutionum Auditoribus suis cæteræque cupidæ legum Juventuti

S. D.

SI cujuspiam scripti rationem reddendi mihi unquam fuit necessitas, Juvenes Ornatissimi, certe hujus est libelli, quem privatum discipulorum aliquot meorum conscriptum in usum, nec dignum visum mihi, qui emitteretur in lucem, nescio quæ fata præter spem opinionemque meam in omnia alia & diversa traxere. Communicaveram illum quidem cum paucissimis juri pri-

mum initiatis, ſed his amicis ſuis, iisque iterum aliis, aliisque aliis copiam ejus facientibus, exemplaria magno numero pretioque deſcribi, & per omnium manus, quin & ad vicinas Academias nomine Compendii volitare cœpere. Multi librum laudare, & quaſi filo Ariadneo invento gaudere, alii ne caſſa nuce æſtimare, alii ringi, tamque indignis modis in eum invehi, ut ni hi ædilitatem ſine ſuffragio exercuiſſent, mihi omniumque compendiorum Auctoribus ceu Juventutis corrumpendæ Ducibus cum Socrate cicuta bibenda fuiſſet. Jamque non trivia & compita, ſed etiam ſanctiores ſapientiæ luci locique perſonabant ineptis contra id genus ſcriptorum clamoribus. At mihi ita contra invidiam diu obfirmatum eſt pectus, ut (quod lege Decemvirali licebat) ad porticum obvagulatum non venerim, nec verbulum repoſuerim Stentoribus, quos ſuus ſatis livor ulciſcitur & ſtupor. Ne nunc quidem vindicias ſecundum compendiariam inſti-

tuendi poſtulo artem, quam ratio uſusque & auctoritas omnium ſapientum, qui olim docuere, quique nunc aliquo cum ingenio docent & arte, in dubium vocari non ſinunt. Quando tamen nec per munus, quod ſuſtineo, publicum, nec per fidem, quam debeo Reipublicæ, Academiæ & Vobis, Juvenes Ornatiſſimi, non poſſum committere, ut non oſtendam vobis ſcopulos ad quos ego aliique innumeri Juris ſtudium, ceu vaſtum ingreſſi Oceanum ſæpius naufragium fecimus, conſentaneum putavi, ſi hoc loco paucis vobiscum agerem De Jure Civili, quoque id nunc eſt ſtatu; tum de cauſis, per quas alii ſerius, plerique nunquam ad ſolidam ejus ſcientiam perveniunt; denique de ratione & via qua facili negotio & tempore non multo plurimos artis ejus peritos evaſiſſe, & Vos, ſi velitis evadere, poſſe, viginti & amplius annorum uſu compertum habeo. Equidem inter omnes artes, quas veteres ſapientes maxime neceſſarias utilesque judicarunt

tuendæ tum universæ Reipubl. tum ſingulorum civium ſecuritati, paci, fortunæ, excelluerunt procul dubio juris & armorum; quarum illa in otio toga & univerſam Rempubl. ceu vinculum continebat, & ſingulorum civium ſpes, famam, vitam, poſteros ſervabat; hæc in præliis & tumultu ſago, rem populi ſalvam præſtabat, augebat, ornabat. Utramque illam Romani orbis domini mirabili indefeſſoque ſtudio coluere, ut nec meliores belli Duces & milites, nec feliciores Juris Conditores & interpretes ulla gens ætasve viderit; utque veram Juris artem ex Romanorum inſtitutis, ceu ex naturali fonte nunc petat omnis Natio, cui cura eſt legum & rectior Reipub. adminiſtrandæ ratio.

Honor multus & jura ſingularia pompa quadam triumphali conferuntur in eos, qui Juris hujus peritiæ ſolennia ſpecimina dedere, ut ad neceſſarium ſtudium infelicibus aliquot ſæculis neglectum & ignoratum, diligentius excolendum plu-

res invitentur. Unde consit, ut nobilissima hæc disciplina nunc omnium plurimos habeat non tantum Studiosos, sed & Magistros annulatos quidem & honorarios, at paucissimos, qui vel præcepta ejus explicare, vel in usum Reipubl. vertere queant. Jamque justissime veremur, ne aliquando barbaries postliminio ad Scholas nostras redeat & fora, neve illa divina ars, sancte & curiose quondam in felicissma Rerumpubl. habita (quod fatum Romana armorum multæque præclara aliæ veterum passæ sunt artes) ita intermoriatur, uti vestigium ejus vix supersit. Eo enim jam res rediit, ut vix centesimus eorum] qui juris peritiam & honores profitentur id pernorerit. Cujus quidem ignorantiæ causa maximam partem culpa est discentium, qui vel illotis manibus & non satis instructi disciplinis necessariaque supellectile ad hæc sacra veniunt, adeoque ea capere non possunt, etsi velint; vel laborem justum subire

nolunt, cum possent: sed & culpa est ex parte docentium: quorum alii suæ gloriæ quam commodis Studiosorum intentiores ad ostentationem docent; alii discipulos obruunt rebus, quidem sæpe non malis, sed gravioribus & pluribus quam fert tyronum conditio; alii suopte ingenio obscuriores & difficiliores sunt, quam ut diffusum jus quod ipsimet didicere difficillime, aliis tradere queant facile. Certe rari sunt qui artem hanc qua decet arte docent. Sic factum, ut multi non tantum negarint jus ullam in artis speciem redigi posse, sed & vulgo persuasum sit, neminem huic discendæ aptum, nisi cui severa lege proficere volupe, cuique & ferreum sit caput rebus gravissimis plurimisque perferendis, & plumbeum corpus lucubrationibus perpetuis par, denique saccus auri plenus ad comparandam evolvendamque multam molem librariam, sumptumque sustinendum Academicum in annos & lustra. Nam quinquennio

opus

opus esse ad Jus Civile perdiscendum Cæsari Justiniano & plerisque visum est. Quo calculo posito consequitur aliud lustrum ad jus Pontificium & feudale, & aliud iterum ad jus, quod Constitutionibus posterioris ævi, nec non quod moribus introductum est, percipiendum requiri, magnamque vitæ nostræ partem in jure discendo absumendam esse. Sane qui nostra ætate sex septemve annis Colophonem huic studio addebant, eos & singularem adhibuisse diligentiam, & valde propitia Minerva usos esse oportebat. Est & hodie in omnibus Europæ Lyceis major numerus eorum, qui juri operam dant, sed plerique cum Sisypho saxum volvunt, parum aut nihil proficientes etiam cum proficere cupiunt maxime. Nec mirum, cum ars hæc plerumque exerceatur I. sine ordine, II. sine modo, & III. sine ratione.

Ipsa naturalis evincit ratio in omnibus disciplinis esse quendam servandum ordinem

nem ne prima mediis aut postremis postponantur, aut illis hæc præponantur. Sane inter omnes sapientes dubium est nullum, quin mens eorum, qui ad artem satis per se prolixam discendam veniunt, primo principiis generalibus imbuenda, tum ad specialia quæ ex primis consequuntur traducenda sit. Ordinem autem illum naturalem pervertunt, qui novos Justinianos, quibus aqua in ipsis hæret principiis specialibus gravissimisque quæstionibus enecant, quique eos ante certum, jus controversum, usumque fori ante leges civiles docent, iisque vasta commentaria Schneidewini, Minsingeri, Bacchovii, Harprechti, Picardi, Vinnii aliorumve, quæ vix lytæ capiunt, & certe eruditioribus scripta sunt, commendant: quæ quidem in tempore lecta prosunt plurimum, ante tempus torquent obruuntque legentes cum olei operæque dispendio. Partem enim longe maximam eorum, quæ ejusmodi libris traduntur, nec intelligit

tyro,

tyro, nec si intelligat memoria tenere valet.

Quemadmodum autem ægri, quorum corruptus vix ullum cibum fert stomachus, alia atque alia eduliorum expetere solent genera, & pleraque crudiora & noxia magis quam ut quicquam eorum in bonum sanguinem vetere possint, ita etiam nescio quis febre frequentior morbus juvenum plerumque abripit animos, ut plura gravioraque appetant quam capere valent. Scilicet pulchrum illis videtur circa difficilia versari, & nodos juris, creduntque se tanto propiores eruditionis fastigio, quanto citius ex reconditæ artis penetralibus petita tractant, sed Icari fato in abyssum ruunt ignorantiæ, qui viribus nondum adultis altiora petunt. Facilis est ascensus ad altissima, si per gradus eas & ordinem serves, eo vero neglecto ne ad media quidem nos pervenire posse ipsa monstrat natura. Perniciosissimo illi & fatali multis scopulo, quem ὕστερον πρό-

τερον jure dicas, similis fere est secundus quem commodissime Nimium vocabimus, exitiosus illis, qui ordine aliquo utcunque servato finem tamen modumve in discendo docendoque jure tenent nullum: qui, cum elementis incumbendum est, quidlibet ex quavis juris parte corradunt, & cum intra pomœria deberent versari Institutionum, non tantum per omnia veterum prudentiæ volumina vagi & incerti oberrant, sed & excursione facta Grammaticorum, Philosophorum, Historicorum & Philologorum agros depopulantur, tantamque materiæ molem congerunt, ut ad unum caput ex Institutionibus, sæpe major multis Pandectarum libris extet commentarius, non necessariis tantum, sed curiosis, quin & multis ineptis & inutilibus, quæ nec scienti prosunt nec obsunt ignoranti, abundans quæstionibus & rebus. Ut nemo tam felici sit memoria, qui non primorum diu obliviscatur; antequam ad media, ne dicam ad ultima

per-

perveniat, utque Augiæ ſtabulum citius perpurgaris, quam unum ejusmodi caput tenueris. Deum immortalem, quantum coacervatur cacoëthes de Juſtitia & Jure! Quod argumentum per ſe haud difficile veteres lineis non multis abſolverunt, recentiores autem plerique prolixis voluminibus non explicarunt ſed implicarunt: quibus non poſſunt non animi obrui Juvenum, ut neceſſaria ignorent, dum tot non neceſſariis onerantur. Fas ſit Anteceſſori cum Poëtis delectare & prodeſſe, ſuavemque curioſamque aliquando rebus neceſſariis miſcere quæſtionem: ſed tamen niſi modus in his ſervetur pro ætate & ſtatu diſcentium, nec delectabit, nec proderit, ſed cauſa erit naufragii copia illa inſtar ſaburræ, qua nimium oneratam cymbam mergi neceſſe eſt. Et tamen ipſis Elementorum Studioſis copioſiſſimi ejusmodi commentarii, & pro uno ſæpe plures conjunctim, quin & prolixis plerumque dictatis præceptorum adaucti com-

men-

mendantur, quo miſeri oneris quod unum ferre non poſſunt, triplo gravati citius certiusque peſſum eant. Quare vir magni judicii multæque eruditionis Sutholtius (à quo juvene acutiſſimus JCtus Reinhardus Bacchovius Magiſter ejus moneri ſe paſſum non diſſimulat) in ſua ad Velavicæ Tetrarchiæ legatos epiſtola aperte teſtatur, omnes exercitationes in publicum datas, ita eſſe adornatas in univerſum, ut non prærepta aliis, ſed præbita videri debeat ſcribendi facultas, moxque ſubjicit: Quid enim ſtolidius eſt, quam ſpinoſas quasque Juris noſtri quæſtiones & nodoſas controverſias εὐκαίρως ἀκαίρως congerere, atque inibi in utramque partem diſputare & diſcurrere, ubi prima juris principia & rudimenta erant tyronibus proponenda? Quid ineptius, quam difficillima quæque Juris noſtri capita, quorum ſenſus in abdito latet, & doctiſſimum ſæpe quemque fugit, è mediis Dige-

ſtis

ſtis aut Codice evocata eos docere velle, qui adeo ſpeciem ſeu caſum legis nequeunt pervidere, ut tituli, è quo lex adducitur, ne rubricam quidem ſeu inſcriptionem ſatis capiant. Huic ſtoliditati nulla altera eſt magis gemina, quam ſi quis religionis Chriſtianæ Catecheſin explicaturus, perinde ac ſi epopta fieri poſſet, qui neque purgatus neque initiatus ſacræ doctrinæ fuiſſet, protinus diſputare adverſus ſectarios & heterodoxos incipiat, & implicatiſſima qua Veteris qua Novi Teſtamenti loca acervatim adducere, inque iis interpretandis multum æſtuare.

Denique & alius ſcopulus juri ſtudentium vota plerumque facit irrita, dum ars hæc vel nulla vel non ea qua par eſt docetur ratione etiam ab illis, qui modum & ordinem rerum aliquem obſervant. Uti enim non ſufficit navem ad juſtum modum ordinemque oneratam, ſed & ſingulari quadam opus eſt naucleri prudentia

&

& judicio ad discernendum tempora, quibus vela vel explicanda, vel contrahenda, vel recta pergendum, vel ad latus deflectendum, vel vadum tentandum, vel remis contisque laborandum, vel anchora jacienda: ita profecto qui clavum tenet in puppi per mare juris ducenda, nisi multa utatur cura, consilio & ratione, infelicem reddit vectoribus navigationem. A ratione autem illa absunt longissime, qui majorem memoriæ quam intellectus curam gerunt, quique leges magis quam legum principia tractant. Cum enim fontes illi, è quibus jura singula profluunt, pauci sint, & facile ostendant quid ipsis contineatur rivulis, primam potißimamque operam fontium investigationi dandam, laboremque alium circa rivos & immensum & desperatum esse cuilibet conjicere in proclivi est. Sed & ne usui quidem est legum peritia, nisi è fontibus suis naturalibus derivata. Neque enim scire leges est verba earum tenere, sed sensum

sum, rationem & usum. Neque enim qui omnes leges & Constitutiones memoria tenet Jurisperiti nomen magis mereri putem, quam meruere olim veterum Romanorum pueri, qui leges XII. *Tabb. totum illud Corpus Juris, quo populus tunc quidem utebatur, ceu necessarium carmen exacte tenebant & quotidie cantabant, rationis autem & principiorum illius juris prorsus ignari. Omnium habere memoriam divinitatis non humanitatis esse ait Iustinianus noster. Memoratur tamen puerum vix puberem audiente Parisiis, & mirante frequenti concione omnes nostras Leges Civiles memoria tenuisse, & ad dictum initiale verbum integras recitasse, quod sive Lullii sive qua alia non absimili effecerit arte, nec laudandum valde, nec imitandum Vobis puto; cum eo studendi modo judicandi vis JCto maxime necessaria reddatur obtusior, cumque melior totum Jus Civile capiendi sit ratio si quicquid in eo legeritis continuo expendatis,*

 quid

quid ejus sine lectione illa, naturali ratione scire potuissetis, quidque ea lectione præter aut contra communia illa principia didiceritis, sique hæc memoriæ, illa relinquatis judicio. Sic cum hæc pauca, illa vero nobis innata sint, utraque labore leviore & cum ratione tenebitis majore. Contra aberrant & Magistri & discipuli, qui nullam vel justo minorem memoriæ curam habent. Illi dum male cohærentia juris capitula, & nimium sæpe verbosi Triboniani ἀμεθοδείαν superstitiose persequuntur, parum anxii si quid brevius aut memoriæ opportunius dici possit. Hi autem dum præcepta generalia memoriæ mandare infra dignitatem juris Studiosi & ad pueros eosque qui Scholastico in pulvere agunt pertinere putant: sat habentes si Iustiniani libellum aliquoties legerint & explicari audiverint. Cum tamen res ipsa loquatur legendo audiendoque parum aut nihil profici in principiis nostræ artis imbibendis, nisi præcepta breviter atque or-

ordine excipiantur, excepta memoriæ mandentur, mandata diligenti examine & repetitione inculcentur.

Proximis isti malo est error eorum, qui verbis Iustiniani & veterum juris conditorum eadem superstitione adhærentes pro veris & certis sæpe seu falsa, seu incerta principia discunt, quibus perceptis & aliam naturam rei quam est esse putant, & ad jura seu ad ænigmata atque omnem intellectum fugientia obstupescunt, quæ clare & distincte percipi possunt & debent. Innumeræ sunt in jure definitiones & regulæ quarum aliæ generalius, aliæ obscurius, aliæ perversius conceptæ maximas tenebras pariunt, nisi commode temperentur, restringātur, explicentur, emendenturque. Neque enim adeo perpolitam perfectamque nobis artem reliquit Cæsar, ut non multa in illa clarius, multa brevius, plenius, distinctius, melius tradi queant. Id cum non pauci animadverterent, ipsa fundamenta juris aliter jacien-

*da docuere, nonnulli ordinem, ſeriem for-
mamque aliam fecere, quorum ars nova,
licet melior ſit veteri Tribonianica, illi ta-
men, cui juris Romani natura ſerieſque
tenenda eſt, onus gravius reddit facitque,
ut ſic pro una duplex juris diſcenda ſit ſpe-
cies. Hos aliiſque ſcopulos (nec enim lu-
bet heic omnes docentium diſcentiumque
errores perſeqni) raro evitant qui in juris
diſciplinam veniunt. Multi ita impingunt
in eos, ut ne tabulas ullas ex naufragio
colligant, alii tarde & multo labore mul-
toque cum periculo ſalutis ægre enatant:
quod mihi quoque euenit, qui cum ele-
menta ipſa primum diſcerem, ſtatim ad
antimonias & ſubtilißimas tricas ſimul-
que ad Iuris Forenſis obſervationes abre-
ptus eamque ob rem multis magniſque
voluminibus obrutus, ad hæc non Iuris
Romani tantum verba, ſed omnium eru-
ditiorum dicta ſcriptaque ſeu Deorum o-
racula admiratus, iiſque quantum pote-
ram memoriæ chartiſque mandandis fati-*

gatu.

gatus, ſero magnaque cum jactura quo in vado hærerem, quamque parum proficerem ſenſi, aliamque quærendam eſſe pedum viam animadverti. Cumque prima parum proceſſiſſet, ſecunda navigatione inſtituta, memoratos ante prætervectus quidem ſum ſcopulos, at multo labore & tempore ægre aſſecutus, quod primo anno ex noſtris multi nunc aſſequuntur diſcipuli. Sed tamen mihi gratulor gaudeoque utcunque me perveniſſe ad portum, quem non pauci idem ingreſſi iter ſerius attingunt, plures nunquam. Diffiteri enim nequeo totum triennium & amplius me in Inſtitutionibus Iuſtiniani & Pandectarum explicatione & diſputatione conſumpſiſſe, publice & privatim ſæpius, nec infeliciter diſputaſſe, cum tamen plurima juris principia ignorarem, nec pactorum contractuumque ſingulas ſpecies, nec modos acquirendi ſatis diſcernere valerem. Incidi autem in alios quam plurimos me multo infeliciores, & quotidie incido

in eos, quorum alii plures annos, alii tota luſtra legendo, ſcribendo & audiendo jura contriverunt, & multa magnaque volumina ex ore eruditiſſimorum virorum exceperunt, nec ſegniter laborarunt, quin & de gravibus quibusdam quæſtionibus non inſcite loqui didicerunt, & tamen quid ſit actio in rem & ſexcenta conſimilia principia ſcitu maxime neceſſaria explicare neſciunt. Vidi candidatos non paucos, qui magnam ætatis partem in Academiis & Iurisconſultorum Collegiis non negligenter transegerant, tam tamen ignaros incertosque fundamentorum juris, ut alii repulſam paſſi, alii non niſi ſevera admonitione & dura conditione in numerum ſint admiſſi. Miſeruit me ſæpe hominum in infelicia devia delapſorum: eoque majus mihi ſemper fuit ſtudium & cura viam omnium planiſſimam breviſſimamque inveniendi qua Diſcipulos meos ducerem. Ipſam an invenerim neſcio; meliorem tamen, quam qua ivi olim, qua-

que

que nunc iter vulgo fit, invenisse me sat scio, testatumque faciunt sexcenti Viri Clarißimi, qui in hac nostra atque celeberrima Germanorum Academia Palatina, mea methodo non infeliciter (quod ἀβασκάντως dico) usi, finem præmiumque, quod Cæsar studii statuit nostri, rempublicam scilicet in partibus administrandam sibi commissam, non prece aut pretio, sed virtute & eruditione obtinuere. Multi enim horum summis Principibus sunt à consiliis; alii à Legationibus in ipsis etiam, quæ nunc aguntur, Europæ Germaniæque comitiis; plures à judiciis; nec pauci clari variis in Academiis Juris Professores; alii Syndici; alii Fisci patroni; alii Advocati, aliaque Jurisconsf. munia cum laude obeuntes. Qui omnes (quanquam nec ferrei, nec plumbei, nec aurei essent) artem illam labore non nimio triennio aut citius didicere. Neque memini me ullum unquam nactum alicujus ingenii & diligentiæ discipulum, cui aut studium difficile,

aut plus opus fuerit temporis ad discenda, quæ Candidatum ex Civili, Pontifico, publico & feudali jure scire oportet, quæque multi vix altero lustro perdiscunt. Non potui autem Vobis, Ornatissimi Juvenes, discrimen inter rectam pravamque juris discendi rationem clarius demonstrare, quam demonstrat quod in frontispicio hujus libelli videtis emblema, in dextra parte referens viam apertam, quatuor gradibus interstinctam, qua nec sero, nec difficulter ad perfectam juris scientiam eunt Studiosi, nullis sarcinis graves, res singulas alias post alias agentes; in sinistra arduam, montis præcipitio, sentibus vepribusque impeditam, quam unus omnia simul portans nullo ordine, modo aut ratione ingressus, aut sero aut nunquam, certe non sine improbo labore & molestia summa emetietur, ad miseriam citius quam scientiam perventurus.

Et tamen hæc regia est via qua & nobis utendum fuit olim, & nunc vulgus

uti-

utitur, sola plerisque nota & præmonstrata: quasi Diva nostra paucos tantum sacerdotes non multos mortales ad summum sacrarium admittere voluisset. Ego vero cum aliis paucioribus id ago ut Vobis omnibus, Commilitones optimi, perspectissima reddam adyta illa felicia, & si quid ego in methodo Juris multos annos discendo, plures docendo meditandoque quin & Rameæ artis adminiculo longoque usu & exercitatione invenerim, quo studia Vestra juvari poßint, id omne in sinum vestrum effundam. Vos autem animos advertite ad emblema & ad quatuor illos viæ gradus, qui totidem sint studii nostri anni. Et primo quidem mißis omnibus aliis nil nisi principia juris curate. Principia appello eas regulas, quæ docent quid sit quæque res juris, & quotuplex, quæque ejus indoles. V. G. quid sit testamentum, quæ ejus species, quibus sit testamenti factio, quod ejus testamentum, quæ forma, quæ vis, & effectus, quo denique modo in-

firmetur. Omnes finitiones, divisiones & præcepta huc pertinentia statim discenda & crebra repetitione in succum sanguinemque vertenda, atque ita tenenda sunt Studioso, ut non tantum verba præceptorum eorum exacte reddere, sed & sensum exempli commode explicare possit, id quod primo anno haud difficulter efficiet. Et effecere meorum plurimi, qui præter elementa Justiniani & nostrum compendium aliumve exiguum libellum similem iisque citatas leges fundamentales nihil studuere

Secundus gradus sit Vobis annus secundus, quo ab Institutionibus ad reliquas Iuris partes transeundum; &, quod primo anno nondum attigimus jus civile, certum secundum seriem Pandectarum discendum; ut hoc anno reliquorum juris capitum ita Studiosus ediscat teneatque principia, uti primo factum est de Institutionibus: quo nihil facilius esse plurium exemplis comprobatum habeo.

Tertio autem gradu annoque memoria

prio-

priorum firmanda, illisque relegendis exigua diei pars danda, aliqua etiam juri publico & feudorum, sed maxima controverso tribuenda, in subtiliora inquirendum, ingeniumque disputando acuendum, cui rei materiam uberrimam præbet Hieronymus Treutlerus, usum autem fructumque plurimum dabit Reinardus Bacchovius in suis ad Hieronymum exercitationum voluminibus, nec non Giphanius, A. Matthæus, Wissenbachius, Bronchorstius, Pacius, similesque qui celebriores juris quæstiones & pugnantia intricataque loca breviter nec ineleganter exposuere. Fachinæus, Harprechtus, Nicolaus de Pasceribus & id genus alii arenam habent, non calcem. Hunnius ejusque similes non docent, sed seducunt; non juvant, sed impediunt. Tota autem illa triennalis exercitatio Academica ita instituenda est, ut non multa interpretum volumina legenda, sed unus liber legum multum & multa cum ratione & meditatione.

Quarto anno quibus volupe est & otium, graviores interpres, ſed terſiores & judicio valentes, ut Cujacium, Hotomannum, Duarenum, Fabrum, Donellum, alioſque Heroës ſimiles (qui diſputantibus etiam ſæpe conſulendi) plenius & κατὰ πόδα non inutiliter legent. Quorum autem res eam moram non ferunt, illis auctor ſum ut recta forum & judicia petant, & commodo obſervatore ordinis judiciarii perlecto acta judicialia cauſæ alicujus integra excutiant, conſilia & reſponſa aliquot non cujuslibet, ſed & præſtantium Virorum evolvant, tum manum ipſimet operi admoveant, fundamentis in Academia recte poſitis ſuperſtruant & fabricando meliores fabri fiant. Marcus Tullius triduo ſe Juriſconſultum profeſſurum, ſi JCti ipſi bilem moveant, minatur; quod uti ego à Viro illo ſummo omnis divini humanique juris ſcientiſſimo minime temere dictum puto, ita Vos, Commilitones optimi, ne dubitate, quin, ſi

eum quem dixi ordinem, modum rationemque teneatis, nec sero nec difficulter ad fastigium artis nostræ perventuri sitis. Sufficiat vobis hoc loco generalior hæc de utraque studendi via admonitio, ne aliorum clamor, ut solet ignis, quem fatuum vocant, Vos ad lævam ducat, & pro compendio magnum studiorum Vestrorum det dispendium. De singulis rebus ad studium nostrum necessariis opportunior alias dabitur agendo locus. De compendio vero, cui ego formam, Vos causam, lucem & nomen dedistis, id unum addendum habeo, ejus vix alium esse usum quam juvandæ memoriæ primo anno principiis imbuendæ: nec satis intelligi posse nisi conjungatur cum Cæsaris Justiniani Institutionibus & legibus passim ad marginem citatis & à nobis aliisque intra privatos parietes explicari & examinari solitis. Sublevandis studiis secundi tertiique gradus serviet commentarius noster ad Pandectas & de actionibus tractatus, in quibus omnibus

nibus non aliam quam Vestri commodi quæsivi gloriam. Vos isthæc æquo animo accipite & si usui esse possunt læti fruimini. Valete. Dabam Lugd. Bat. XI. Kal. Sextil. 1679.

IN-

INDEX TITULORUM INSTITUTIONUM IMPERIALIUM.

A.

B.

C.

D. Di-

INDEX.

D.

E.

F.

G.

H. He-

H.

I.

L.

Le-

M.

N.

O.

P.

Per

INDEX.

Q.

R.

S. Sa-

S.

T.

V.

METHODUS INSTITUTIONUM IMP. JUSTINIANI.

Lib. I.

Cum finis Jurisprudentiæ ſit ut Juſtitia adminiſtretur, Imperator initium facit à titulo 1. *de Juſtitia & Jure*. Jus autem eſt publicum vel privatum. De hoc fere ſolo in Inſtitutionibus agitur, & quia id ex triplici ſpecie natum, hinc titulo 2. agit de tribus illis ſpeciebus, ſcilicet *de Jure Naturali, Gentium & Civili.*

Abſoluto juris tractatu generali, Imperator tranſit ad ſpecialem de jure privato, quod verſatur circa perſonas, res, & actiones [a]. Hæc ſunt quæ vulgo tria juris objecta appellant. De Perſonis proponit duas di-

[a] *§. ult. Inſt. de Iur. Nat. Gent. & Civ.*

visiones. Prima & summa est, quod homines sunt liberi aut servi, de qua titulus 3. *de Jure personarum.* Et cum liberi sint ingenui vel libertini, hinc titulus 4. *de Ingenuis*, & titulus 5. *de libertinis*, sive ex justa servitute manumissis. Cum autem quasdam manumissiones leges improbent, ut hodieque Lex Ælia Sentia: hinc titulus 6. *Qui & ex quibus causis manumittere non possunt*, & olim Lex Fusia Caninia: de qua titulus 7. *de Lege Fusia Caninia tollenda.*

Altera personarum divisio est in titulo 8. *De his qui sunt sui vel alieni juris.* Homines autem alieni juris, sunt vel in potestate Dominorum, ut servi, de quibus ante, vel in potestate parentum, de qua titulus 9. *de Patria potestate.* Hæc potissimum acquiritur vel justis nuptiis & legitimatione, de quibus titulus 10. *de Nuptiis*: vel adoptione, de qua titulus 11. *de Adoptionibus.* Amittitur autem patria potestas potissimum morte, dignitate & emancipatione, de quibus titulus 12. *Quibus modis patria potestas amittitur.*

At homines sui juris sunt in tute-

la

la vel cura, vel neutro jure tenentur. Hinc titulus 13. *de Tutelis*. Tutela autem eſt teſtamentaria, legitima, vel dativa. Et quia quamdiu teſtamentaria ſperatur, ceſſat legitima, & quamdiu legitima locum habere poteſt, ceſſat dativa, hinc primum docetur titulo 14. *Qui teſtamento tutores dari poſſunt*. Legitima autem tutela ex L. XII. tabb. ad agnatos pertinet, hinc titulus 15. *de Legitima agnatorum tutela*: niſi jus agnationis vel minima capitis diminutione amiſſum ſit, hinc titulus 16. *de Capitis diminutione*. Sed & ex ratione legis XII. tabb. eſt legitima Patronorum tutela, de qua titulus 17. *de legitima Patronorum tutela*. Cui ſimilis legitima parentum, de qua titulus 18. *de Legitima parentum tutela*. Denique & fratrum ob fiduciam recepta eſt, de qua titulus 19. *de Fiduciaria tutela*. Dativa Tutela eſt eorum tutorum, quos Magiſtratus Romani, quibus id ſpeciali jure, veluti lege Attilia, Julia, Titia, aliave permiſſum erat, conſtituebant. Hinc titulus 20. *de Attiliano tutore & eo qui ex Lege Julia & Titia dabatur.*

Omnes autem tutores dantur potissimum, ut eorum auctoritate negotia, ex quibus damnum pupillo metuendum, perficiantur, nec aliter rata sint. Hinc titulus 21. *de auctoritate tutorum.* Constituta autem tutela finitur morte, capitis diminutione, pubertate, aliisque modis, de quibus titulus 22. *Quibus modis tutela finitur.* Hæc de tutela: sequitur Cura, unde titulus 23. *de Curatoribus.* Absoluto autem tractatu de tutela & cura separato, subjiciuntur tres tituli utrique speciei communia continentes: scilicet *de satisdatione Tutorum & Curatorum* titulus 24. *de excusationibus Tutorum vel Curatorum* titulus 25. & *de suspectis Tutoribus & Curatoribus* titulus 26. Hæc de personis in Institutionibus sufficere putavit Justinianus, quarum plurimæ aliæ divisiones ex titulo ff. de Stat. hom. & aliunde peti possunt.

LIB. II.

Postquam dictum de personis, dicendum de rebus, quarum & duæ divisiones & duorum generum jura

tra

tractantur. Prima autem rerum divisio est, quod res sunt vel in patrimonio vel extra patrimonium nostrum; de qua in titulo 1. *de Rerum divisione & acquirendo ipsarum dominio.* Altera est, quod res sunt corporales vel incorporales; hinc titulus 2. *de rebus corporalibus & incorporalibus.* Et quia servitutes sunt res incorporales, de iis Imperator hic agere incipit. Sunt autem Servitutes vel prædiales, de quibus titulus 3. *de Servitutibus rusticorum vel urbanorum prædiorum*; vel personales, ut ususfructus, de quo titulus 4 *de Usufructu*, usus & habitatio, de quo titulus 5. *de Usu & Habitatione.*

His de divisionibus rerum dictis, Imperator persequitur cœptam titulo 1. telam de juribus rerum. Jura autem rerum sunt vel in rem vel in personam sive ad rem. Potissima species juris in re est dominium, cujus acquirendi modi alii sunt juris Gentium, de quibus agitur dicto titulo 1. *de Rerum divisione & acquirendo ipsarum dominio.* Alii sunt juris Civilis, & hi rursum vel singulares vel universales. Singulares, ut usucapio, de

qua titulus 6. *de Usucapionibus & longi temporis præscriptionibus*, & donationes quædam, de quibus titulus 7. *de Donationibus*: nec non legata & fideicommissa singularia, de quibus ubi de testamentis & codicillis agitur. An autem illis modis dominium recte quæsitum sit, vix intelligemus, nisi sciamus, quibus alienare licet vel non; hinc titulus 8. *Quibus alienare licet vel non licet*. Item per quas personas cuique acquiritur, de quo titulus. 9. *Per quas personas cuique acquiritur*, Expeditis modis illis singularibus, quæque eo pertinere videbantur, Imperator transit ad Universales, qui hodie sunt quatuor: 1. hereditatis aditio. 2. bonorum possessionis agnitio. 3. adrogatio. 4. addictio bonorum libertatum conservandarum causa facta.

Hereditas autem defertur vel ex testamento & secundum dispositionem defuncti, vel ab intestato secundum legem. prima causa est testamenti, quod est vel sollenniter ordinatum, unde titulus 10. *de Testamentis Ordinandis*: vel privilegiatum quale maxime est militare testamen-

ſtamentum, de quo titulus 11. *de Militari Teſtamento* In utroque diligenter ſpectandum tum conditio teſtantis, unde titulus 12. *Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum*: tum heredis inſtitutio, quæ eſt fundamentum totius teſtamenti. Eſt autem heredis inſtitutio, 1. alia neceſſaria, ſcilicet eorum qui neceſſario heredes inſtitui aut nominatim exheredari debent, veluti liberi, hinc titulus 13. *de Exheredatione liberorum*; vel voluntaria, ſcilicet eorum quos teſtator quidem inſtituere vel exheredare non cogitur: in utraque videndum, qui, quot, & quomodo inſtituendi, de quo titulus 14. *de Heredibus inſtituendis*. 2. Heredis Inſtitutio dividitur, quod alia ſit prima, alia ſecunda, quæ etiam ſubſtitutio vocatur. Eſtque vel vulgaris, de qua tutulus 15. *de Vulgari ſubſtitutione*; vel pupillaris, de qua titulus 16. *de Pupillari ſubſtitutione.*

Tantum de ordinandis teſtamentis. Recte ordinata ſæpe infirmantur, & quidem vel ipſo jure, cum rumpuntur aut irrita fiunt, de quo titulus 17. *Quibus modis teſtamenta in-*

firmantur : vel facto hominis, cum rescinduntur ut inofficiosa. Hinc titulus 18. *de inofficioso testamento.* Quæ autem ita infirmata non sunt, efficiunt ut heres inde hereditatem acquirat, nonnunquam invitus, nonnunquam adeundo, nonnunquam immiscendo, pro diversa heredum qualitate & differentia, de qua titulus 19. *de Heredum qualitate & differentia*: sed & sæpe inde acquiruntur non tantum legata, de quibus titulus 20. *de legatis*; nisi vel per testatorem adempta, hinc titulus 21. *de ademptione legatorum & translatione*; vel imminuta per L. Falcidiam, de qua titulus 22. *de Lege Falcidia:* sed & fideicommissariæ hereditates, de quibus titulus 23. *de Fideicommissariis hereditatibus*; & singulæ res per fideicommissum relictæ : de quibus titulus 24. *de singulis rebus per fideicommissum relictis*. Sed ad legata & fideicommissa relinquenda hodie non opus est testamento proprie dicto : sufficiunt etiam Codicilli, i. e. testati vel intestati voluntas minus solennis, de quibus titulus 25. *de Codicillis*.

Lib. III.

Tantum de hereditate testamentaria, sequitur ab intestato: in qua olim potissima causa erat sui heredis, de qua titulus 1. *de hereditatibus quæ ab intestato deferuntur*. Legitima etiam erat agnatorum successio, de qua titulus 2. *de Legitima agnatorum successione*. Sed & Senatusconsultum Tertullianum etiam admisit matrem ad successionem liberorum de quo titulus 3. *de Senatusconsulto Tertulliano*; & Orphitianum liberos ad bona matris, de quo titulus 4. *de Senatusconsulto Orphitiano*. Prætor autem post suos & legitimos heredes admisit successionem cognatorum, de qua titulus 5. *de Successione cognatorum*. Et quia tum in agnatis, tum in cognatis, proximitas graduum spectabatur, hinc titulus 6. *de gradibus Cognatorum*. quod tamen non pertinet ad servilem cognationem, de qua titulus 7. *de Servili cognatione*; sed quodammodo etiam ad successionem libertorum, de qua titulus 8. *de successione libertorum*; quibus patronus non tantum ab inte-

ſtato ſuccedit, ſed quos etiam uni ex liberis ſuis libere aſſignat. hinc titulus 9. *de aſſignatione libertorum.*

Tantum de primo modo acquirendi dominium univerſali, ſcilicet hereditatis acquiſitione; ſequitur ſecundus *de bonorum poſſeſſionibus* titulo 10. & tertius *de acquiſitione per adrogationem* titulo 11. nec non quartus *de eo cui libertatis cauſa bona addicuntur* titulo 12, Erat olim & quintus per bonorum debitoris venditionem, & ſextus ex Senatuſconſulto Claudiano, ſed hi ſublati ſunt ſecundum titulum 13. *de ſucceſſionibus ſublatis quæ fiebant per bonorum venditionem & ex Senatuſconſulto Claudiano.*

His de dominio ut potiſſima juris in re ſpecie & ſervitutibus dictis; Imperator tranſit ad jus in perſonam ſive jus ad rem quod oritur ex obligationibus, de quibus titulus 14. *de Obligationibus.* Earum variæ ſunt ſpecies, ſed potiſſima oritur ex contractu vel quaſi contractu, ex maleficio, vel quaſi maleficio. Contractus autem qui ſpecialem formam nomenque habent, ſunt quatuor. Vel enim

enim re ineuntur, vel verbis, vel literis, vel consensu. Prima species ergo contractuum nominatorum est eorum qui re ineuntur, ut mutuum, commodatum, depositum, & pignus, de quibus titulus 15. *Quibus modis re contrahitur obligatio.* Secunda species est ex stipulationibus orta Verborum obligatio, unde titulus 16. *de Verborum obligationibus.* Stipulatio autẽ primo distinguitur in eam quæ fit ab uno, vel à duobus reis stipulandi & promittendi, de quibus tit. 17. *de duobus reis stipulandi & promittendi.* Secundo distinguitur in eam quæ fit à liberis, vel à servis: de qua tit. 18. *de stipulatione servorum.* Dividitur autem tertio in Judicialem, Prætoriam, conventionalem, & communem, de qua sub titulo 19. *de Divisione stipulationum.* Cæterum ratione rerum, personarum, modique stipulandi sæpe fiunt inutiles stipulationes. Hinc quarto alia stipulatio est utilis, alia inutilis: unde titulus 20. *de inutilibus stipulationibus.* Denique quinto alia stipulatio est principalis, alia alterius obligationis accessio, ut fidejussio: hinc *de fidejussoribus* titulo 21,

Sequitur tertia ſpecies *de litterarum obligationibus* titulo 22. & quarta ſpecies contractuum conſenſualium, de quibus Imperator tum in genere agit titulo 23. *de Obligationibus ex conſenſu*; tum in ſpecie *de emptione & venditione* titulo 24. *de Locatione & Conductione* titulo 25. *de Societate* titulo 26. & *Mandato* titulo 27. Contractus ſequuntur quaſi-Contractus, unde titulus 28. *de Obligationibus quæ quaſi ex contractu naſcuntur*. Cæterum obligationes illas, uti dominium, non tantum per nos, ſed & per eos, quos in poteſtate habemus, nobis acquiri obiter monet Imperator titulo 29. *Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur*; ſicque tranſit ad titulum 30 *Quibus modis tollitur obligatio*, ſcilicet ipſo jure: quos duos titulos rectius poſt enarratas obligationes ex maleficio & quaſi maleficio ſubjeciſſet, ſed de his demum libro 4. agit.

LIB. IV.

Maleficia autem vel privata ſunt vel publica: privata ordinaria ſunt

sunt quatuor, 1. furtum, de quo speciatim agitur in generali titulo 1. *de Obligationibus quæ ex delicto nascuntur.* 2. rapina, unde *de vi bonorum raptorum actione* titulo 2. 3. damnum injuria datum, quod coërcet Lex Aquila, de qua titulus 3. *de Lege Aquila* 4. injuria, de qua titulus 4. *de Injuriis.* Delicta excipiunt quasi delicta. Hinc titulus 5. *de Obligationibus quæ quasi ex delicto nascuntur.*

Tantum de secundo juris objecto, scilicet de rebus; sequitur tertium *de Actionibus* titulo 6. quæ contra nos dantur non tantum ex nostro facto, sed etiam ex conventione eorum qui in nostra potestate sunt, ut actio quod jussu, exercitoria, institoria, tributoria, de peculio & in rem verso, de quibus agitur titulo 7. *Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicitur*, & ex privato delicto servorum, unde actiones noxales, de quibus titulus 8. *de Noxalibus actionibus*, & ex pauperie animalium nostrorum, de quo titulus 9. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.* Exercemus autem actiones non tantum per nos, sed & per Pro-

curatores: de quibus titulus 10. *De iis per quos agere possumus.* Ne autem temere aut frustra instituatur actio, opus sæpe est cautione. Hinc titulus 11. *de Satisdationibus* Observandum etiam ne post tempus aut ab herede aut contra heredem actio instituatur indistincte, unde titulus 12. *de perpetuis & temporalibus actionibus & quæ ad heredes vel in heredes transeunt.* Actionem etiam competentem excludunt exceptiones, de quibus titulus 13. *de Exceptionibus:* Exceptionem replicationes, de quibus titulus 14. *de replicationibus.*

Tantum de Actionibus proprie dictis & ordinariis, à quibus olim multum differebant interdicta, de quibus titulus 15. *de Interdictis*; sive decreta Prætorum, quæ extra ordinem judiciarium in controversiis possessionum interponebantur, de quibus aliisque causis hodie eodem modo agitur.

In omni autem judicio sive ordinario sive extraordinario, & litigantibus cavendum ne temere litigent: hinc titulus 16. *de Pœna temere litigantium*, & judici observandum, ut secun-

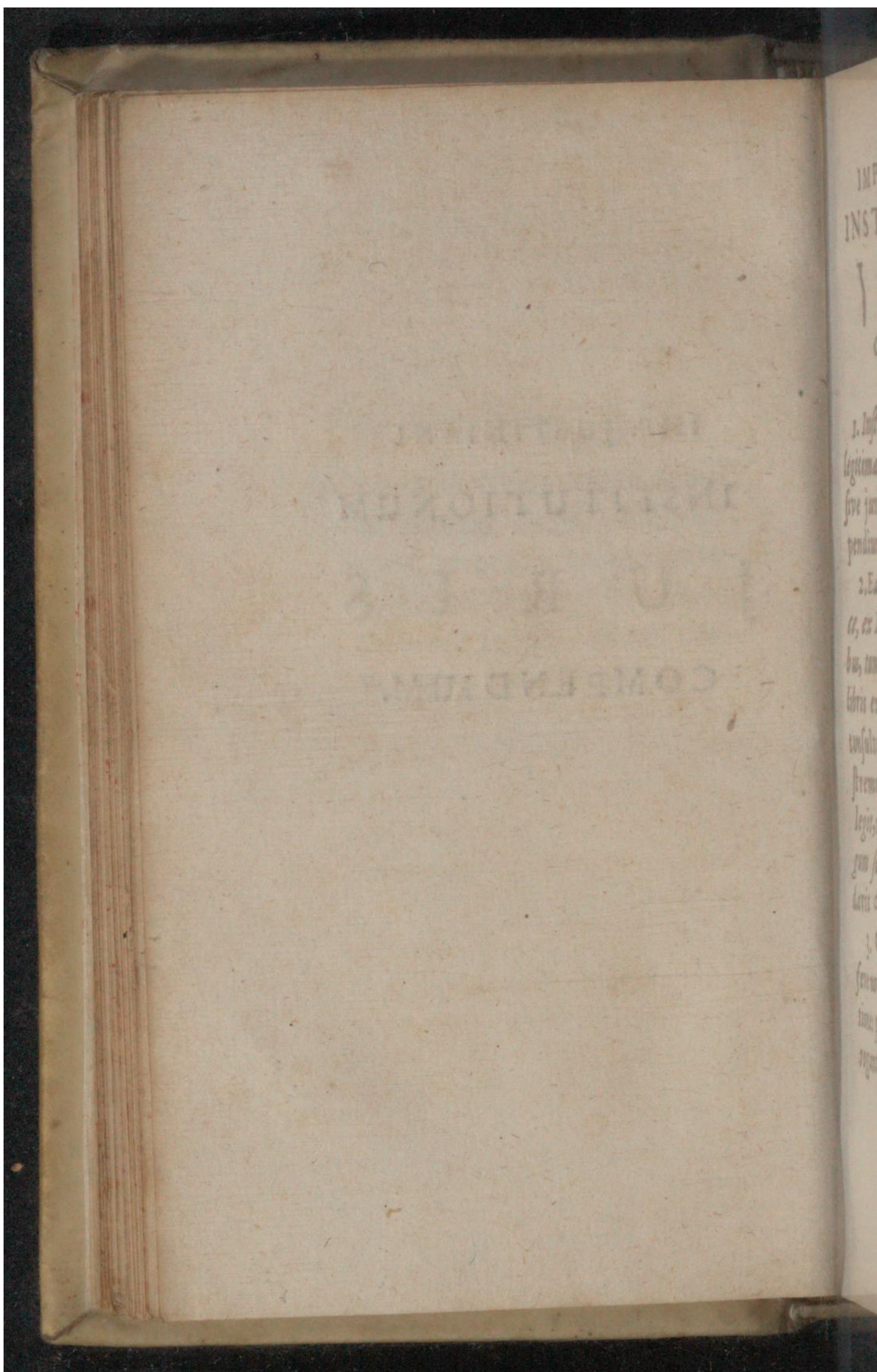
ſecundum leges & mores iiſque definitam naturam actionis judicet, hinc titulus 16. *de Officio Judicis.*

Abſoluto ita tractatu juris privati, ſecundum tria juris objecta, perſonas, res & actiones, ſufficere elementis hiſce putat Imperator, ſi ex jure publico ceu corollarium ſubjiciat tantum unum titulum 18. *de publicis Judiciis.*

Hugo in Didasc. lib. 3.

In omni doctrina breve aliquid & certum decet colligere, quod in arcula memoriæ recondatur: Unde postmodum, cum res exigit, aliqua deriventur.

IMP. JUSTINIANI
INSTITUTIONUM
J U R I S
COMPENDIUM.

IMP. JUSTINIANI INSTITUTIONUM JURIS COMPENDIUM.

Procemium.

1. *Institutiones Juris sunt totius legitimæ scientiæ prima elementa* a *sive jurisprudentiæ Romanæ compendium* b.

a §. 4. *h.*

b §. 2. *Inst. de just. & jur. ib. levis ac simplex via.*

2. *Eas Justinianus primum Codice, ex Imperatorum Constitutionibus, tum Pandectis seu Digestorum libris ex immensis Veterum Jurisconsultorum libris compositis*, c *postremum componi jussit, compositas legit, recognovit, & plenissimum legum suarum robur iis adcommodavit* d.

c §. 2. *h.* & §. 4.

d § 4. & §. 6. *h.*

3. *Continent ergo breviter jus fere novissimum, sunt que constitutiones posteriores* e *quæ semper derogant prioribus* f.

e §. 3. *h.*

f *l. ult. ff. de Constit. Princ.*

4. *Ab*

4. Ab hujus generis compendio, quod nec multa nimis, nec antiquata continet, initia facienda studii juris. Inde progrediendum. Hæc unica ad solidam juris scientiam planaque via est. Si quis juris studiosus aliam ingrediatur, aut serius, aut nunquam ad finem perveniet [a].

[a] § 2. *Inst. de just. & jur. adde* §. 3. *h.*

TIT. I.
De Justitia & Jure.

Justitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuiq; tribuendi [b].

[b] *pr. Inst h. l.* 10. *ff. eod.*

2. Ut ea fœlicius in Rep. administretur, discitur jus, quod est ars boni & æqui [c]. Idem est Jurisprudentia: quæ est divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia [d].

[c] *l.* 1. *pr. ff. h.*

[d] §. 1. *h. l.* 10. §. 3. *ff. eod.*

4. Juris præcepta quædam generalia sunt, ut honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere [e].

[e] §. 3. *h. l.* 10. § 1. *ff. eod.*

4. Positiones autem seu species juris duæ sunt: Publicum & privatum. Publicum jus est, quod ad statum Reipublicæ Romanæ potissimum

mum ſpectat: idque conſiſtit in ſacris, in ſacerdotibus & Magiſtratibus. Privatum eſt quod ad ſingulorum civium utilitatem potiſſimum ſpectat [a]. a §. 4. *h. l.* 1. § 2. *ff. eod.*

5. Utrumque quidem collectum ex præceptis naturalibus, gentium & civilibus, ſed privatum tantum perſequitur Juſtinianus in ſuis elementis [b]. b *d.* §. 4. *h.*

Tit. II.
De Jure Naturali, Gentium & Civili.

1. Jus naturale generatim definitur, quod natura omnia animalia docuit [c]. Sed hoc minus proprie dicitur, cum jus & injuria non cadant in bruta, quandoquidem ſenſu carent [d]. c *pr. h. l.* 1. §. 3. *ff. eod.* d *l.* 1. §. 3. *ff. Si quad. paup. pr. Inſt. eod.*

2. Proprie dictum jus naturale eſt, quod natura omnes homines docuit, conditium à Deo, quo ſpectant religio erga Deum, ut parentibus & patriæ pareamus, defenſio vitæ [e], quæque decalogo præcipiuntur. e *l.* 1. *in fin. l.* 2. & 3. *ff. h.*

3. Jus Gentium eſt, quod naturalis ratio inter omnes fere Gentes conſtituit [f]. f § 1. *h. c. jus gentium diſt.* 1.

4. Ex

4. Ex hoc jure introducta sunt bella, discertæ gentes, regna condita, agris termini positi, ædificia collocata, commercium, manumissiones & obligationes institutæ, exceptis quibusdam obligationibus quæ jure civili introductæ sunt [a].

5. Et hoc quidem strictim & proprie dictum est jus Gentium, quod alias etiam latius pro ipso jure naturæ accipitur [b]: uti contra jus naturæ nobis proprie dictum alibi jus gentium appellatur [c]. Hinc dinstinctio DD. in jus Gentium primævum & secundarium.

6. Jus Civile est quod quisque populus pro sua Majestate, hoc est summa potestate sibi constituit [d]. Idque nec in totum à naturali recedit, nec per omnia ei servit, sed ei vel addit quid vel detrahit [e].

7. Estque vel scriptum vel non scriptum [f].

9. Scriptum est, quod expressa Legislatoris voluntate constat: quod quidem Romani plerumque scribere solebant, licet ad substantiam legis non pertineat scriptura [g].

9. Scriptum autem jus Romanum est

a *l.* 4. & 5. *ff. h.*

b *l.* 84. *d. R. I. l.* 1. *ff. de acquir. rer. dom.* §. 11. *Inst. de rer. divis.*

c *l.* 1. *in fin. l.* 2. & 3. *ff. h.*

d §. 1. *h.*

e *l.* 6. *ff. h.*

f §. 3. *h. d. l.* 6. §. 1.

g *l.* 32. *ff. de legib.*

est Lex, Plebiscitum, Senatusconsultum, Principum placita, prætorum edicta, Responsa prudentum [a]. a §. 3.

10. Lex est jus quod Populus Romanus Senatorio Magistratu interrogante, veluti Consule, constituebat [b]. b. l. 7. ff. eod.

11. Plebiscitum est quod Plebs (Lege Horatia & Hortensia hanc potestatem consecuta) Plebejo Magistratu interrogante, veluti Tribuno, constituebat. Plebs autem à Populo eo differt quo species à genere: nam appellatione populi universi Cives significantur, connumeratis etiam Patriciis & Senatoribus. Plebis autem appellatione sine Patriciis & Senatoribus cæteri Cives significantur [c]. b §. 4. h.

12. Senatusconsultum est quod Senatus (permittente populo vel Principe) jubet atque constituit [d]. c d. §. 4. h.

13. Constitutio Principis est jus, quod Princeps sive decrero, sive epistola, sive rescripto, sive alio quocunque modo jubet atque constituit. Nam quodcunque Principi placet ut sit Lex, Legis habet vigorem. d §. 5. h.

14. Lege enim Regia, qua Populus

lus ei & in eum omne Imperium suum & potestatem contulit, effectum est, ut Princeps non tantum leges ferre possit, sed & ut ipse legibus civilibus ejusmodi sit solutus [a]. Nec enim iisdem legibus ut civis privatus potest teneri, quas ut Princeps pro Majestate sua imperat. Nam Imperans & parens simul esse non potest. Legibus ergo Dei, naturæ, adeoque & regni fundamentalibus tenetur.

a §. 6. h. l. 31. ff. de legibus.

15. Constitutiones Principum autem aliæ sunt universales, quæ totum populum ei subjectum obstringunt: aliæ personales, quas non nisi ad certas personas pertinere vult. Nam quod alicui ob meritum indulget, (forte privilegium concedens) vel si quam pœnam irrogat singularem, vel si cui sine exemplo subvenit; veluti gratiam faciens damnato ad supplicium; hæc nec in exemplum trahuntur, nec personam transgrediuntur. [b]

b d. §. 6. h. in fin. l. 1. ff. de Constit. Princ.

16. Prætorum edicta, sive jus honorarium, sunt jus, quod Prætores aliive id genus Magistratus proponebant, permittente scilicet populo

us

Jus Civile per eos adjuvari, suppleri, emendari [a], non tolli, aut mutari [b].

17. Responsa Prudentum sunt sententiæ & opiniones Jurisconsultorum, quibus permissum erat de jure respondere. Ab his non magis quam a jure Civili, quod interpretabantur Prudentes, licebat judici recedere [c]. Unde & jus Civile [d] ejusque viva vox dicuntur [e].

18. Quando autem nec Senatus, nec Magistratus, nec Prudentes, Majestatem habuerunt, consequitur eorum consulta, edicta, responsa minus proprie jus dici & reliquis juris scripti speciebus adnumerari.

19. Jus Civile non scriptum est, quod usus approbavit [f], sive quod tacita populi voluntate introductum est [g]. Dicitur etiam longa consuetudo [h] & diuturni mores, quia tantum temporis, eaque actuum frequentia ad hoc jus introducendum requiritur, quæ sufficiat ad probandam tacitam populi voluntatem [i].

20. Recte autem introducta consuetudo legem imitatur, hoc est, eandem cum lege vim habet [k]. Nihil

a §. 7. *h. l.* 7. §. 1. *ff. eod.*
b *l.* 12. §. 4. *ff. de public. in rem. act.*
c §. 8. *h.*
d *l.* 2. §. 5. & 12. *ff. de orig. jur.*
e *l.* 8. *ff. de Inst. & jur.*
f §. 9. *h.*
g *l.* 32. *ff. de legib.*
h *tit. C. Quæ sit longa consuet.*
i *l.* 35. & *seq. ff. de legib.*
k *d.* §. 9. *Inst. h.*

hil enim interest an populus suffragio suam voluntatem declaret, an
a l. 32. ff. de legib. rebus ipsis & factis [a].

21. Sed hoc maxime pertinet ad populum liberum, cujus est Majestas. Nam Principi subjectus non nisi ex voluntate ejus saltem præsumpta, jus non scriptum inducit.

22. Cæterum, multum differunt Jura naturalia, Gentium & Civilia. Nam naturalia quidem jura divina quadam providentia constituta semper firma, atque immutabilia permanent [b]: Et gentium jura naturali ratione subnixa difficilius mutantur: At civilia sæpe mutari solent, vel tacito populi consensu, vel alia postea lege lata [c]. Interest tamen Reipubl. ne & civile jus facile mutetur [d].

b §. 11. h. §. ult. Inst. de legit. agnat. tut.
c d. §. 11. h.
d l. 23. ff. de legib.

23. Omne autem jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel actiones [e]; quæ vulgo tria juris objecta dicuntur, porro in Institutionibus explicanda.

e §. ult. h. l. 1. ff. de stat. hom.

Tit. III.

De Jure Personarum.

1. Licet autem variæ personarum sint distinctiones in titulo de statu hominum aliisque juris locis, duabus tamen divisionibus jus personarum hic absolvitur,

2. Prima & summa personarum divisio est, quod homines aut liberi sunt, aut servi [a]. a pr. Inst. h.

3. Et Libertas quidem est naturalis facultas ejus quod cuiq; facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibetur [b]. b §. 1. h.

4. Servitus autem est constitutio juris Gentium, qua quis alieno dominio contra naturam subjicitur [c]. c §. 2. h.

5. Dicuntur servi à servando, quod Impp, captivos vendere ac per hoc servare nec occidere solent: qui etiam mancipia dicti sunt, eo quod ab hostibus manu capiantur [d]. d §. 3. h.

6. Servi autem aut nascuntur aut fiunt. Nascuntur ex ancillis nostris. Fiunt aut jure Gentium ex captivitate, aut jure civili, cum liber homo major 20 annis ad pretium participandum se venundari passus est [e]. e §. 4. h.

7. Et in servorum quidem conditione nulla est differentia. Liberi autem aut ingenui sunt, aut libertini [a].

a §. ult. h.

TIT. IV.

De Ingenuis.

1. Ingenuus est qui statim ut natus est liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex altero libertino, altero ingenuo.

2. Sed & si quis ex patre servo vel incerto, matre vero libera, sive conceptionis, sive partus, sive medio tempore nascitur, ingenuus est [b].

b t. t. h.

3. Partus enim hoc casu sequitur ventrem.

TIT. V.

De Libertinis.

1. Libertini sunt qui ex justa servitute manumissi sunt [c].

c pr. h.

2. Manumissio est de manu (id est potestate) datio [d].

d d. pr. h.

3. Eaque variis modis contingit, & quidem non tantum censu, vindicta, testamento ut olim: sed etiam in S. S. Ecclesiis, inter amicos, adhibitis

bitis tamen quinque teſtibus: item per epiſtolam à 5 teſtibus ſubſcriptam, aut per quamlibet ultimam voluntatem; aut inter vivos, apud Magiſtratum quovis loco & tempore, aliiſque modis [a].

4. Tempore Auguſti libertini triplicis erant conditionis, alii peſſimę, qui dedititii erant & non multum à ſervis differebant: alii melioris ut Latini: alii optimæ, qui habebant jus Civium Romanorum, licet ingenui non eſſent. Sed poſt ſublata ſunt illa diſcrimina per Antoninum Imp. omnibus civibus Romanis [b], per Juſtinianum autem ingenuis factis: ſalvo tamen jure Patronatus [c].

a §. 1. *h. t. l. un. C. de Lat. lib. tol*

b *l.* 18. *ff. de ſtat. hom.*

c *Nov.* 78. *c.* 5.

TIT. VI.

Quibus ex cauſis manumittere non licet.

1. Non tamen cuicunque volenti manumittere licet per L. Æliam Sentiam, cujus duo ſunt capita [d].

d *pr. h.*

2. Primo cavetur, ne quæ fiat manumiſſio in fraudem creditorum.

3. In fraudem autem creditorum non censetur facta manumissio, nisi concurrat 1. consilium, & 2. eventus, id est, nisi manumittens animum fraudandi habuerit, & creditores damnum revera senserint [a].

4. Secundo prohibetur, ne minor 20 annis manumittat, nisi vindicta apud consilium, (id est, apud collegium, in quo Romæ adhibebantur 5 Senatores & 5 equites, in Provinciis 20 recuperatores cives Romani [b]) justa manumissionis causa approbata: quod post restrictum ad minores 18 annis [c]: tandem & impuberibus eadem ætate qua alia & libertates testamento dare permissum [d].

5. Et semel quidem causa illa approbata sive vera sit sive falsa, favore libertatis non retractatur [e].

6. Justæ autem manumissionis causæ sunt vel honestus affectus, forte erga patrem, matrem, filium, filiam, fratres, sororesve naturales; aut pędagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, aut collactaneum manumittendos, item erga ancillam intra 6 menses uxorem ducendam: vel sperata utilitas, ma-

nu-

a §. 3. h.
b Ulp. tit. 1. §. 8.
c §. 4. & 5. & ult. h. t.
d Nov. 119. c. 2.
e §. 6. h.

numittentis forte servum non minorem 17 annis procuratoris, sive ad judicialia sive ad alia habendi gratia, aut similis a. a §. 5. h. t.

Tit. VII.

De Lege Fusia Caninia tollenda.

1. Lege Fusia Caninia certus modus, id est, numerus constitutus erat servorum testamento manumittendorum: qui 10 habebat non plus parte dimidia, qui 30 non plus tertia, qui 100 quartam, qui 500 non plus quinta. Nemo vero ultra 100 manumittere poterat b. Sed hæc antiquata est, quoniam absurdum videbatur morientibus libertatem adimere, quam vivi habent c.

b *Ulp. tit. 1. Paul. 4. sent. 14.*
c *pr. h. t.*

Tit. VIII,

De His qui sunt sui vel alieni juris.

1. Secunda personarum divisio est, quod quędam personæ sunt sui juris, quædam alieno juri subjectæ: atque hæ iterum in potestate vel Dominorum, vel parentum sunt d.

d *pr. h.*

2. In Dominorum potestate sunt servi, in quorum & personam & bona Domino jus competit.

3. Et quidem in personam Dominus olim habebat jus vitæ necisque a. Nunc tantum emendationem, aut modicam coërcitionem b. Si Dominus hodie servum sine justa causa occiderit, tenetur Lege Cornelia de sicariis. Si alias in eum sævierit, bonis conditionibus eum vendere cogitur c.

4. Quantum ad bona, quod quisque servus acquirit, Domino acquirit d.

a §. 1. h. b l. un. C. de emend. serv. c §. 2. h. d §. 1. h. §. 3. inf. per quas person.

Tit. IX.

De Patria Potestate.

1. Patria potestas est jus quod cives Romani habent in liberos suos e.

2. Quanquam enim jure naturæ omnibus parentibus jus aliquod sit in liberos f, nulli tamen sunt homines qui talem habent in liberos potestatem, qualem Romani g.

3. In personam enim filii pater olim habebat jus vitæ & necis h, hodie modicam tantum coërcitionem i: graviora filiorum admissa nunc

e. pr. junct. §. 2. h. f Aristot. 8. eth. c. 10. g d. §. 2. h. h l. ult. C. de pat. pot. i l. un. C. de his qui pat. vel lib. occid. l. un. C. de emend. propinq.

nunc ſolus Magiſtratus vindicat, in eoque nonnunquam patris voluntatem ſequitur a. — a *l.* 3. *C. de pat. pot.*

4. Bona etiam filius olim fere omnia acquirebat patri; hodie autem tantum peculium profectitium & uſumfructum adventitii b. — b §. 1. *Inſt. per quas perſon.*

5 Cæterum effectus patrię poteſtatis ſpeciales plurimi ſunt, ut in jure nuptiarum, tutelarum, teſtamentorum, obligationum, aliique conſpicui: uti ſuis locis apparebit.

6. Ad matrem hęc poteſtas minime pertinet, ei tamen reverentia & pietas debetur c. — c *l.* 4. *C. de pat. pot. l.* 4. *ff. de Cur. fur.*

7. Acquiritur autem patria poteſtas potiſſimum. 1. juſtis nuptiis, 2. legitimatione, 3. adoptione.

Tit. X.

De Nuptiis.

1. Nuptias pręcedere ſolent ſponſalia, quę ſunt mentio & repromiſſio futurarum nuptiarum d. — d *l.* 1. *ff. de ſpons.*

2. Jure Canonico & hodierno dividuntur ſponſalia in ea quę fiunt de pręſenti: & de futuro. Illa fiunt conſenſu pręſenti: hęc, promiſſione in futurum e. — e *t. pert. ff de ſponſ.*

3. Sponsalia illa de præsenti secundum jus Romanum sunt ipsum matrimonium : cujus forma in solo consensu consistit [a]. Licet Canones & Constitutiones Græcorum, nonnullique mores benedictionem sacerdotalem quoque requirant [b].

4. Nuptiæ sunt Viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens [c].

5. Dicitur *Viri & mulieris*; Ut intelligatur prohibita simultanea polygamia; crimen capitali pœna vindicandum [d]. Dicitur *conjunctio*, scilicet animorum, non corporum. Nuptias enim non concubitus sed consensus facit [e]. Dicitur *individuam*: Votum animusque contrahentium est ut matrimonium sit individuum. Præter spem & per accidens fit, quod divortio quandoque dividatur. Dicitur *vitæ consuetudinem continens*, id est, vitæ societatem [f] & communionem utriusque fortunæ [g] omnisque rei divinæ & humanæ [h]. Unde Nuptiæ satis distinguuntur à concubinatu, à societate aliisque contracti-

a *l* 30. *ff. de R. I. l.* 22. *C. de Nupt.* b. *caliter. caus.* 30. 4. 5. *c.* 13. *X. de præsumpt. Novel. Leon.* 74. & *Alexii Comnen.* c §. 1. *Inst. de pat. pot.* d §. 6. *Inst de Nupt. l.* 30. *C. ad L. Iul. de adult. Const. crim. Car. V. artic.* 127. e *l* 30. *de R. I.* f *l* 1 *ff rer. amot.* g *l* 22. §. 7. *ff. solut. mat.* h *l.* 4. §. *de crim. expil. her.*

ctibus. Nec communionem bonorum inter conjuges, jure Romano incognitam, inducunt.

6. Ut autem justæ sint nuptiæ requiritur, 1. ut personæ contrahant quæ jus connubii habent. 2. ut justa forma observetur.

7. In personis requiritur 1. ut sint cives Romani. 2. justæ ætatis. 3. nec cognatione. 4 nec affinitate. 5. nec honestate, 6. nec alia juris civilis ratione, 7. nec vitio, quod generationi obstat, impediti.

8. Primum illud requisitum arcet peregrinos, qui jure suo, non Romano nubunt; & servos, qui non matrimonium, sed contubernium contrahunt [a].

9. Secundum vult ut masculi sint puberes, fœminæ viri potentes. Tales autem mares post annum 14, fœminas post annum 12 jus credit [b]. Provectior ætas hodie matrimonium non impedit [c]. Canones non tam annorum numerum, quam corporis habitudinem curat [d].

10. Tertio prohibetur matrimonium in linea recta, hoc est, inter ascendentes & descendentes in infinitum,

a *pri. h. l. 3. c. de inceſt. nupt.*
b *d. pri. h. l. 4. ff. eod. l. 10. ff. de Cond. & dem.*
c *l. 27. c. h.*
d *c. 3. c. fin. x. de deſp. impub.*

nitum, quod & in adoptivis locum habet, licet dissoluta adoptione [a]. In linea obliqua, jus civile tantum vetat conjungi qui sibi parentum liberorumque loco sunt, nec non fratres & sorores, etiam adoptivos, adoptione durante [b].

a §. 1. h. l. 14. pr. §. 1. ff. eod.

b §. 2. & §. 5. h.

11. Parentis autem loco dicitur qui immediate stipiti subjectus est, ex quo ipse aliaque remotior cognata persona descendit, qualis ego sum fratris mei filiæ, nepti, pronepti, &c. [c].

c §. 3. h.

12. Quartum impedimentum facit affinitas, quæ est necessitudo inter conjugem & alterius conjugis cognatos [d]. Affinitatis autem veneratione abstinendum est à nuptiis eorum, qui nobis instar parentum, aut liberorum aut, fratrum sororumve sunt [e].

d l. 4. §. 3. ff. de grad. & affin.

e §. 6. & §. 7. h.

13. Quintum, impedit honestas & pudor naturalis. Semper enim in conjunctionibus non solum, quid liceat considerandum, sed & quid honestum sit [f]. Hinc nec filiam uxoris post divortium natam [g], nec servili cognatione mihi junctam recte duco [h].

f l. 42. ff. de rit. Nupt.

g §. 9. h.

h §. 10. h.

14. Sex-

14. Sexto ratio juris Civilis vetat matrimonium tutoris, curatoris ejusque filii & nepotis, cum pupilla vel adulta [a]: Item præsidis cum provinciali [b]: susceptæ ex baptismo cum susceptore [c]: Christiani cum Judæa [d]: raptoris cum rapta [e]. Olim & inter Senatorem & plebeïam aliamve humilem, [f] quod post mutatum [g].

15. Juris Pontificii prohibitio latius patet, ut Pontifici ex permissione prohibitorum conjugiorum uberior sit quæstus. Nam ne quarto quidem gradu pontificio, hoc est, ne octavo quidem gradu jure Civili conjuncti collaterales secundum Canones novissimos matrimonium recte contrahunt [h]. Quinto demum gradu Pontificio possunt conjungi, nec distinguitur an sint sibi parentum liberorumve loco. Sed & ob affinitatem & spiritualem cognationem inter susceptorem & susceptam latior est Canonica prohibitio [i].

16. Septimum & ultimum requisitum facile intelligitur ex fine potissimo matrimonii, qui est procreatio sobolis, ad quam ineptus est vir castra-

a *l.* 59. *ff. h.* b *l.* 57. *l.* 63. *ff. h. t. t.* c *l. si quæ: præd. pot.* c *l.* 26. *C h.* d *l.* 6. *C de Iudæis.* e *l. un. C. de rapt.* f *l.* 23. *l.* 44. *ff. h.* g *l. ult. C d. Nupt. auth. sed novo C. de Nat. lib.* h *c.* 8. *x. de consang. & aff.*

i *caus.* 30. *q.* 1. *add. lib.* 7. *Decr. lib.* 4. *t.* 2. *c.* 2.

castratus, frigidus: mulier nimis arcta, similive vitio perpetuo laborantes [a].

17. Ad formam autem Nuptiarum jus Civile tantum requirit consensum, tum contrahentium, tum eorum, quorum illi in potestate sunt, parentum: qui jussus etiam præcedere debet [b].

18. Consensus autem constat duobus. 1. intellectu, 2. appetitu sive voluntate. Unde certa regula est, quæ obstant vel intellectui, ut error substantialis, dolus, amentia [c]: vel voluntati, ut vis metusque major [d], & consensum & matrimonium vitiare.

19. Ius Civile autem tantum eorum parentum consensum requirit, in quorum potestate sunt liberi: nisi quod nepos cum patre in avi potestate constitutus, patris quoque, in cujus potestate non est, opus habet consensu [e]. Licet autem naturalis & Civilis ratio parentum consensum requirat [f], Canones recentiores tamen non requirunt [g].

20. Si adversus ea quæ diximus aliqui coïerunt, nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium nec dos,

a *l.* 39. §. 1. *ff. de jure dot. t. t. x. de fri. & malef.*
b *pr. Inst. h.*
c *l.* 8. *ff. de Spon. caus.* 29. *q.* 1. *c. un.*
d *l.* 14. *C. de Nupt. c.* 9. *de desp. impub. junct. l.* 22. *ff. h.*
e *l.* 16. §. 1. *ff. h.*
f *pr. Inst. h.*
g *c. sufficiat. caus.* 27. *q.* 2. *Concil. Trid. sess.* 24. *c.* 1.

dos, nec liberi legitimi intelliguntur [a]. Nisi forte Majeſtas contra prohibitionem juris Civilis (non divini) nubere permiſerit, ſeu diſpenſationem (ut hodie ajunt) conceſſerit [b]. Si quis alias prohibitas nuptias contraxerit, pro qualitate delicti etiam punitur [c].

21. Recte contracta matrimonia ſolvuntur vel morte vel divortio.

22. Divortium eſt diſſolutio matrimonii eo animo facta, ne divertentes unquam iterum conjungantur [d].

23. Fiebat olim vel bona gratia, cum mutuo conſenſu diſcederent [e]. Quod abrogavit Iuſtinianus [f], reduxit Iuſtinus [g]. Vel mala gratia, cum invita altera parte ob culpam ſeu cauſam ejus diſcederetur. Cauſas autem ejuſmodi jus Civile etiam noviſſimum complures & leviores agnoſcit [h]: Ius divinum tantum duas: ſcil. 1. adulterium [i], 2. malitioſam deſertionem [k]. Ius Canonum nullas [l], permittens tantum ſeparationem tori & menſæ, quod proprie divortium non eſt.

a §. 12. h. b t. t. C. ſi Nupt. ex Reſer. pet. c l. ult. ff. h. auth. inceſtas. C. de Inceſt. nupt. t. t. ff. & C. ad L. Iul. de adult. d l. 191. d. V S. l. 3. 7. ff. de divort. e l. 62. ff. de don. int. V. De & Ux. l. 9. C. d. divort. Nov. 22. c. 4. f Nov: 117. c. 10. g Nov. 140. h Nov. 22. c. 5. Nov. 117. c. 8. & 9. i Mat. 19. 9. k 1 Cor. 7. 15. l Can. 4. 10. 22. q. 7. cauſ. 32.

De Legitimatione.

24. Secundus modus acquirendi patriam postestatem est legitimatio: quæ est actus legitimus, quo liberi naturales fiunt legitimi [a].

25. Naturales autem liberi hic dicuntur, qui ex concubina nati sunt [b]: Concubina autem erat mulier vilioris conditionis [c], quam quis uxorem non habens [d] loco uxoris in domo habebat [e], dignitate & animi destinatione ab uxore differentem [f].

26. Ergo extra concubinatum (qui per leges nomen assumsit [g]) nati, sive ex meretrice, qui patrem certum demonstrare non possunt, sive ex stupro, adulterio, incestu, jure Romano non legitimantur.

27. Legitimandi autem modi potissimum tres in jure observantur. 1. Oblatio curiæ. 2. Subsequens matrimonium. 3. Rescriptum Principis.

28. Oblatio curiæ fiebat, cum pater filium naturalem ad munus decurionum (qui in municipiis instar Senatorum multisque nexibus & oneribus obnoxii erant [h]) subeundum, vel

a §. 13. *h.*
b *d.* § 13.
c *l.* 3. *ff. de Concub.*
d *l. un. C. de Concub.*
e *l.* 144. *ff. d. V. S.*
f *l.* 4. *ff. de Concub.*
g *l.* 3. §. *ult. ff. eod.*
h *t. t. ff. & C. de decur.*

vel filiam naturalem decurioni nubendam offerret [a].

29. Secundo fit legitimatio, cum pater concubinam, ex qua liberos habet naturales, uxorem ducit [b]. Jure Canonico etiam nati ex muliere non concubina ita legitimantur [c]. Ad formam legitimationis hujus nihil requiritur, nisi matrimonium quocunque modo & tempore contractum, quo secundum leges contrahi potest, Effectus autem longe maximus est, cum sic legitimati per omnia legitimis æquiparentur [d].

30. Tertio fit legitimatio, cum pater vel ipsi liberi naturales Imperatori (hodie & Pontifici [e]) preces offerunt; prolato simul testamento patris, in quo heredes scripti sunt, petuntque jura legitimorum liberorum, cumque Princeps his desideriis annuit [f]. Hæc autem legitimatio regulariter tum demum fit, 1. cum non adsunt liberi legitimi [g]: 2. cum pater per subsequens matrimonium legitimare non potest [h]. Sic autem legitimati etiam fiunt quidem legitimi, sed non tam plene ut legitimati per

a *l. 9. C. de Nat. lib. Nov. 89. c. 2.*
b *§. fin. Inst. h. l. 5. C. de Nat. lib.*
c *c. 1. c. tanta x. qui fil. sint. legit.*
d *l. 5. l. 10. C. de Nat. lib. d. c. tanta.*
e *c. 13. x. Qui fil. sint legit.*
f *Nov. 89. c. 9. Nov. 74. c. 2.*
g *d. Nov. 74. c. 2.*
h *d. Nov. 74. d. Nov. 89.*

per subsequens matrimonium. Vide infra de Success. ab intestato.

31. Cæterum cum pater filium vel filiam in instrumento publico vel privato, cui tres testes subscripsere, vel in testamento, vel apud acta appellaverit, sine mentione quod nothus sit, non legitimasse, sed matrimonium præcedens & filium legitimum agnovisse censetur [a].

a Nov. 117. c. 2.

Tit. XI.

De Adoptionibus.

1. Tertius modus acquirendi patriam potestatem est adoptio: quæ est actus legitimus [b], quo liberos alienos [c] non invitos [d] in jus liberorum nostrorum adsciscimus [e].

2. Videndum autem 1. quot modis fiat adoptio, & quæ sit forma & effectus singularum specierum adoptionis. 2. Qui istis modis adoptare. 3. Qui ita adoptari possint.

3. Quod Primum caput attinet, adoptio duplex est, vel Adoptio in specie dicta, vel Arrogatio [f].

4. Adoptio in specie dicta est, qua per-

b l. 3. ff. de off. proc. l. 1. 2. ff. h.
c l. 7. C. de nat. lib.
d l. ult. ff. de his qui sunt sui vel al. jur.
e pr. & t. t. Inst. ff. & C. h.
f § 1. h.

persona in alterius patris sive naturalis sive adoptivi potestate [a] constituta, auctoritate Magistratus adoptatur: sive ab ascendente, quo casu hodie transit in potestatem adoptantis [b], sive ab extraneo, quo casu non transit nec filiusfamilias fit, licet filius fiat [c].

5. Arrogatio est adoptio, qua persona sui juris, olim auctoritate populi, post Principis, in filiumfamilias assumitur: ita ut ipse cum liberis omnique fortuna in potestatem arrogatoris transeat [d].

6. Multum ergo & ratione personæ adoptandæ, & ratione auctoritatis & modi, & ratione effectus differunt adoptio & arrogatio.

7. Quod autem ad secundum caput sive personas adoptantes & arrogantes pertinet, in illis requiritur 1. justa ætas, ut non tantum pater adoptans plena pubertate, hoc est 18 annis major sit filio [e] (Nam adoptio naturam imitatur) sed & ut ipse pater non sit minor 60 annis: nisi ex causa forte juniori adoptare permittatur [f]. 2. In patre requiritur ut careat vitio, quod generationem per-

a §. 6. *h.*
b §. 2. *h. l. pen. C. eod.*
c *d.* §. 2.
d §. 1. §. 11. *Inst. h. l.* 2. *pr. l.* 15. *ff. h.*
e §. 4. *Inst. h. l.* 40. §. 1. *ff. eod.*
f *l.* 15. §. 2. *ff. h.*

perpetuo impedit [a]. Ut sint mares & patriæ potestatis capaces [b]. Excluduntur ergo fœminæ: quæ tamen hodie, ob solatium liberorum amissorum, permittente Principe adoptant quidem, at non ut patriam potestatem consequantur, sed tantum jus vocandi educandique liberos & successores ab intestato habeant [c]. 4. Ut neque tutor neque curator fuerit adoptans [d].

8. Quantum ad tertium caput, requiritur in persona adoptanda 1. ut sit libera. Servus si adoptetur non sit filius sed liber [e]. 2. Ut ratione ætatis & conditionis per naturam possit esse filius adoptantis. Filius autem an in locum nepotis vel pronepotis adoptetur, etiam ejus qui filium non habet: aut an nepos in locum filii, nihil interest [f].

9. Potest & pubes, & ex constitutione Antonini impubes adoptari & arrogari [g]. In arrogatione tamen impuberis & major cautio, & effectus singulares notandi, & 1. quidem accuratior causæ cognitio hic requiritur, imprimis an arrogatio illa impuberi sit honesta & utilis, & an ex

a §. 9. Inst. h. l. 2. §. 1. l. 40. §. ult. ff. eod.
b §. 10. Inst. h.
c §. 10.
d l. 17. pr. h.
e §. ult. Inst. h.
f §. 5. & 6. h.
g l. 8. §. 15. ff. de Inoff. test. l. 1. §. 21. ff. de Collat. bon. Ulp. tit. 8.

ex naturali affectione procedat [a]. 2. ut arrogator satisdet si infra pubertatem pupillus decesserit, restiturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, succedendi jus haberent [b]. Effectus singulares sunt etiam 1. circa emancipationem aut exheredationem ex justa causa, quo casu pater filio tantum bona sua reddit [c]. 2. circa emancipationem & exheredationem sine causa, quo casu emancipatus sive exheredatus & sua & quartam partem patris arrogatoris bonorum accipit [d].

a *l.* 17. §. 1. 2. *& seq. h.*

b §. 3. *Inst. h.*

c *d.* §. 3.

d *d.* §. 3. *l. ult. in fin. ff. si quid in fraud. pat.*

Tit. XII.

Quibus modis jus Patriæ potestatis solvitur.

1. Patria potestas solvitur potissimum tribus modis, 1. morte, 2. emancipatione, 3. dignitate.

2. Mors est vel naturalis tum patris tum filii: quæ utraque potestatem patriam solvit: nisi cum avo mortuo filius in potestatem patris sui recasurus est [e]: Vel civilis, cum pater aut filius deportatur, aut sive pœnæ, sive alterius servus fit [f].

e *pr. Inst. h.*

f § 1. & 5. *h.* §. 1. *de cap. dim. l.* 209. *d. R. I.*

3. E-

3. Emancipatio est actus legitimus quo liberi de manu sive potestate patris dimittuntur. Eaque est 1. vel legitima, quæ secundum LL. XII. tabb. per imaginarias venditiones & intercedentes manumissiones fiebat, qui modus velut liberis injuriosus sublatus [a]. 2. Anastasiana, quæ secundum constitutionem Anastasii, auctoritate fit Principis [b]: Vel 3. Justinianea, quæ fit auctoritate Magistratus [c].

4. Videtur & quædam præsumpta emancipatio, cum pater vel infantem exponit [d], vel filium diu passus sit ut patrem familiæ vivere [e].

5. Regulariter autem nec inviti parentes emancipant [f], nec inviti liberi emancipantur, aut familia ejiciuntur: nisi utrumque forte justam ob causam fiat [g].

6. Dignitas autem jure antiquissimo nulla: secundum Justinianum sola Patriciatus, hoc est, eorum qui Principi à consiliis & instar Patrum erant [h], tollebat patriam potestatem; quod tandem productum ad omnem digni-

a §. 6. h. l. pen. & ult. C. de emanc.
b d. §. 6. d. l. pen.
c d. §. 6. d. l. ult.
d l. 2. C. de infant. expos.
e l. 1. C. de pat. pot.
f §. fin. h.
g l. ult. ff. si quis à pat. man. l. 12. C. de Episc. aud. l. 92. ff. de cond. & dem. l. 32. ff. de adopt.
h §. 4. h.

dignitatem quæ à curia liberat [a] & nominatim ad Episcopatum [b]

7. Adoptio proprie non est modus tollendi patriam potestatem, licet qui ascendenti filium suum adoptandum dat, jus suum amittat [c].

8. Nec captivitas ad hos modos pertinet. Sive enim ab hostibus captus revertitur, jure postliminii omnia recuperat, quasi non abfuisset [d]: sive apud eos decedit, Lege Cornelia statim cum captus est mortuus esse fingitur [e].

a *l. fin. C. de Decur. Nov.* 81. *c.* 1. §. 1.
b *Nov.* 81. *c.* 3.
c §. 8. *h.* §. 2. *Inst. de adopt.*
d §. 5. *h.*
e *l.* 12. *ff. Qui test. fac. poss. l.* 18. *ff. d. capt. & post.*

TIT XIII.

De Tutelis.

1. Tantum de hominibus alieni juris; homines sui juris vel sunt in tutela aut cura, vel neutro jure tenentur [f].

2. Tutela est vis & potestas in capite libero, ad tuendum eum, qui per ætatem se defendere nequit, jure civili data & permissa [g].

3. Estque triplex, Testamentaria, legitima vel dativa.

4. Testamentaria proprie dicta

f *pr. h.*
g §. 1. *h. l.* 1. *ff. eod.*

est cum pater liberis impuberibus, sive natis, sive posthumis [a] in potestate sua constitutis, testamento, vel codicillis testamento confirmatis tutorem dat [b].

a §. 4. h.

b §. 3. h. l. 3. ff. de test. tut.

5. Quasi testamentaria non vere testamentaria ergo est tutela, cum pater emancipatis filiis, vel aliis quidem sed codicillis non confirmatis testamento tutorem dat, qui tamen sine inquisitione à Magistratu confirmandus est: nec non cum mater liberis heredibus institutis tutorem dat, cum inquisitione à Magistratu confirmandum [c].

c §. 6. h. l. 1. ff. de confirm. tut.

Tit. XIV.

Qui testamento tutores dari possunt.

1. Magna autem est potestas patris in dando tutore: tum, quod personas attinet quas dat: tum, quod modum ad quem dat.

2. Dari enim testamento possunt tutores omnis generis viri, non tantum patres, sed & fillifamilias: qui in ejusmodi publicis muneribus pro patribus habentur. Sed & furiosus, mi-

d pr. h. junct. 9. ff. de his qui sunt sui.

minor, & servus tutores testamento dari possint: quanquam quamdiu eo statu sunt officium suscipere aut facere non possint [a]. Interim enim dum furiosus nondum mentis compos factus est, nec minor ætatem XXV annorum complevit, curator à magistratu datur [b], qui dati tutoris officio fungitur, & tutor etiam quandoque dicitur [c].

3. Servus autem proprius tutor datus directam; alienus, fideicommissariam accipit libertatem, etsi testator libertatis mentionem nullam fecerit [d].

4. Ad modum tres pertinent regulæ: 1. Tutor testamento dari potest ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante heredis institutionem [e]. Interim dum dies vel conditio exspectatur, datur alius à Magistratu [f].

5. Certæ rei vel causæ tutor dari non potest, quia personæ, non causæ vel rei tutor datur [g]; nisi forte dandus sit rei longius distanti [h].

6. Verba quibus testator tutorem dedit proprie sunt accipienda. Unde filiis

a §. 2. *h.* b *l.* 10. §. 7. *ff. de excus.* §. 5. *Inst. de Curator.* c *l.* 12. *ff. de tutel.* *l.* 15. *& seq. de tut. dat.* d §. 1. *h. l.* 10. §. *ult. ff. de test. tut.* e §. 3. *Inst. h.* f *l.* 11. *ff. de test. tut.* g §. 4. *h. l.* 12. *& seq. ff. de test. tut.* h *l.* 15. *ff. de test. tut. l.* 21. §. 2. *ff. de excus.*

filiis & filiabus datus, etiam quidem posthumis, sed non nepotibus datus intelligitur. Liberorum & posterorum vero appellatione nepotes quoque continentur [a]

a §. ult. b. l. 6. ff. de test. tut. l. 120. d. V. S.

Tit. XV.

De Legitima Agnatorum tutela.

1. Cum spes testamentariæ tutelę deficit, succedit legitima [b]. quam lex defert.

2. Lege autem XII. tabb. ad tutelæ onus vocatur proximus agnatus [c]. quod commodum hereditatis ab intestato habebat [d].

3. Sunt autem agnati cognati per virilis sexus cognationem conjuncti: quasi à patre cognati [e]. Horum conditio jure veteri in plurimis præstabat conditione cognatorum speciatim dictorum.

4. Cognati autem in specie dicti sunt, per fœminini sexus personas cognatione juncti [f], quique agnati jus suum aliqua capitis diminutione amiserunt.

5: Uti enim agnatorum prærogativa Jure civili introducta est, ita secun-

b pr. & §. 2. h. l. 11. ff. de test. tut. c d. pr. h. d l. 1. ff. de legit. tut. e §. 1. h. f d. §. 1. h.

cundum idem omni capitis diminutione tollitur: quæ autem cognati ex jure naturæ habent jura, maxima & media tantum capitis diminutione tolluntur [a]. a §. ult. h. §. 6. Inf. de cap. dim.

Tit. XVI.

De capitis diminutione.

1. Est autem capitis diminutio prioris status mutatio [b]. b pr. h.

2. Estque triplex: maxima, minor sive media, & minima [c]: pro triplici statu, seu conditione hominis: scilicet libertatis, civitatis & familiæ. c d. pr. h.

3. Maxima est, cum quis libertatem & consequenter jus civium & omnia amittit [d], quod servis factis contingit. d §. 1. h.

4. Minor sive media est, cum salva libertate civitas, & consequenter jus familiæ amittitur: quod fiebat aquæ & ignis interdictione, cui successit deportatio [e]. e §. 2. h.

5. Minima est, cum salva libertate & civitate familia amittitur: quod accidit emancipatis & arrogatis [f]. f §. 3. h.

6. Ergo nec manumissio servi [g], g §. 4. h.

a §. 5. nec dignitatis amissio, nec relegatio, capitis diminutio est.

TIT. XVII.

De Legitima Patronorum tutela.

1. Etsi Lex XII. tabb. agnatum tantum ad tutelam verbis vocaret, ratio tamen ejus supra dicta etiam vocat patronum ejusque liberos, ad tutelam libertorum impuberum, quorum hereditatem sperare poterant [b].

b *pr. h. l. 3. ff. de legit. tut.*

TIT. XVIII.

De legitima Parentum tutela.

1. Exemplo Patroni receptum est, ut pater sit legitimus tutor filii nepotisve impuberis emancipati [c]. Nam & parens manumissor Patronus videbatur; & filius manumissus libertus [d].

c *t. t. h.*
d *l. 1. ff. si à par. quis man. §. ult. Inst. de leg. Ag. success.*

TIT. XIX.

De Fiduciaria tutela.

1. Non quidem ratio Legis XII. tabb. sed causa fiduciæ efficit, ut

ut mortuo parente qui emancipaverat, liberi ejus perfectæ ætatis tutores legitimi haberentur, vel fratris sororisve, vel cæterorum similium emancipatorum [a].

2. Sed omnis hæc distinctio inter agnatos & cognatos, nec non inter causas legitimæ tutelæ inutilis facta est, postquam Justinianus agnatorum & cognatorum jura in successionibus & tutelis exæquavit [b]. Ad cognatum ergo qui proximus est, vel si plures ejusdem gradus sunt, ad omnes eos [c] pertinet tutela.

3. Sed & illud juris novi & extraordinarium est: quod ad virile hoc munus [d], mater & avia si velint, sique renuncient secundis nuptiis & Senatusconsulto Vellejano, admittantur, omnibusque aliis conjunctis præferantur [e].

a *t. t. h. §. ult. Inst. de legit. agn. succeß. l. 4. de legit. tut.*
b *Nov. 118. c. 4.*
c *§. ult. de cap. dim.*
d *l. 2. d. R. I.*
e *auth. matri & aviæ C. quand. mul. tut. off. fung.*

Tit. XX.

De Attiliano tutore & eo qui ex Lege Julia & Titia dabatur.

1. Tantum de tutela testamentaria & legitima, quæ cum omnino vel ad tempus cessat, tutor datur à Magistratu [f],

f *§. 1. h.*

2. Non autem olim apud Romanos omnis Magistratus jure suo exercebat hanc potestatem: sed is, cui hoc Lege, Senatusconsulto aut Principis constitutione nominatim concessum erat [a]: quod lex Attilia Prætori & Majori parti Tribunorum, Julia in Urbe, & Titia Præsidibus in Provinciis, aliæ aliis tribuerunt [b].

a *l. 6. §. 2. ff. de tut.*
b *t. t. h.*

Tit. XXI.

De Auctoritate tutorum.

1. Hæc de Speciebus tutorum. Omnium autem officium est, non tantum personam pupilli probe educandam & instruendam curare [c], ejusque res & negotia diligenter, & ut bonum patremfamilias decet, administrare [d], sed & negotiis, quæ pupillus qui infantiam egressus est [e], cum aliquo periculo rei familiaris gerit, auctoritatem interponere [f].

2. Est autem auctoritas, negotii à pupillo cum extraneo gerendi expressa approbatio, statim in ipso negotio facienda [g].

3. Dicitur *cum extraneo*: quia tutor

c *l. 12. §. 3 & t. t. ff. de admin. & peric.*
d *l. 33. pr. l. 13. & t. t. de adm. & peric. tut.*
e *§. 10. Inst. de inut. stip. l. 5. de R. I.*
f *pr. & t. t. h.*
g *§. 2. h. l. 3. l. 14. ff. eod.*

tor in rem suam auctor fieri non potest: sed ad hoc curator, si forte quod negotium cum tutore gerendum erat (quod hodie vix fit [a]) dandus est [b].

a Nov. 72. c. 1. & 2.

b §. ult. h.

4. Pupillus autem sine tutoris auctoritate negotium gerens, alios quidem sibi obligat; ipse aliis civiliter non obligatur: adeoque sic conditionem suam potest facere meliorem, non deteriorem [c]. Præterquam quod ne lucrosam quidem hereditatem ob solum metum damni acquirere possit [d].

c pr. h. l. 13. §. antepen. ff. de act. empt.

d §. 1. h.

Tit. XXII.

Quibus modis tutela finitur.

1. Tutela finitur vel facto hominis, per excusationem tutoris: vel per remotionem suspecti [e]: de quibus infra: vel ipso jure.

e §. ult. h.

2. Modi quibus tutela ipso jure finitur alii pertinent ad omnes tutelas, ut mors naturalis & civilis, sive tutoris, sive pupilli [f], nec non pubertas supra definita [g]: alii tantum ad certas species tutelarum. Sic testamentaria finitur existente die

f §. 3. h.

g pr. h.

a §. 2. vel conditione testamento adjecta [a]:
§. 5. h. Legitima agnatorum olim minima
b §. 4. h. capitis diminutione [b].

3. Denique alii ex his modis tutelam omnimodo finiunt : ut mors pupilli & pubertas : alii tantum in persona tutoris, in cujus locum alius
c l. 11. ff. de test. tut. quandoque legitimus, quandoque à Magistratu datus succedit [c].

TIT. XXIII.

De Curatoribus.

1. Tutelam sequitur cura: quæ est vis & potestas administrandi bona eorum qui vel per ætatem minorem XXV annis, vel per animi corporisque vitium eà administrare nequeunt [d].
d pr. & §. 3. h.

2. Cura fere est unius generis. Dantur enim Curatores à Magistratibus & quidem ab iisdem, à quibus tutores [e].
e §. 1. h.

3. Testamento non dantur curatores, cum patri post pubertatem de bonis filii testamento statuere non liceat. Datus tamen ab eo curator
f d. §. 1. confirmatur decreto [f].

4. Nec proximi agnati Lege curatores

tores fiunt minorum: à quorum hereditate testamento excludi possunt. Aliud Lex XII. tabb. in furiosis & prodigis (quibus bonis à Magistratu interdictum) volebat, post antiquata [a].

5. Inviti autem adolescentes jure Civili curatores non accipiunt præterquam in litem [b]. Sed ipsi sibi petebant curatores [c], nec matri [d], nec aliis hoc licet [e]; Tutores tamen puberes hoc ut faciant monere coguntur [f].

6. Qui autem semel petierunt, acceperuntque curatorem, eis rei suæ administratio committi non debet, quamvis rem bene gerentibus [g]: nisi impetrata venia ætatis [h].

7. Interdum ipsis pupillis curator datur ob temporarium tutoris impedimentum aut excusationem. Regula enim est: tutorem habenti tutorem dari non posse [i]. Interdum vice tutoris aut curatoris fungitur Actor.

8. Actor autem hic dicitur adjutor tutoris, vel curatoris, ab eodem nominatus, à Magistratu confirmatus, ut administret periculo nomi-

a §. 3. *h.*
b §. 2. *h.*
c *l.* 2. §. 4. *fin. ff. Qui pet. tut.*
d *l.* 1. *ff. eod.*
e *d. l.* 2. §. 5. *Qui pet. tut.*
f *l.* 5. §. 5. *ff. de adm. & peric. tut.*
g *l.* 1. §. *fin. ff. de minor.*
h *l.* 2. *C. de his qui ven. at.*
i §. 5. *h.*

nantis tutoris vel curatoris, cum nec ipsi ob morbum aliudve impedimentum rem gerere, nec (quia Domini non sunt) procuratorem ad hoc constituere, nec pupillis minoribusve forte quod infantes aut absentes sunt, ut constituant, auctores fieri possunt [a].

a §. ult. h. l. un. C. de Act. à tut. vel cur. dand.

TIT. XXIV.
De Satisdatione Tutorum & Curatorum.

1. Dictum de tutela & cura separatim, sequuntur tria utrique speciei communia. 1. Satisdatio, 2. Excusatio. 3. Suspecti postulatio.

2. Uti inconsulta impuberum adolescentumque ætas multis exposita est insidiis [b], ita multæ ut fortunas suas salvas habeant, jure introductæ sunt cautiones & remedia, quæ intelliguntur tum ex illis, quæ tutori statim ab initio facienda incumbunt: tum ex actionibus & remediis, quibus plerumque finito eorum munere pupilli & adolescentes damnum passi juvantur.

b l. 1. pr. ff. de min.

3. Tria autem potissimum ab initio

tio facienda: 1. Jusjurandum [a]. 2. Inventarium [b]. 3. Satisdatio, sive cautio quæ fit datis fidejussoribus rem pupilli vel adolescentis salvam fore [c].

4. Hanc cautionem Legitimi quidem tutores semper præstant, testamentarii nunquam, quia pater præsumitur satis bene liberis prospexisse [d]: Dativi autem tutores & curatores illi, quos minores Magistratus, ut Scriba in Urbe, aut Duumviri in Provinciis dedere, non autem qui à Magistratibus, cum inquisitione quæ est pro cautione, dantur [e].

4. Aliquando tamen & testamentarii & ex inquisitione dati satisdant, scilicet cum ex pluribus tutoribus datis unus cæteros provocat, ut vel ipsi satisdent, vel sibi satisdare parato soli administrationem cedant [f]. Interest enim pupilli negotia sua per unum potius quam per plures expediri.

6. Unde sæpe testator, aut si is neglexerit, Magistratus statuit quis ex pluribus administrare debeat: aut denique tutores ipsi statuunt aut divisionem tutelæ faciunt, ut aliqui vel

a *Nov. 72. c. ult. auth. Quod nunc C. de cur. fur.*
b *l. 7. pr. ff. de adm. & peric.*
c *t. t. h. t. t. ff. rem pup.*
d *pr. h. l. 7. §. 5. C. de cur. fur.*
e *§. ult. l. 13. in fin. ff. de tut. & cur. dat.*
f *§. 1. h.*

partem tantum certam administrent; vel nihil, qui honorarii dicuntur, qui tamen re male gesta, etiam conveniuntur, sed excussis prius facultatibus ejus qui gesserit [a].

7. Actiones autem & remedia, quibus pupilli vel adolescentes juvantur, sunt vel ordinaria vel extraordinaria.

8. Ordinaria sunt 4. 1. Actio tutelæ directa, qua agitur contra tutores & utiliter contra curatores: de qua infra ad tit. de Obligat. quæ quasi ex contr. nasc. 2. Actio hypothecaria, qua agitur contra omnes, qui quid ex bonis, quæ tutoris vel curatoris fuerunt, cum tutor vel curator esset possident. Hæc enim tacite pignori obligata sunt [b], de qua actione infra tit. de act. 3. Actio ex stipulatu contra fidejussores, de qua infra ad tit. de Verb. Obligat. 4. Actio subsidiaria in factum contra Magistratus minores, qui vel nullam, vel non idoneam satisdationem exegerunt [c].

9. Extraordinàrium remedium, est restitutio in integrum: quæ omnibus minoribus per ætatem circum-

a l. 3. §. 1. & 2. ff. de adm. & peric. t. t. C. de divid. tut.

b l. 20. C. de admin. tut.

c §. 2. & ult. h.

cumventis aut læſis, etſi præſentibus tutoribus, aut curatoribus; imo etſi in judicio negotium, quo læſi ſunt, factum fuerit, ſubvenit [a].

TIT. XXV.

De excuſat. Tutor. & Curatorum.

1. Secundum commune eſt excuſatio, quæ eſt tutelæ vel curæ juſta deprecatio.

2. Ad juſtitiam autem ejus requiritur ut fiat, 1. ex cauſa, 2. modo, 3. tempore legitimis.

3. Cauſæ hic enumerantur 14. 1. numerus liberorum naturalium & ſuperſtitum. Romæ 3. in Italia 4. 5. in Provinciis [b]. 2. Adminiſtratio fiſci, vel cujuſcunque rei à Principe commiſſa cura [c]. 3. Abſentia Reip. cauſa [d]. 4. Poteſtas Magiſtratuum majorum [e]. 5. Lis de omnibus bonis vel majore bonorum parte [f]. 6. Triplex onus tutelæ non affectatæ [g]. 7. Magna paupertas [h]. 8. Morbus ſonticus [i]. 9. Imperitia literarum [k]. 10. Si teſtator ob inimicitias quem tutorem dederit [l]. 11. Inimicitia capitalis

a *t. t. ff. & C. de min. l. 2. C. ſi tut. vel cur. interv.*
b *pr. h.*
c §. 1. *h. l. 41. ff. h. l. 10. C. eod.*
d §. 2. *h.*
e §. 3. *h. l. 17. §. 4. ff. eod.*
f §. 4. *h. l. 20. & 21. ff. eod.*
g §. 5. *h. l. 2. §. ult. ff. eod.*
h §. 6. *h.*
i §. 7. *l. un. C. Qui morb.*
k §. 8. *h.*
l §. 9.

inter tutorem & pupillum vel patrem ejus [a]. 12. Si pater pupilli status controversiam movisset tutori [b]. 13. Ætas major 70. annis [c]. 14. munus Grammaticorum, Rhetorum, Medicorum, qui in numero sunt & Romæ vel in patria has artes docent [d]. Sed & Juris Professoribus omnibus idem tribuit Constantinus [e].

4. Et hæ quidem causæ communes sunt Tutoribus & Curatoribus: illa propria est curatoris, quod qui tutelam gessit, jure Romano ejusdem curator esse non cogatur [f].

5. Minores autem & milites, nec non mariti, quod attinet curam bonorum uxoris, non excusantur, sed repelluntur [g].

6. Modus excusationis ita servandus est, ut tutor causam excusationis proponat probetque Magistratui etiam à quo datus est: & si is causam rejiciat, à decreto rejectionis, non à datione appellet [h]. Sed & aliam post aliam excusationem interponere potest [i].

7. Tempus intra quod excusatio proponenda est 50 dierum continuorum,

a §. 11. *h. l. 3. §. 12. ff. de susp. tut.*
b §. 12. *h.*
c §. 13. *h.*
d §. 15. *h.*
e *l. 6. C. de Prof. & Med.*
f §. 18. *h.*
g §. 13. 14. 19. *h.*
h §. 16. *h. l. 1. §. 1. ff. Quand. appell.*
i §. 16. *h.*

rum, ex quo cognovit quis se tutorem esse datum, si intra centesimum lapidem sive milliare Italicum habitet, si ultra habitet, pro singulis 20 milliaribus diem, & amplius 30 dies habet, ita numerandos, ne minus sint quam 50 dies [a].

8. Atque talis justa excusatio demum liberat ab onere & periculo tutelæ & curæ, minime vero injusta. Quin & qui falsis allegationibus immunitatem obtinuit, nihilominus obligatur ex eo tempore quo datus est [b].

a §. 16. l. 13. §. 1. ff. eod.
b §. ult. h. l. 1. l. ult. C. si tut. vel cur. falf. excus.

Tit. XXVI.

De Suspectis Tutoribus & Curatoribus.

1. Tertium commune est remotio suspecti. Suspectus autem tutor est qui non ex fide tutelam gerit [c].

2. In hujus crimine secundum Ulpianum 6. consideranda. 1. Unde descendat, 2. Quis de eo cognoscat, 3. Qui tutores suspecti postulentur: 4. Qui postulent, 5. Quibus ex causis, 6. Ad quem effectum & pœnam [d].

c §. 5. Inst. h.
d l. 1. §. 1. ff. h.

3. Ju-

3. Judicium de suspectis tutoribus ex Leg. XII. tabb. descendit & optima ratione olim severe & frequenter exercitum fuit [a].

4. Cognitio de suspecto tutore est jurisdictionis ordinariæ, ad omnes Magistratus pertinens [b].

5. Omnes tutores & curatores suspecti possunt postulari, sive testamentarii sive alii. ne patrono quidem excepto: dummodo famæ ejus parcatur [c]. Idem de parente dicendum [d].

6. Postulare autem potest suspectum quilibet ex populo. Est enim quasi publica hæc accusatio. Imo & mulieres pietate aliqua ad hoc ductæ [e], & minores, ex consilio necessariorum. Non tamen impuberes [f].

7. Causa autem suspecti postulationis non tantum est fraus & dolus, sed & negligentia, inconsiderantia, rusticitas, inertia in gerendo vel non gerendo admissa [g]. non autem paupertas [h].

1. Effectus accusationis hujus institutæ est, quod accusato statim interdicitur administratio [i]: Finitæ au-

a *pr. h. l. 1. pr. & §. 2. eod.*
b *§. 1. l. 1. l. 3. ff. eod.*
c *§. 2. h.*
d *l. 2. l. 5. ff. de obs. par. & pat. præst.*
e *§. 3. h. l. 1. §. 7. ff. eod.*
f *§. 4. h.*
g *§. 5. §. 12. h. l. 3. §. pen. & ult. ff. h.*
h *d. §. 12.*
i *§. 7. Inst. h.*

autem accusationis justæ effectus est, condemnatio; qua non tantum plane removetur suspectus, sed & ob dolum & latam culpam fit infamis [a], quin & corporali pœna quandoque afficitur, Veluti cum libertus tutelam patroni liberorum fraudulenter gessit: Vel cum tutor copiam sui non fecit, ne pupillus alimenta consequatur; vel cum tutor præsens per mendacium negat pupillo alimenta suppetere [b]. Si autem latitante tutore pupillus non possit alimenta consequi, mittitur in bona ejus [c].

a §. 6. *h.*

b §. 9. 10. 11. *h.*

c §. 9. *Inst. h. t.*

LIB. II.

TIT. I.

De rerum divisione & acquirendo ipsarum dominio.

1. Actum de personis, sequitur tractatus rerum: in quo considerandæ, 1. divisiones, 2. jura rerum.

2. Prima rerum divisio est, quod res sint vel in patrimonio nostro vel extra patrimonium nostrum [d].

d *pr. h.*

3. In

3. In patrimonio dicuntur omnis generis res, corporales & incorporales, quæ in privatorum bonis existunt [a], quas si possidemus, exceptione defendere, si amittimus actione recuperare possumus [b].

a l. 49. d. V. S.
b l. 52. d. A. R. D.

4. Extra patrimonium dicuntur res, quæ ita in bonis privatorum sive singulorum non sunt: ut sunt 1. res communes, 2. res publicæ, 3. res Universitatis, 4. res nullius [c].

c d. pr. h.

5. Res communes sunt, quarum proprietas est nullius; usus omnium hominum communis: ut mare, aër, aqua profluens [d], nec non littus; quod intelligitur quatenus hybernus fluctus maximus excurrit [e].

d §. 1. h. l. 14. ff. d. A. R. D.
e §. 3. h. l. 96. 112. d. V. S.

6. Res publicæ sunt, quarum proprietas est certi populi, usus omnium hominum communis: ut flumina, portus [f].

f §. 2. h.

7. Res Universitatis sunt quarum proprietas est Universitatis, usus omnium eorum qui de universitate illa sunt; ut theatra, stadia, fora, pascua publica [g].

g §. 6. h. l. 6. §. 1. ff. eod.

8. Universitas autem est societas vel collegium hominum, ad minimum trium [h], diversum à republica & fa-

h l. Neratius d. V. S.

& familia, ut sunt municipia, vici, pagi, collegia doctorum, artificum, &c.

9, Neque tamen omnium rerum quæ sunt vel Universitatis vel populi ita communis est usus, ceu intelligitur ex ærario, fisco, & similibus.

10. Res nullius fere 5 modis dicuntur, de quo veterum Interpretum est Versiculus:

1. *Censura*, 2. *facto*, 3. *natura*,
4. *tempore*, 5. *casu*.
Res in nullius dicitur esse bonis.

11. Primo modo nullius dicunt, res sacras, religiosas & sanctas [a]. Secundo res pro derelictis habitas, quas quis eo animo abjecit ut eas nolit amplius esse in numero rerum suarum [b]. Tertio, feras, gemmas aliaque in mari & similia [c]. Quarto, thesaurum [d]. Quinto, hereditatem jacentem sive non aditam [e].

12. Res sacræ sunt quæ rite per Pontificem (vel Principem [f]) Deo sunt consecratæ. Unde etiam alienari prohibentur [g], nisi forte ad redimendos captivos, aut Ecclesiam ære alieno liberandam, aut ad alendos pauperes, &c. [h].

a §. 7. *h.*
b §. 46. *h.*
c §. 12. *h.*
d §. 39. *h.*
e *l.* 1. *ff. de rer. divis.*
f *l.* 9. §. 1. *ff. de rer. div.*
g §. 8. *h.*
h *l.* 21. *& auth. seq. C. d. SS. Eccles.*

13. Re-

13. Religiosæ res dicuntur loca, in quæ cadaver aut cineres hominis mortui delati sunt, ab eo qui jus inferendi habet, ut ibi perpetuo maneant [a].

a §.9. h. t. 41. ff. de relig.

14. Locum autem religiosum quilibet privatus quidem ita facit, si modo Dominus sit ex asse. Nam nec socius invito socio ex loco puro communi religiosum facere potest, licet in commune sepulcrum invito eo mortuum recte inferat [b].

b d. §.9. h.

15. Sanctæ res sunt, quæ sanctione aliqua munitæ & ab injuria hominum defensæ sunt: ut muri & portæ civitatis, in quorum violatores capitis pœna statuta est [c].

c §.10. h. t.

16, Atque hæc est prima Justiniani divisio, à qua non valde differt summa illa Gaji divisio in res divini juris (ut sunt sacræ, religiosæ & sanctæ) & humani juris, quæ iterum vel in singulorum, vel nullius in bonis sunt [d].

d l. 1. ff. de rer. divis.

17, Secunda rerum divisio est quod res sint corporales vel incorporales, de qua tit. seq.

De Jure rerum & acquir. ear. domin. ex jure gentium.

1. Jus rerum duplex eſt. Vel enim eſt jus in rem vel in perſonam ad rem dandam vel faciendam, quod brevius vocant jus ad rem [a].

2. Jus in re eſt, quo res ipſa nobis devincta eſt, unde in rem agere poſſumus.

3. Jus ad rem, eſt obligatio, ex qua naſcitur actio in perſonam [b].

4. jura in re ſunt 4. 1. Dominium, 2. Poſſeſſio, 3. Servitus & 4. Pignus [c].

5. Latius autem hic accipitur Dominium ut & jus dotium & hereditarium, & eorum qui vindicationem Publicianam aut reſciſſoriam habent, comprehendat, de quo in tract. ſpec. de act.

6. Dominium autem eſt jus quo res eſt noſtra: ſive, quo libere de re ſtatuere eamque vindicare poſſumus.

7. Eſtque plenum, cum quis & proprietatem & utilitatem rei habet, vel minus plenum, cum quis alterutrum tantum habet. Et hoc eſt vel dire-

a c. 8. de conceſſ. præb. in 6. & c. 40. de præbend. & dignit. in 6.

b §. 1. Inſt. de act.

c l. 3. §. 12. ff. ad exhib. l. 13. C. de judic.

directum, cum quis proprietatem sine utilitate habet: ut Dominus feudi aut emphyteuseos: vel utile, cum quis utilitatem sine proprietate habet, ut Vasallus, emphyteuta.

1. Modi autem quibus dominium acquiritur vel sunt juris naturalis Gentiumve, vel sunt juris Civilis [a].

a §. 11. h. t. 9. Modi juris Gentium pertinent vel ad apprehensionem vel ad accessionem.

10. Apprehensio est modus acquirendi quo quis eo animo rem apprehendit ut suam faciat.

11. Apprehensio est occupatio vel traditio.

12. Accessio est modus acquirendi, quo vi & potestate rei nostræ aliam acquirimus.

13. Estque naturalis, artificialis vel mixta. Illa fit solius naturæ operatione; Ista solo labore humano: hæc utroque.

14. Ad naturalem spectat. 1. alluvio quandoque & 2. appulsio, 3. insula in flumine nata. 4. alveus à flumine relictus & 5. fœtura.

15. Ad artificialem spectat, 1. specificatio. 2. confusio. 3. commixtio. 4. ad-

4. adjunctio veluti inædificatio, scriptura, intextura, non vero pictura.

16. Ad mixtam spectat, 1. plantatio, 2. satio, 3. fructuum perceptio.

17. Modi autem acquirendi dominium juris civilis etiam duplices sunt.

18. Vel enim sunt universales, quibus universum patrisfamilias patrimonium aut partem ejus juris universi acquirimus: vel singulares, quibus res singulas acquirimus [a]:

19. Universales sunt quatuor: 1. hereditatis acquisitio, 2. bonorum possessionis sive Prætoriæ hereditatis adeptio, 3. arrogatio, 4. addictio bonorum libertatum conservandarum causa [b].

20. Singulares sunt, 1. Usucapio, 2. Donatio quædam, 3. Legatum, 4. fideicommissum singulare: de quibus nunc specialius agitur: & quidem hoc titulo de modis juris Gentium, quorum prima apprehensionis species est occupatio.

21. Occupatio est apprehensio rei nullius. Nam quod nullius est naturali ratione cedit occupanti [c]. Nec

a §. *ult. Inst. per quas person. cuique.*

b *d.* §. *ult. Inst. c. per quas person.*

c §. 12. §. 46. *h. l.* 44. *ff. de Acq. R. D.*

Nec interest an quis in suo, an in alieno fundo occupaverit quod acquisitionem rei occupatæ attinet. Injuriarum tamen tenetur, qui alienum fundum invito Domino ingreditur [a]. Hinc ergo omnes feræ ut apes [b], pavones [c] &c. captæ, non vulneratæ [d], cedunt occupanti ejusque esse intelliguntur donec custodiam ejus evaserint seque in naturalem libertatem receperint [e]. Captis autem mansuetis aut mansuefactis furtum fit, nisi hæc deposita revertendi consuetudine ad ingenium ferarum redierint [f].

22. Exceptio est in thesauro, qui definitur vetus depositio pecuniæ cujus memoria non extat [g]. Hic tum demum totus cedit inventori & occupanti si eum in suo loco invenerit. Si in alieno non data opera, media pars inventori, altera Domino loci cedit. Si data opera inventus sit in alieno, totus cedit Domino loci. Magicis artibus ubicunque inventus cedit fisco [h].

22. Aliquando occupatione acquiruntur res quæ non sunt nullius, sed in patrimonio aliorum veluti ho-

a d. §. 12. h.
b §. 14. h.
c §. 15. h.
d §. 13. h.
e §. 12. h.
f §. 15. & seq. h.
g l. 31. ff. d. A. R. D.
h §. 39. h. l. un. C. de thesaur.

hostium, ex quibus tamen immobiles cedere ei, cujus nomine bellum geritur, mobiles imprimis in acie captæ quandoque distribui, alias occupantibus relinqui solent [a].

24. Secunda apprehensionis species est traditio.

25. Traditio in genere est datio possessionis.

26. Estque vera vel quasi traditio.

27. Vera est, cum res mobilis de manu in manum traditur: vel cum quis in possessionem rei immobilis inducitur, quam Theophilus definit de manu in manum translationem [b].

28. Quasi traditio est, quæ fit vel per fictionem brevis manus, vel per symbolum sive signum.

29. Fictio brevi manu fit, cum res quæ ante ex alia causa vere tradita est, ex alia postea denuo pro tradita habetur, & una traditio pro duplici reputatur [c].

30. Symbolica traditio est, cum interveniente signo vel symbolo res signata habetur pro tradita: uti merces in taberna traditis clavibus

a §. 17. h. l. pen. ff. ad L. Iul. pecul. l. 28. ff. de capt. & post. reverf.

b §. 40. h. l. 1. §. pen. l. 3. §. 1. ff. de acq. poss.

c §. 43. h. t. l. 3. §. pen. ff. de don. int. Vir & Ux. l. 43. §. 1. ff. de jur. dot.

tabernæ [a], trabes signatæ, &c. [b]. Sic & usus & patientia in servitutibus est pro traditione [c].

31. Porro alia traditio est nuda, quæ nunquam transfert dominium [d]. Alia hebet causam quæ vel usum, ut in commodato, vel naturalem tantum possessionem, ut in pignore, vel servitutem, vel ipsum dominium transfert, quæ sola est modus acquirendi juris Gentium: de quo regula est: Nihil tam conveniens est naturali æquitati, quam voluntatem Domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi [e].

32. Uti ad omnem alium actum, ita ergo & ad traditionem requiritur 1. voluntas & 2. tacultas agentium.

33. Voluntas tradendi & acquirendi dominium non intelligitur, nisi ex causa donationis, venditionis, aliave ad transferendum dominium idonea [f].

34. Facultas non intelligitur, nisi & tradens Dominus rei traditæ sit, liberamque ejus administrationem habeat, & accipiens dominii ejus capax, & res talis sit, quæ ita alienari

a §. 44. *h.*

b *l.* 14. *in fin. ff. de peric. & comm. rei vend.*

c *l. ult. ff. de servit.*

d *l.* 31. *ff. de A. R. D.*

e §. 40. *h. l.* 21. *C. mandat.*

f *d.* §. 40. *l.* 31. *ff. de Acq. R. D.*

nari possit, quales regulariter hodie sunt omnes res mobiles & immobiles, quæ sunt in commercio [a]. a d. §. 40. h.

35. Cæterum res à non Domino tradita etiam quidem accipienti acquiritur, at non per traditionem, sed per usucapionem: secundum regulam: Ttaditionibus & usucapionibus, non nudis pactis (hoc est conventionibus & contractibus, quos nulla traditio secuta est) dominia rerum transferuntur [b] b l. 20. C. de pactis.

36. *Accessionis naturalis species.*

1. Alluvio est incrementum latens, quo quid agro nostro paulatim ita adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adjiciatur [c]. c §. 20.

2. Appulsio est cum vis fluminis partem prædio tuo detractam ad vicini prædium appellit, cujus vicinus Dominus fit, cum pars cum prædio coaluit, veluti cum arbores jam radices egerunt: ante tua manet [d]. d §. 21.

3. Insula, quæ in medio flumine nascitur fit eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo latitudinis cujusque fundi [e]: Ultra medium am- h. l. 7. §. 2. ff. eod. e §. 22.

nem ad unam ripam nata, ejus vici-
no possessori tota cedit. In mari si
aliquando nascatur, nullius est &
a §. 21. occupantis fit [a].
l. 7. §. 3. 4. Alveus à flumine relictus ac-
ff. h. l. quiritur etiam vicinis possessoribus
29. l. 30. pro modo prædiorum [b].
eod.
b §. 23. 5. Fœtura acquirimus quicquid
h. l. 7. ex ancillis aut animalibus nostris
§. 5. ff. nascitur: non tam quod accedant, aut
eod. uniantur rei nostræ, quam quod ex
ea nascantur.

Quicquid enim ex re mea nascitur
c §. 19. meum est [c].
h. l. 44. 37. *Accessionis artificialis spe-*
ff. d. *cies:*
R. V.

1. Specificatio est, cum ex aliena materia alius novam speciem facit, eo animo, ut sibi acquirat, quo casu materia cedit formæ & res fit specificantis, nisi ad priorem rudem materiam possit reduci. Neque tamen pristinus Dominus fraudatur æsti-
d §. 25. matione materiæ [d].
h. l. 7. 2. Confusio est, cum duorum
§. 7. ff. pluriumve res liquidæ invicem mi-
eod. scentur, quæ fiunt communes si utriusque voluntate aut casu fortuito confusæ sint. Alias illius erit materia,

teria, qui ignorante altero, confusione novam speciem fecit. Nisi res fortuito casu confusæ commode separari possint [a] a §. 27.

3. Commixtio est, cum plurium res solidæ invicem miscentur, quæ si utriusque voluntate sit facta, corpus vel acervum communem facit. Si casu, vel altero ignorante contigerit, dabitur utrique rei suæ vindicatio, cujus forma quidem non est mutata: sed tamen quia singula grana difficulter vindicari possunt, quisque ex commixto acervo partem capit, & Judex arbitratur quale cujusque frumentum fuerit, & quantum pecuniæ eo nomine alterum alteri præstare æquum sit: ut eadem fere sit restitutio quæ in confusione [b] b §. 28.

h. l. 7. §. 9. ff. h. l. 5. ff. de Rei Vind.

4. De adjunctione est regula: quæcunque res alterius rei ita jungitur, ut vel pars ejus fiat, vel sine ea ut fundamento suo esse non possit, cedit ei cui jungitur: ut purpura vesti, ædificium solo, scriptura chartæ [c]. c §. 30.

h. l. 3. in fin. l. 5. ff. d. R. V.

5. Exceptio est in pictura ob præstantiam artis [d] d §. 34. h.

§. 33. h.

38. *Mixta accessio.*

Idem obtinet in speciebus mixtæ accessionis, veluti plantatis & satis, secundum tritum illud:

Quicquid plantatur, seritur vel inædificatur,
Omne solo cedit, radices si tamen egit [a].

a §. 31. & 32. h.

39. Ad mixtam accessionem quodammodo pertinet etiam fructuum ex alieno perceptio, quorum dominium accedit bonæ fidei possessioni. Nam bonæ fidei possessor omnes fructus sive naturales, sive industriales percipiendo indistincte facit suos [b], & quidem consumptos perpetuo jure. Extantes Dominus verus cum fundo vindicat, secundum regulam: Quicquid ex re mea superest meum est, & à me vindicari potest [c].

b §. 35. h. §. 2. *Inst. de Off. Iud. l.* 48. *ff. d. A. R. D.*

40. Fructus pendentes fundi pars esse videntur, nec dicuntur percepti [d].

c *l.* 49. §. 1. *ff. de R. V.*

41. Malæ autem fidei possessor indistincte omnes restituit fructus: non tantum perceptos, sed & percipiendos [e].

d *l.* 44. *d. R. V.*

42. Omnes autem intelliguntur esse malæ fidei possessores post litem con-

e *d.* §. 35. *l.* 22. *C. de R. V.*

contestatam, licet ante bona fide possederint [a].

43. Alia est ratio usufructuarii & coloni. Nam hi 1. fructus faciunt suos ex voluntate Domini, non vi & potestate soli bona fide possessi; nec 2. faciunt suos, nisi vel ipsi vel alius ipsorum nomine perceperit [b].

44. Sic quidem expedita est quæstio de dominio acquirendo per accessionem. Alia quæstio est de sarciendo damno ejus, cujus res ita alteri accessit.

45. Qui enim re sua ita privatur, sine voluntate aut facto suo, non debet damnum inde sentire [c]. Nec alius quisquam debet locupletior fieri cum alterius detrimento [d]. Hinc pristinus Dominus, qui neque rem vindicare, neque ad exhibendum de ea amplius agere potest, in factum actione damnum sibi resarciri petit [e]: quomodo conveniri potest qui bona fide vel speciem ex mea materia fecit & acquisivit, vel purpuram meam intexuit, vel ex mea materia in suo ædificavit, plantavit, &c. Si quis autem hæc mala fide aut furtim fecit, non tantum

a *l. 25. §. pen. & ult. ff. de Usur.*

b §. 36. *h. l. 12. in fin. ff. de usufr.*

c *l. 11. ff. d. R. I.*

d *l. 206. d. R. I. l. 14. de cond. indeb.*

e *l. 23. §. 5. ff. d. R. V. l. 11. ff. de præsc. verb.*

condictione furtiva, sed & ad exhibendum tenetur [a]. Exceptio est in tigno juncto, de quo stante ædificio non ad exhibendum, sed actione de tigno juncto in duplum agitur, contra eum qui alienum tignum ædibus suis sive bona, sive mala fide junxit. Sic volente Leg XII. tabb. ne ædificia rescindantur [b]. Diruto ædificio materiæ Dominus eam recte vindicat, licet duplum consecutus sit, ab eo qui mala, non qui bona fide junxit [c].

46. Aliquando autem pristinus Dominus etiam dominio amisso tamen ut indemnis servetur utilem habet vindicationem [d], ut Dominus tabulæ pictæ. Aliquando nullam actionem, sed tantum exceptione doli mali possessionem si habet tuetur. Quomodo qui ex sua materia in alieno solo bona fide ædificavit, pretium materiæ & impensas repetit [e].

47. Qui sciens in alieno ædificat, nihil repetit: quia donasse intelligitur [f] Nisi probabili alia ex causa in alieno ædificaverit [g].

a §. 26. d. t. l. 6. ff. ad exhibend.

b §. 29. h.

c d. §. 29. h. l. 2. ff. de tign. junct. l. 23. §. pen. ff. de R. V.

d §. 34.

e §. 30. h. l. 33. ff. de cond. indeb.

f d. §. 30. l. 7. §. 12. ff. d. A. R. D.

g l. 2. C. de R. V.

Tit. II

De rebus corporalibus & incorporalibus.

1. Secunda rerum divisiio: Res sunt corporales vel incorporales.

2. Corporales sunt, quæ sua natura possunt tangi.

3. Incorporales, quæ ita tangi non possunt. Quales sunt quæ in jure consistunt, ut servitus, hereditas, obligatio [a]. a §. 1. *b.*

4. Corporales sunt mobiles vel immobiles. Illæ moveri possunt, hæ contra.

5. Actiones autem, servitutes & similia, licet proprie nec mobilia nec immobilia, sed tertium genus sint, ad immobilia tamen referuntur, si ad ea tendant, cum lex aut testator omnia mobilia & immobilia dividit. Iisdem & pecunia adnumeratur, quæ præsidii loco habetur [b]. b *l.* 75. §. 1. *ff. de legat.* 3.

Tit. III.

De Servitutibus rusticorum prædiorum.

1. Occasione rerum incorporalium agitur hic de servitute, quæ à serviendo dicitur.

2. Servitus enim est jus quo res alterius rei vel personæ servit: id est utilitatem præstat [a].

3. Estque prædialis vel personalis [b].

4. Prædialis qua prædium servit prædio. Unde aliud est prædium serviens, aliud dominans [c].

5. Estque vel prædiorum rusticorum vel urbanorum.

6. Rusticum autem vel urbanum prædium non locus facit, sed usus [d].

7. Servitutes prædiorum rusticorum sunt, quæ rusticis prædiis debentur, ut iter, actus, via, æquæductus, pecoris ad aquam appulsus, jus pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ [e].

8. Iter est jus eundi, ambulandi hominis per alterius prædium, ad uti-

a *l.* 15. §. 1. *ff. de servitut.*
b *l.* 1. *ff. eod.*
c §. 3. *h.*
d *l.* 166. *l.* 198. *ff. d. V. S. l.* 1. *ff. Comm. præd.*
e *pr. &* §. 2. *h. t. t. ff. de serv. rust.*

utilitatem prædii sui. Nec intereſt eques an pedes quis eat, an lectica vehatur [a].

6. Actus eſt jus agendi jumentum vel vehiculum per alterius fundum ad utilitatem fundi ſui [b].

10. Via eſt jus eundi, agendi, ambulandi, lapides lignave trahendi, & haſtam rectam ferendi [c]. Eaque in porrectum 8, in anfractum 16. pedes ex Leg. XII. tabb. habet [d].

11. Unde via iter & actum continet ſua natura, neque aliter concedi poteſt, actus iter quidem etiam continet, ſed ex præſumpta voluntate concedentis, niſi contrarium eum voluiſſe conſtet [e].

12. Ex his facile intelligitur definitio & natura aliarum quoque ſervitutum ruſticarum.

13. Servitutes urbanæ ſunt quæ debentur prædiis urbanis; qualia ſunt ædificia, niſi ad uſus ruſticos extructa [f].

14. Tales autem ſervitutes ſunt, 1. oneris ferendi, 2. tignum immittendi, 3. ſtillicidii, 4. fluminis recipiendi, 5. fluminis non recipiendi, 6. al-

a *pr. h. l. 7. l. 12. ff. de ſerv. R. P.*
b *d. pr. h. l. 1. l. 12. ff. d. S. R. P.*
c *d. pr. h. l. 7. ff. d. S. R. P.*
d *l. 8. ff. de S. R. P.*
e *pr. h. l. 4. §. 1. ff. ſi ſerv. vind.*
f *§. 1. h. junct. l. 198. d. V. S. l. 1. ff. Comm. præd.*

6. altius non tollendi, 7. luminibus non officiendi, 8. prospectui non officiendi, 9. luminum, 10. altius tollendi & similium [a].

15. Omnes autem hæ similesque species ita sunt intelligendæ, ut in iis quis cogatur quid pati contra communem, sive civili, sive alio jure introductam libertatem prædii sui, ad utiiitatem prędii vicini urbani. Aliquando tamen etiam quis in suo quid facere tenetur: ut in servitute oneris ferendi, reficere parietem vel columnam: nec non in servitute altius tollendi [b]; quę est exceptio à regula illa: *Natura servitutum est, ut quis in suo quid patiatur, non ut quid faciat* [c].

a §. 1. h. l. 2. 3. 4. ff. d. S. U. P.

b l. 33. ff. d. S. U. P. l. 8. §. 2. si servit. vind. c. in l. 15. ff. de servit.

Tit. IV.

De Usufructu.

1. Sequitur personalis servitus, qua prędium servit personę, ut ususfructus, usus, habitatio & similes. Nam & servitutes prędiales possunt fieri personales [d].

d l. 4. l. 6. ff. d. Ser. R. P. l. 1. §. 1. l. 20. eod. junct. l. 14. §. 3. de ali. leg. l. 19. ff. de usu. & hab. junct. §. 2. Inst. de serv. prædi.

2. Usus-

2. Ususfructus est jus alienis rebus utendi fruendi salva earum substantia [a].

3. Et hic quidem est usufructus proprie dictus, semper consistens in rebus alienis. Cum res sua nemini serviat [b],

4. Utilitatis sive æquitatis causa tamen Senatus introduxit quasi usumfructum, earum rerum, quæ usu consumuntur & usufructuarii sunt, ut vinum, oleum, vestimenta quotidiana, pecunia numerata [c],

5. Est autem quasi usufructus jus, quo quis res alienas acquirit iisque abuti potest ut suis, ea lege, ut finito hoc jure, res ejusdem quantitatis & qualitatis, vel æstimationem earum restituat, eoque nomine caveat [d].

6. Hinc facile constat differentia inter verum & quasi usumfructum. Nam 1. verus consistit in rebus quæ usu non consumuntur; quasi, contra. 2. In vero, usufructuarius non fit Dominus, nec re abuti potest, sed idem corpus non deterius factum restituere cogitur. In quasi, contra. 3. Hinc in vero usufructuarius cogitur cavere non tantum se rem fini-

a pr. h. l. 1. ff. eod.
b l. 5. pr. ff. si usufr. pet. l. 26. ff. de Serv. P. V.
c §. 2. h.
d d. §. 2 h. l. 1. 2. 7. & ult. ff. de usufr. ear. rer.

to usufructu redditurum, sed & durante usufructu se boni viri arbitratu hoc est, ut bonum patrem familias decet [a], usurum fruiturum [b]. In quasi usufructu cavet se tantumdem redditurum [c].

a §. 38. Inst. d. R. D.
b l. 1. ff. usufr. quemad. cav.
c d. §. 2. h.

7. Quanquam autem quasi usumfructum hodie non minus contractu quam ultima voluntate constitui ratio juris velit, differt tamen quasi ususfructus v. g. 10. cadorum vini Rhenani vel 1000 aureorum à mutuo ejus vini pecuniæque, tum, quod modos acquirendi, tum quod finiendi attinet.

TIT. V.

De Usu & habitatione.

1. Usus est jus alienis rebus utendi, salva earum substantia [d].

d §. 1. Inst. h. l. 10. ff. eod.

2. Minus autem juris in usu est quam in usufructu. Nam 1. qui usum tantum habet, ad necessitatem solum utitur. Unde qui usum fundi habet, ex iis quæ in fundo nascuntur, pomis, floribus, stramentis, fœno, lignis similibusque quod ad victum sibi suisque sufficiat, sumet [e]: qui usum-

e l. 12. §. 1. ff. h. t.

uſumfructum habet, etiam ad compendium utitur fruitur [a], Hinc 2. Uſufructuaris jus percipiendi fructus (non ipſam ſervitutem) alteri vendere, aut locare, aut gratis concedere poteſt. Uſuarius non [b]. Hinc & 3. uſus poteſt eſſe ſine fructu; ſed fructus ſine uſu eſſe non poteſt. Nam fructui uſus ineſt, uſui fructus deeſt [c].

3. Habitatio eſt jus alienas ædes inhabitandi, ſalva earum ſubſtantia [d],

4. Olim parum differebat ab uſu ædium [e] Ex conſtitutione Juſtiniani magis convenit cum uſufructu, cum qui habitationem habet domus, non ſolum ipſe in ea degere, ſed & aliis locare eam poſſit [f]. In eo autem adhuc differt ab uſufructu ædium, quod Uſufructuarius etiam aliter quam habitando ædibus uti poſſit: habitator non. Uſusfructus & uſus etiam non utendo & capitis diminutione amittuntur: habitatio autem, quia in facto conſiſtit, non eque [g].

a §. 1. *h. l.* 12. §. 2. *ff. de uſufr.*

b *d.* §. 1. *h.*

c *l.* 14. §. 1. *ff. h.*

d §. 5. *h. t.*

e *l.* 10. *ff. h.*

f *d.* §. 5. *l.* 13. *C. de uſufr.*

g *l.* 10. *ff. h. t.*

Modi

Modi Servitutum constituendarum.

5. His de singulis speciebus servitutum dictis generaliter, videndum de modis quibus constituuntur, & amittuntur, qui plerisque communes sunt. Acquiruntur nonnullę servitutes ipso jure, pleręque facto hominis: & hujus quidem vel publicę personę, vel privatę: à privato iterum vel inter vivos vel ultima voluntate.

6. Ipso jure acquiritur ususfructus bonorum adventitiorum patri [a]: nec non medię partis bonorum filii emancipati [b]: quarundam rerum & matri ad secundas nuptias transeunti [c].

7. Facto personę publicę, seu judicis officio, in judiciis divisoriis familię erciscundę & communi dividundo, sępe uni parti servitus, alteri aliud adjudicatur [d].

8. Privati inter vivos sępe pactionibus & stipulationibus servitutes promittunt: quę tum demum con-

a §. 1. Inst. per quas person. l. 6. C. de bon. quæ lib.
b §. 2. Inst. eod.
c l. 3. C. de secund. nupt.
d l. 6. §. 1. ff. de usufr. l. 25. §. 9. ff. fam. ercisc.

constitutę intelliguntur, & actione in rem confessoria vindicari possunt, cum quasi traditio, veluti usus, cautio, aut cessio in jure accessit [a]. Alias ex solo contractu non nisi obligatio & actio in personam nascitur [b].

9. Sępe etiam usucapione acquiruntur servitutes, quę jure novissimo instar rerum immobilium usucapiuntur [c].

10. Ultima autem voluntate constituuntur servitutes cum testamentis codicillisve legantur, quo casu ipso jure non minus servitus quam dominium in legatarium transit, etsi nulla traditio subsecuta sit [d]. Ususfructus tamen & usus legatus non cedit morte testatoris, sed adita hereditate [e].

Quibus modis servitus amittitur.

11. Modi autem quibus servitutes extinguuntur & amittuntur alii quoque sunt communes omnibus specie-

a §. 3. *Inst. de servit. rust. præd. juncta l.* 3 *ff. de O. & A. l. ult. ff. de servit. l.* 11. §. 1. *ff. de publ. in rem act.* §. 40. *I. de rer. divis. l.* 20. *C. de pact.*
b §. 1. *Inst. de act.*
c *l. ult. C. de long. temp. præscr.*
d *l.* 19. §. 1. *ff. Quem. servit amitt. l.* 25. §. *fin. ff. de usufr. l.* 80. *ff. de legat.* 1. *l.* 64. *ff. de furt. l.* 1. *C. comm. de leg.*
e *l. un ff. quand. dies usufr. leg. ced.*

ſpeciebus : alii nonnullis proprii. Communes ſunt 1. interitus rei quę ſervit [a]. Res autem periiſſe dicitur cum ſubſtantialis forma ejus periit aut mutata eſt [b]: 2. confuſio, quę fit cum prędium ſerviens & dominans vel uſusfructus uſuſve & proprietas, ad eundem ſpectare incipiunt [c].

3. Remiſſio, ſive tacita ſive expreſſa ejus, cujus perſonę aut prędio ſervitus debetur [d], 4. non uſus per modum & tempus [e], à quo ſupra excepi habitationem. 5. Interitus juris ejus qui ſervitutem conſtituit [f].

12. Servitutum autem perſonalium proprius modus eſt, quod extinguantur cum perſona : Sic uſusfructus & uſus extinguuntur morte & capitis diminutione maxima mediaque uſufructuarii [g]. Civitati relictus finitur lapſu ſeculi : niſi civitas ante deſtruatur [h]. Ad certum tempus relictus lapſu temporis [i]. Alię ſervitutes nec ad certum tempus, nec ex certo

a *l.14.ff. quemad. ſervit. amitt.* §.3 *Inſt. de uſufr.*
b *l.* 53. *ff. de uſufr.*
c *l.1.ff. quem. ſerv. amitt.* §. 3. *Inſt. de uſufr.*
d *l.*8. *quem. ſerv. amitt. l.* 14 § *ff. d. ſervit. d.* §. 3.
e *l.*7. 10 §. 1. 18. *ff. quem. ſerv. amitt. d.* §. 3.
f *l.* 11. §. 1. *ff. quem. ſerv. amitt. l.* 54. *d. R. I.*
g *d.* §. 3. *Inſt. de uſufr. l.* 1. 2. 3. *ff. quib. mod. uſusfr. vel uſus amitt.*
h *l.* 56. *ff. de uſufr. l.* 21. *ff. quib. mod. uſusfr. amitt.*
i *l.* 5. *C. de uſufr.*

certo tempore, nec ſub conditione ipſo jure conſtituuntur aut finiuntur; ſi tamen hęc adjiciantur, pacti vel doli exceptione occurretur contra placita ſervitutem vindicanti [a]. a *l. 4. ff. de serv.*

Tit. VI.

De Uſucapione.

1. Sequuntur modi acquirendi dominium juris Civilis ſingulares, ut uſucapio.

2. Uſucapio eſt adjectio dominii, per continuationem poſſeſſionis temporis lege definiti [b]. b *l. 3. de usuc.*

3. De requiſitis uſucapionis verſus ſunt vulgares nec valde elegantes

Non uſucapies niſi ſint tibi talia quinque:
Bona fides, Juſtus titulus, res non vitioſa:
Ut res tradatur, poſſeſſio continuetur. c *l. un. C. de usuc. transf. l. 48. §. 1. ff. de A. R. D.*

4. Bona fides eſt illęſa conſcientia, poſſeſſoris, rem ſuam eſſe putantis quę jure Civili requiritur tantum ad initium uſucapionis [c].

5. Juſtus titulus eſt cauſa ad transferendum dominium idonea, ut emptio, permutatio, in ſolutum datio [d]. d *l. 1. ff. de publ. in rem act.*

6. Res

6, Res vitiosæ proprie sunt furtivæ & vi possessæ: quæ usucapi non possunt, nisi vitio purgato, quod fit cum res in potestatem domini revertitur [a]. Sunt tamen & multæ aliæ res quæ quidem hoc modo vitiosæ non dicuntur, sed tamen usucapi non possunt: ut 1. res extra commercium, veluti sacræ, sanctæ, liber homo [b]. 2. res alienari prohibitæ sive lege sive testamento [c]. 3. res Fisci aliæque dominicæ [d]. Item civitatum, ecclesiarum, gerontocomiorum similiumque [e]. 4. res pupillorum & minorum [f]. 5, res Præsidi contra Legem Juliam datę [g]. 6. adventitia bona filiorum [h].

7. Possessio non tantum traditione acquisita, sed & continuata esse debet, in usucapionibus rerum mobilium per triennium; immobilium per decennium inter præsentes: vicennium inter absentes: quales sunt qui in diversis provinciis degunt [i].

8. Continuatur autem tempus non tantum in eo, qui usucapere incepit,

a §. 1. 2. & 8. Inst. h. t.
b §. 1. h.
c l. 2. C. d. usuc. pro emptore. l. 16. ff. de fund. dot.
d l. 1. C. ne rei dom. l. fin. C. de fund. patr.
e l. 23. C. de SS. Eccles. Nov. 111. 131.
f l. 3. C. quib. non obst. long. temp. præsc. l. 5. C. in quib. caus. in integ.
g l. pen. ff. ad L. Jul. rep.
h l. 1. §. 2. C. de annal. except.
i pr. h. l. ult. C. de long. temp. præs.

cepit, ſed & ejus ſucceſſore tam univerſali, quam ſingulari [a].

9. Univerſalis ut heres, ſuccedit in vitia & virtutes defuncti: unde uſucapit ſi defunctus bonam fidem habuit, etſi ipſe ſucceſſor mala fide poſſideat: contra non uſucapit, ne quidem ex ſua perſona, etſi bona fide poſſideat, ſi defunctus mala fide poſſedit [b].

10. Singularis poſſeſſor, ut emptor ſimileſque ex ſua perſona uſucapere poſſunt, non obſtante mala fide anteceſſoris [c].

11. Quæ autem de requiſitis uſucapionum dicuntur, non pertinent ad præſcriptionem longiſſimi temporis 30 vel 40 annorum, quæ & in rebus vitioſis, & ſine bona fide & juſto titulo jure Civili procedit [d]. Non autem jure Canonum [e]. Cæterum qui à Fiſco vel domo Principis vel Auguſtæ emit rem alienam, ſtatim fit ſecurus tranſlatis contra Fiſcum actionibus [f].

a §. 7. & 8. h.
b d. § 7. l. 11. C. de acq. poſſ.
c l. 2. §. 17. ff. pro empt.
d l. 3. & 4. C. de præſc. 30. vel 40. an.
e c. ult. x. de Præſc.
f §. ult. Inſt. h.

TIT. VII.

De Donationibus.

1. Inter modos acquirendi dominium ſingulares juris Civilis Juſtinianus

ſtinianus ſecundum locum tribuit donationi.

2. Donatio autem eſt liberalis nullo jure cogente facta conceſſio [a].

3. Eſtque propria vel impropria [b].

4. Propria eſt, quæ fit ex mera liberalitate, ita ut donator donum ad ſe nunquam reverti velit [c]: Niſi 1 donatarius ingrati crimen, cujus 5 lex facit ſpecies, admiſerit [d]. Vel patronus, qui liberto donaverit, ob liberos ſupervenientes revocet donationem [e].

5. Propria donatio ſi excedat ſummam 500 ſolidorum (ſive ducatorum noſtrorum) actis inſinuanda eſt: alias ſumma excedens peti nequit, niſi à Principe, vel Principi, vel ad redemptionem captivorum, vel ad reparationem ædium ruinoſarum ſit facta [f].

6. Impropriæ ergo donationes ſunt, quæ vel non ex mera liberalitate, ut donatio propter nuptias & remuneratoria [g], vel non ita irrevocabili jure fiunt: ut donatio mortis cauſa [h].

7. Eſt autem donatio mortis cauſa, quæ fit propter mortis ſuſpicionem,

a *l.* 1. *l.* 29. *ff. de donat.*
b *d. l.* 1. *ff. de donat.*
c *d. l.* 1. *pr.*
d. *fin. C. de revoc. don.*
e *l.* 8. *C. de revoc. don.*
f §. 2. *Inſt. h. l.* 34. *l. pen. C. eod. Nov.* 162. *c.* 1. §. *ult.*
g *l.* 1. *l.* 27. *ff. de don.* §. 3. *Inſt. h.*
h §. 1. *Inſt. h. t.* *t. ff. de mort. c. don.*

nem, hoc eſt ſola cogitatione mortalitatis [a].

8. Eaque per omnia fere legatis æquiparatur. Nam 1. & pœnitentia ductus donator eam revocare poteſt vel condictione vel in rem actione [b]. & 2. morte donatarii ante donatorem extinguitur [c]: nec non ſi donator periculum quod ſpectavit evaſerit [d]: & 3. Falcidia minuitur [e]: & 4 quinque requirit teſtes, uti omnis ultima voluntas [f]: & 5. denique inſinuatione non indiget, etſi ſummam 500 ſolidorum excedat: cum Lex inſinuationem requirens loquatur de propria donatione. 6. dominium ſine traditione transfert [g] ſubſtitutioni [h], & cautioni Mutianæ locum facit [i].

9. Differt tamen donatio mortis cauſa à legatis, in eo potiſſimum, quod plerumque à præſente in præſentem fiat [k]. 2. quod non fiat donatario ignoranti aut invito 3. quod non pendeat ab aditione hereditatis, valeatque etſi donator inteſtatus deceſſerit [l]: quæ omnia ſecus ſunt in legatis.

10. Differt etiam à mortis cauſa ca-

a §. 1. *h. l.* 2. *& ſeq. ff. de m. c. don.*
b *l.* 29. *& ſeq. l.* 35. §. 3. *l.* 39. *ff. de mort. cauſ. donat.*
c *d.* §. 1. *h.*
d §. 1. *Inſt. h.*
e *d.* §. 1. *l.* 2. C. *d. m. c. don.*
f *l. fin.* §. *fin.* C. *de Codicill.*
g *l.* 2. *ff. de publ. act.*
h *l* 1. C. *de cauſ. mort. don.*
i *Nov.* 32.
k *l.* 38. *ff. de don. mort. cauſ.*
l *l.* 25. *ff. de mort. cauſ. don.*

capione, quæ est acquisitio propter mortem obveniens, carens speciali nomine: ut cum quis servum suum testamento liberum esse jusserit, si mihi 10 dederit [a].

11. Donatio propter nuptias est, quæ fit uxori à marito in securitatem dotis, ita tamen, ut uxor fructus ejus non lucretur, non domina ejus fiat, sed tantum jure pignoris in ea gaudeat, quamvis eandem ob factum mariti nonnunquam lucretur [b].

12. Hanc Justinianus voluit doti tum in quantitate, tnm in pactis respondere [c].

13. Et hæc quidem improprie dicta donatio, scilicet propter nuptias, & mortis causa, ad modos juris Civilis singulares videtur spectare, ad quos alia proprie dicta donatio nulla ratione spectare potest. Nam sive conventione perficiatur, ut cum dico aut scribo me donare librum Tibi, tuque conditionem acceptas, non transfertur dominium tali nudo pacto [d]: sive librum ita donatum simul tradam, non transfertur donatione, sed traditione: nec jure Civili, sed

a *l.* 18. *l.* 38. *ff. de mort. caus. don.*

b §. 3. *Inst. h. l. ult. C. de repud.*

c *Nov.* 79.

d *l.* 20. *C. de pact.*

ſed jure Gentium [a]. Imo ex pacto donationis olim ne quidem obligatio civilis naſcebatur, nec in perſonam agi poterat, ſecundum regulam de nudis pactis [b]. Juſtinianus autem pactum donationis lege confirmavit, ut inde agi poſſit [c].

a §. 40. Inſt. de rer. diviſ.
b l. 7. §. 4. ff. de pactis.
c l. 35. C. d. donat.

De Jure accreſcendi.

14. Ad modos juris Civilis ſingulares olim etiam referebatur jus accreſcendi, quo Dominus ſervi communis non manumittens, acquirebat partem domini manumittentis: quod jus ut libertati invidum antiquatum, juſſuſque eſt Dominus non manumittens ſuam partem juſto & à lege definito ſervi pretio vendere [d].

d §. ult. Inſt. h.l. 1. C. de com. ſerv. man.

Tit. VIII.

Quibus alienare licet vel non.

1. Tantum de modis acquirendi ſingularibus, hoc loco: reliqui, ut legatum & fidei commiſſum ſingulare, à Juſtiniano in locum de ultimis voluntatibus rejiciuntur. Ad omnium autem intellectum non in-

commode hic quæritur; quibus alienare licet & per quas personas nobis acquiritur dominium?

2. In quæstione quibus alienare licet, duæ potissimum regulæ earumque exceptiones sunt observandæ.

3. Prima regula est: Quilibet Dominus est moderator & arbiter rei suæ, eamque alienare potest [a].

4. Exceptio prima est in marito, qui quidem prædii dotalis inæstimati dominus est jure Civili [b], sed tamen illud ne consentiente quidem uxore, ullo modo alienare potest [c]: quia dominium mariti revocabile est, & dos soluto matrimonio restituenda [d].

5. Exceptio secunda est in pupillo & minore: qui quidem Domini rerum suarum sunt, sed tamen eas alienare nequeunt, adeoque nec mutuum ex iis dare, nec solutum accipiendo debitorem liberare. Plenissima enim liberatio & securitas solventi debitori pupillari contingit, si auctoritate judicis facta sit solutio [e]. Nam si tutori & curatori sine auctoritate judicis facta sit, liberatur quidem debitor, ita tamen ut pupillus mi-

a l. 21. C. mandati.
b l. 30. C. de jur. dot.
c pr. h. t. t. ff. d. fund. dot.
d d. l. 30. C. de jur. dot.
e l. 25. C. de admin. tut.

minorve creditor, si tutor curatorve male collocaverit pecuniam, nec pupillus minorve aliunde repetere possit, in integrum restituatur [a]. Ipsi pupillo facta solutio omnium minime prodest solventi debitori, nisi pupillus locupletior factus sit, & ideo debitor denuo conventus exceptione doli mali se tueri possit [b]. Annui reditus tutori tuto solvuntur [c].

6. Regula secunda hujus tituli est: Qui Dominus non est, rem alienare non potest [d].

7. Exceptio est in creditore, qui quidem Dominus non est, & tamen alienare potest pignus, etsi id non convenit: imo etsi contrarium pactum conventum sit, tamen alienare potest; dummodo ter ante debitori id denunciet [e].

8. Natura enim & scopus pignoris est ecurum facere creditorem, quod facere non posset, nisi liceret ei alienare, debitore non solvente.

9. Bona fide tamen & secundum modum à lege præscriptum pignus distrahendum est [f].

a *l.* 2. *C. si tutor vel curator interven.*
b §. *ult. h. l. pen. in fin. ff. de reb. eor. qui sub. tut. vel curat.*
c *d. l.* 25. *C. de adm.*
d *l.* 54. *ff. de R. I.*
e §. 1. *h. l.* 4. *ff. de pign. act.*
f *t. t. ff. & Cod. de distr. pign. l. ult. C. de jur. dom. impetr.*

Tit. IX.

Per quas personas cuique acquiritur.

1. Acquirimus dominium non tantum per nosmetipsos, sed & per eos quos in potestate habemus: ut 1. per filios familias, 2. per servos nostros, 3. per liberos homines quos tanquam servos, 4 per servos alienos quos tanquam nostros bona fide possidemus.

2. Acquirebantur olim omnia Patribus per filios, uti Dominis per servos. Postea jus patrisfamilias datum est filiis in castrensi peculio: deinde & quasi castrensia & aliæ species peculiorum ortæ [a].

3. Peculium autem quasi pusilla pecunia est dictum [b].

4 Definitur universitas bonorum, quam filius vel servus patris dominive voluntate à rationibus eorum separatam habet [c].

5. Estque aliud filii, aliud servi. Filii est paganum vel militare, Paganum, profectitium, vel adventitium: & hoc rursus plenum vel minus

a §. 1. Inst. h. l. 1. C. de test. mil. l. ult. C. de inoff. test.

b l. 5. fin ff. de pecul.

c l. 4. & l. 5. fin. ff. de pecul.

nus plenum, Militare est castrense vel quasi castrense.

6. Profectitium peculium est, quod ex re, vel occasione, vel contemplatione patris ad filium pervenit [a].

7. Hujus & ususfructus & proprietas patris est, & mortuo patre in collationem bonorum venit [b].

8. Utilitas tamen ea inde ad filium redit, ut is 1. id administret. 2. confiscatis bonis paternis propter debitum, præcipuum habeat [d]: 3 si emancipato à vivo patre expresse non adimatur, donatum censeatur [d].

9. Adventitium est, quod aliunde filio obvenit quam patris vel militiæ occasione [e].

10. Hujus ex jure novo pater habet usumfructum, filius vero proprietatem [f], idque distinctionis causa minus plenum recte dicitur.

11. Aliquando ususfructus ad filium pertinet, quod ita vel testamento, vel lege cautum est [g], idque plenum vocatur.

12. Tertiam autem partem bonorum adventitiorum, quam pater olim

a §. 1. *Inst. h. l.* 21. & *seq. ff. de usufr.*
b *d.* §. 1. *l.* 12. *C. de Collat. l.* 13. *C. fam. ercisc.*
c *l.* 3. §. 4. *ff. de minor.*
d *l.* 31. §. 2. *ff. de donat.*
e *d.* §. 1. *Inst. h. l.* 6. & *t. t. C. de bon. quæ lib.*
f *d.* §. 1. *d. l.* 6.
g *l. ult. C. de bon. quæ lib. Nov.* 117. *c.* 1. *Nov.* 118. *c.* 2.

olim pro præmio emancipationis accepit, Justinianus mutavit in dimidiam partem usufructus [a].

a §. 2. Inst. h.

13. Castrense peculium est, quod filiusfamilias occasione armatæ militiæ, sive à patre sive aliunde acquisivit [b].

b l. 11. ff. de Cast. pec.

14. Quasi castrense est, quod filiusfamilias acquisivit occasione togatæ militiæ, seu ex officiis, pro quibus publica solvuntur salaria, ut sunt officia Proconsulum, Præsidum, quibus etiam adnumerandi Assessores & Advocati [c].

c l. fin. Cod. de inoff. test. l. 7. C. de Adsessor.

15. In castrensi autem & quasi castrensi peculio, filiusfamilias habetur pro patrefamilias [d]; mortuo tamen filio intestato, pater superstes bona hæc occupat tanquam sua, jure peculii [e].

d l. 2. ff. ad SC. Mac.

e l. 2. ff. de Castr. pec.

16. Servorum sive ordinariorum, sive vicariorum peculium pleno jure ad Dominum pertinet: Quicquid enim servus acquirit, acquirit Domino, etiam ignoranti & invito [f].

f §. 3. Inst. h. l. 32. ff. de acq. rer. dom.

17. Excipitur ab hac regula 1. hereditas, quam non nisi jussu domini adit servus [g], 2. possessio, quam ex causa quidem peculiari ignoranti, sed

g d. §. 3.

ſed alias non niſi ſcienti acquirit [a].

18. Et ſic quidem verus Dominus ſervi acquirit. Uſufructuarius autem, per ſervum fructuarium, & bonæ fidei poſſeſſor per liberam perſonam pro ſervo poſſeſſam, aut per alienum ſervum pro ſuo poſſeſſum, acquirunt tantum quod ex re ſua, vel operis ſervi aut quaſi ſervi obvenit [b].

19. Differt tamen bonæ fidei poſſeſſor & fructuarius in hoc, quod ille poteſt ſervum alienum uſucapere: hic non, quia nec poſſidet proprie, nec bona fide poſſidet [c].

20. Qui autem aliquem ut filium bona fide poſſidet, per eum non acquirit [d], quod rarius ille error contingat [e],

21. Per extraneam autem perſonam nihil nobis acquiritur: excepto eo quod per procuratorem non ſolum ſcientibus nobis, ſed & ignorantibus acquiritur poſſeſſio, & per poſſeſſionem etiam dominium: ſi dominus ſit qui tradidit, aut uſucapiendi & præſcribendi conditio, ſi dominus non ſit [f].

a *l.* 1. §. 5. *l.* 3. §. 12. *ff. de acq. poſſ.*
b §. 4. *Inſt. h.*
c *d.* §. 4. *h. l.* 10. §. *ult. ff. d. A. R. D. l.* 6. §. 2. *ff. de precar.*
d *l.* 50. *ff. de acq. poſſ.*
e *l.* 44. *pr. ff. de uſuc.*
f §. 5. *h. t. l.* 13. *l.* 20. §. *ult. ff. de acq. dom. l.* 47. *ff. de uſuc.*

TIT. X.

De testamentis ordinandis.

1. Dictum de modis acquirendi singularibus: dicendum nunc de universalibus: inter quos primum locum obtinet hereditatis acquisitio [a].

2. Est autem hereditas successio in universum jus quod defunctus habuit [b].

3. Ea defertur jure Civili tantum duobus modis: Vel testamento, adeoque ex dispositione privatorum; vel ab intestato, ex dispositione legis [c].

4. Testamentum dicitur quasi testatio mentis [d].

5. Est autem voluntatis nostræ justa (hoc est, legibus conveniens) sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri velit [e].

6. Ortum testamenta sine dubio habent à jure Gentium & naturali ratione, cui nihil convenientius est, quam voluntatem domini, volentis rem suam alienare, ratam haberi [f]: Sed & nihil magis hominibus debetur

a §. *ult. Inst. per quas person.*
b *l.* 24. *ff. d. V. S. l.* 62. *d. R. I.*
c *d.* §. *ult. per quas person.*
d *pr. Inst. h.*
e *l.* 1. *ff. Qui test. fac. poss.*
f §. 40. *Inst. de rer. divis.*

tur, quam ut ſupremæ voluntatis, poſtquam jam aliud velle non poſſunt, liber ſit ſtylus [a].

7. Formam tamen ſpecialem habent ex jure Romano, tum veteri, tum novo. Jus Civile vetus agnoſcit 4 ſpecies 1. teſtamentum calatis comitiis factum, 2. in procinctu, 3. per æs & libram, 4. jure Prætorio coram ſeptem teſtibus factum & ab iis ſignatum [a].

8. Jure novo forma teſtamenti conflata eſt partim ex antiquo jure civili, partim ex Prætorio, partim ex Principum conſtitutionibus [c]. Nonnulla autem teſtamenta privilegio donata & à ſolennitatibus communibus excepta ſunt, & quidem nonnulla ab omnibus, nonnulla à quibuſdam.

9. Hinc jure novo teſtamentum dicitur vel privilegiatum vel ſolenne, utrumque eſt ſcriptum vel nuncupativum [d].

10. Privilegiata teſtamenta ſunt 1. militis, de quo infra. 2. Principi oblatum [e]: 3. actis inſinuatum [f]: 4 patris inter liberos [g]: 5. ruſticorum [h]: 6. tempore contagionis fa-

a *l.* 1. *C. de SS. Eccleſ.*

b §. 1. *&* 2. *Inſt. h. t.*

c §. 3. *Inſt. h.*

d §. *ult. Inſt. h.*

e *l.* 19. *C. de teſtam.*

f *d. l.* 19.

g *l.* 21. §. 1. *C. de teſtam. Nov.* 107. *c.* 1.

h *l. ult. C. de teſtam.*

ctum [a]. 7. denique factum secundum formam juris Canonici [b].

11. Solennia autem & nullo privilegio donata testamenta requirunt quædam communia utriusque speciei: quædam propria alterutrius.

11. Communia scripti & nuncupativi testamenti requisita sunt: 1. ut testator habeat potestatem testandi: de quo infra. 2. ut recte fiat heredis institutio, de quo infra quoque. 3. ut adsint 7. testes, cives Romani, puberes, non improbi intestabilesve, quorum causa non agitur in eo testamento, ad hoc speciatim rogati, simulque congregati, videntes quid testator agat [c]. 4. Ut fiat totum testamentum unico contextu: nec contractu, nec alio alieno negotio interveniente [d].

13. Propria requisita scripti testamenti sunt: 1. ut testator ultimam suam voluntatem scribat, vel alteri scribendam dictet, qualicunque in materia [e]. Heres tamen & legatarius sub pœna falsi eam scribere prohibentur [f]. 2. Ut scriptura hæc testibus offeratur & ab iis subscribatur [g].

3. Ut

a l. 8. C. de testam. b *c. 11. x. de testam.* c *§. 3. 7. 8. & seqq. Inst. h. l. l. 20. l. 21. §. pen. ff. Qui test. fac.* d *§. 3. h. l. 21. §. ult. ff. h. adde l. 28. C. de testam.* e *§. 4. & 12. Inst. h.* f *t. t. C. de his qui in test. sib. adscrib. l. 1. §. 8. ff. ad L. Corn. de fals.* g *§. 3. h. l. pen. ff. l. 29. C. h. tt*

3. Ut eandem omnes obſignent ſive proprio ſive alieno annulo aut impreſſo [a]. 4. Ut teſtator ſubſcribat, niſi totum ipſe ſcripſerit [b]: requirit & 5. Juſtinianus ut teſtatoris vel teſtium manu nomen heredis exprimatur [c], quod jure Novellarum ab eodem abrogatum eſt [d].

14. Proprium requiſitum nuncupativi teſtamenti eſt: 1. Ut teſtator ultimam ſuam voluntatem viva voce declaret, & heredem nuncupet [e]. 2. Ut teſtes non ſolum videant quid agatur, ſed etiam intelligant ſermonem teſtatoris [f].

15. Nuncupata ita voluntas poteſt tamen probationis cauſa etiam ſcribi. Quin & ſcripti teſtamenti plura exemplaria confici poſſunt: licet nemo duobus teſtamentis decedere queat [g].

a §. 5. *Inſt. h l.* 22. §. *pen. ff. eod.*
b *l.* 28. §. *ult. C. de teſtam. d.* §. 3. *Inſt. h.*
c §. 4. *Inſt. h. l.* 29. *C. eod.*
d *Nov.* 119. *c.* 9.
e §. *ult. Inſt. h. l.* 21. *ff. h. t.*
f *l.* 26. *C. h.*
g *l* §. 13. *Inſt. h. l.* 19. *ff. de teſtam. mil.*

TIT. XI.

De Militari teſtamento.

1. Inter teſtamenta privilegiata excellit militis, qui propter imperitiam & favorem militarem, cum

in expeditione est, potest testari uti vult [a]: licet sit surdus & mutus aut emancipatus [b].

2. Nulla autem omnino ad hoc requiritur solennitas, sed tantum probatio voluntatis [c].

3. Sed & ante militiam non jure militari factum testamentum, jure militari valet, si miles in expeditione occupatus aliquo facto declaret sibi placere id testamentum [d].

4. Factum autem militari jure testamentum in expeditione, valet & post eam, sed si militia honeste missus sit testator, intra annum [e]. Sed ignominiæ causa missi testamentum militare statim corruit [f].

a *pr. Inst. h. l.* 1. *ff. h.*
b §. 2. *Inst. h. l.* 4. *ff. eod.*
c §. 1. *Inst. h. l.* 15. *C. eod.*
d §. 4. *h. l.* 9. § 1. *l.* 20. §. 1. *ff. h. l.* 15. §. 2. *eod.*
e §. 3. *Inst. h.*
f *l.* 26. *pr. ff. h. t. l.* 2. §. 2. *ff. de his qui not. inf.*

TIT. XII.

Quibus non est permissum facere testamenta.

1. Lege XII. tabb. permittebatur tantum patrifamilias facere testamentum. Verba sunt: *Paterfamilias uti legassit sua rei, ita jus esto* [g]. Hæc ergo nec fœminæ, nec ulli alii præter patresfamiliarum testari permittebat. Sed postea id omnibus ho-

g *l.* 120. *ff. de V. S.*

hominibus sanæ mentis permittendum visum est. [a]

2. Hodie ergo omnes possunt testari, nisi lex impediat vel prohibeat. Prohibentur autem

3. Primo, alii ob statum, ut filii familias: nisi de peculio castrensi testentur [b]. Servi, & obsides [c], & de statu suo dubitantes [d], item peregrini [e].

4. Secundo, alii ob defectum judicii, ut impuberes [f], furiosi, mentecapti, & prodigi, quibus à Prætore bonis interdictum est [g].

5. Tertio, alii ob vitium corporis, ob quod voluntatem & animi sensa declarare non possunt, quales sunt nonnulli surdi & muti [h]. Cæcus testari potest, sed adhibitis testamenti & scripti & nuncupativi solennibus [i].

6. Quarto, alii ob crimen commissum, ut rei læsæ Majestatis [k], apostatæ [l], hæretici [m], incestas nuptias contrahentes, qui extraneis nihil relinquere possunt [n], denique ob carmen famosum [o], omnesque alii capi-

a l 43. in fin. pr. ff. de Vulg. & pup. subst. l. 1. C. de SS. Eccles. tit. Inst. de L. Fus. Can. toll. b *pr. h. l. 2. ff. ad SC. Mac.* c *l. 11. ff. h.* d *l. 14. & 15. ff. h.* e *l. 1. ff. ad L. Falcid. l. 31. & 32. ff. de jur. fisc.* f *l. 5. ff. h. § 1. h.* g *d. § 1. & 2. h.* h *§. 3. Inst. h. l. 10. C. eod.* i *§. 4. h. l. 8. C. eod.* k *l. 5. C. ad L. Jul. Maj.* l *l. 3. C. de apostat.* m *l 4. C. de hæret.* n *l. 6. & auth. incestas C. de intest. & inut.* o *l. 18. §. 1. ff. h.*

capitis damnati, qui omnes olim servi pœnæ fiebant, bonaque eorum publicabantur [a]. Quanquam autem & servitus pœnæ [b], & publicatio bonorum sublata est [c]. jure Romano novo, id tamen testari damnatis illis non permittit [d].

a l. 8. §. ult. ff. h. t. b Nov. 22. c. 8. auth. sed hodie C. de don. int. V. & U. c Nov. 134. c. ult. d d. Nov. 134.

Tit. XIII.

De exheredatione liberorum.

1. Totius testamenti caput atque fundamentum intelligitur heredis institutio [e], quæ est designatio successoris in universum jus quod defunctus habuit [f].

2. Eaque primo potest dividi in voluntariam, quæ tota pendet à voluntate testatoris: & necessariam, certarum personarum, maxime liberorum, quas testator lege tenetur instituere aut rite exheredare.

3, Est autem exheredatio à tota hereditate nominatim facta exclusio, sive liberorum, sive parentum, sive fratrum [g].

4. Liberi autem omnes sive mares sint, sive fœminæ, sive filii, sive nepo-

e § 34. Inst. de legat. f l. hereditas ff. d. V. S. g l. 19. ff. de lib. & post. hered. instit. § 5. h. Nov. 115.

nepotes, sive nati, sive nascituri, sive sui, sive emancipati, sive posthumi, sive jam nati, sive naturales sive adoptivi, ex jure novissimo instituendi sunt heredes vel nominatim riteque exheredandi [a].

5. Sui enim à patre præteriti testamentum ejus ipso jure nullum dicunt: emancipati, habent bonorum possessionem contra tabulas [b].

6. Præteritio autem matris & avi materni tantum facit, quantum exheredatio patris [c].

7. Efficit autẽ exheredatio rite & ex justa causa facta, ut exheredatus tota hereditate excludatur: Rite autẽ, sed tamẽ inique facta, operatur, ut qui se iniq; exheredatos conqueruntur, non dicant testamentũ ipso jure nullum, sed petant rescindi ut inofficiosum [d].

8. Excipitur testamentum militari jure factum, quod querelæ inofficiosi non subjacet. Silentiumq; militis non ignorantis se liberos habere est pro exheredatione nominatim facta [e].

9. Cæterum justæ sunt causæ 14, ob quas liberi à parentibus recte exheredantur, vulgatis hisce versibus non valde elegantibus comprehensæ:

Bis

a §. 5. *Inst. h. l.* *ult. C. eod.*

b *pr. Inst. h. l.* 4. *C. de lib. præter.*

c §. 7. *Inst. h. l.* 27. §. *ult. & l. seq. ff. de inoff. test.*

d *Vide t. t. inf. de inoff. test.*

e §. 6. *Inst. h. l.* 9. *l.* 10. *C. de test. mil.*

Bis septem causis exheres filius esto,
Si patrem feriat vel maledicat ei.
Carcere detrusum si negligat, aut furiosum:
Criminis accuset, vel paret insidias.
Si dederit damnum grave: si nec ab hoste redemit,
Testarive vetet, se societve malis:
Si mimos sequitur, vitietve cubile paterum.
Non orthodoxus, filia si meretrix.

10. Parentes autem à liberis octo de causis recte exheredantur: quarum septem glossa sequentibus inclusit:

Sed pater ex septem, si nati spernat honorem,
Hunc accusabit, dira venena dabit.
Testari vetat, aut uxorem diligit ejus,
Non redimit captum, dum furit odit eum.

11, Prætermiserunt autem veteres eam octavam causam, scilicet hæresin, quam Justinianus tamen expresse refert [a].

12. Frater fratrem recte exheredat ob causas secundum hæc:

Pellitur à fratre frater causis tribus, ut si
Arguit hunc sceleris vel ei vult tollere vitam,

a d. Nov. 115. c. 4.

Vel si jacturam rerum sibi moverit unquam.

13. Et has quidem causas Justinianus ad certum illum numerum redegit, cum olim essent in arbitrio centum virorum, qui sępe leviores admisere, quibus locum nullum reliquit Justinianus, quem tamen alias graviores quam sunt enumeratę, aut æque graves excludere voluisse non est probabile [a].

14. Sed & aliud novum jus de exheredatione idem introduxit: scilicet, quod testator causam talem, saltem unam in testamento suo specialim debet exprimere adeoque exheredationem facere cum elogio [b].

15. Quin & hoc novum jus fecit, quod heres allegatam à testatore causam cogatur probare [c].

16. Cæterum, ex quibus causis filii possunt exheredari, ex iisdem & alimenta ipsis recte negantur à vivis parentibus [d].

17. Reliqua huc pertinentia vide ad titulum de inofficioso testamento.

a *d. Nov.* 115. *pr.*
b *d. Nov.* 115. *c.* 3. *auth. non licet C. de lib. præt.*
c *d. c.* 3. *in fin.*
d *Arg. l.* 5. §. 11. *ff. de agnosc. lib.*

Tit. XIV.

De heredibus instituendis.

1. Sequitur voluntaria heredum institutio, scilicet extraneorum: Circa quam considerandum, 1. qui possint heredes institui, 2. quot possint institui & quomodo hereditas inter plures dividatur. 3. qua forma institutio fieri debeat vel possit.

2. Heredes institui possunt, qui non prohibentur.

3. Prohibentur autem alii simpliciter: alii, ad certum modum.

4. Simpliciter prohibentur apostatæ [a], hæretici [b], peregrini [c], adcoque & servi pœnæ, & deportati [d], peregrinos tamen institui permisit Fridericus Imperator [e].

5. Ad certum modum prohibita est institutio incestuosorum [f], adulterinorum [g], nec non naturalium [h].

6. Unde consequitur incertos, Universitates, cœlibes, orbos hodie recte institui: licet olim non potuerint [i].

7. Servi

a *l. 3. C. de Apostat.*
b *l. 4. & 5. C. de hæret.*
c *l. 6. §. 2. ff. h. l. 1. C. eod.*
d *l. 17. §. 1. ff. de pœn.*
e *auth. omnes peregrini C. Commun. de success.* f *l. 6. C. de incest. & inut. nupt.* g *l. 13 & 14. ff. Quib. ut indig.* h *auth. licet C. de nat. lib.* i *§. 27. Inst. de leg. Ulpian. tit. 22.*

7. Servi ut ſervi heredes inſtitui non poſſunt cum effectu : ſi tamen vel ipſi liberi futuri ſunt, & capaces, ſibi eam hereditatem acquirunt: vel ſi Dominum Civem Romanum habebant, eidem acquirebant [a].

8. Poteſt etiam teſtator vel unum, vel plures, vel tot heredes facere, quot vult, dum tamen multitudo illa inſtitutionem non reddat deriſoriam [b].

9. Poterit ergo teſtator etiam tot facere partes hereditatis quot vult [c]. Plerumque tamen hereditas in 12 partes ſeu uncias dividitur, quæ aſſis appellatione continentur. Sextans autem continet uncias 2. quaſi ſexta pars aſſis: quadrans (quaſi quarta pars) 3. triens (quaſi tertia) 4. Quincunx (quaſi quinque unciæ) 5. Semis (quaſi ſemi as) 6. Septunx (quaſi ſeptem unciarum) 7. Bes (quaſi bis triens) 8. Dodrans (quaſi ter quadrans) 9. Dextans 10. Deunx (quaſi cum una uncia deeſt aſſi) 11 [d].

10, Unus heres ſcriptus totam accipit hereditatem, etſi teſtator eum ex certa re heredem ſcripſerit: nec non etſi teſtator totam capere ipſum

a §. 1. 2. & 3. *Inſt. h.*

b §. 4. *Inſt. h.*

c *l.* 13. §. 1. *ff. d. hered. inſtit.*

d §. 5. *Inſt. h.* *l.* 50. §. *fin. ff. eod.*

ipsum expresse prohibuerit. Nam jus nostrum non patitur eundem in paganis & testato & intestato decessisse, earumque rerum naturalis inter se pugna est testatus & intestatus: ut loquitur Pomponius [a].

a *l. 7. ff. de R. I.*

11 Si autem unus ex certa re institutus aliusque ei heres additus sit, tum prior ille est loco legatarii [b].

b *l. 13. C. de hered. instit.*

12. Pluribus vero institutis, ut sciamus quomodo dividenda sit hereditas, tres considerandi sunt casus. Vel 1. nulli adscripsit testator partes, vel 2. omnibus, vel 3. quibusdam.

13. Primo casu, in æquas partes omnes succedunt [c].

c *§. 4. Inst. h.*

14. Secundo casu aut partes sunt distributæ infra assem, & pars vacans accrescit singulis pro rata [d]: aut excedunt assem, & quod excurrit, singulis pro rata decrescit [e].

d *d. §. 7. h. l. 13. §. 3. h. t.*

e *d. §. 7. l. 13. ff. h. t.*

15. Tertio casu tres iterum species distinguendæ 1. aut partes sunt distributæ infra assem & quod deest assi, cedit institutis sine parte [f], 2 aut superant assem, & hoc quod dupondio deest, aut si dupondium expletum sit, quod tripondio deest accipiunt

f *§. 6. Inst. h. l. 17. pr. ff. eod.*

cipiunt instituti sine parte [a], 3. aut exæquant assem: & sine parte scripti in novum assem veniunt, seu mediam hereditatis partem accipiunt [b]: aut si dupondium æquant partes, reliqui heredes in tertium assem sive tertiam hereditatis partem vocantur [c].

16, Ad forman Institutionis præter bene declaratam voluntatem testatoris nihil requiritur. Declaratio autem ea potest fieri, non tantum quibuslibet verbis, sed & signis atque demonstrationibus, ex quibus voluntas testatoris intelligi potest [d]: adeo, ut nec falsa demonstratio, nec error in nomine, nec falsa causa adjecta institutionem vitiet [e].

17. Vitium tamen habet institutio, 1. si in arbitrium alterius sit collata [f]: 2. si in persona heredis sit erratum [g]: 3. si captatoria sit [h].

18. Potest etiam institutio vel pure vel sub conditione fieri [i].

19. Conditio autem est qualitas adjecta negotio, qua id differtur donec ipsa existat.

20. Est

a §. 6. *Inst. h. d. l.* 17. *ff. eod.*
b *d.* §. 6.
c *d. l.* 17. §. *fin. ff. h.*
d *l.* 1. §. 5. 6. 7. *l.* 9. §. 8. & 9. *ff. h. t.*
e *l.* 4. *C. h. l.* 72. §. 6. & *seqq. ff. de cond. & dem.*
f *l.* 32. *ff. h.*
g *l.* 9. *pr. ff. l.* 4. *C. h.*
h *l.* 70. *ff. de hered. Inst.*
i §. 9. *Inst. h.*

20. Estque possibilis vel impossibilis.

21. Possibilis est potestativa, casualis vel mixta [a]. Ista pendet à voluntate instituti, illa à fortuna, hæc ab uraque.

22. Omnes autem hæ species voluntariis sive extraneis heredibus, (de quibus hic tantum agitur) adjectæ, suspendunt institutionem [b]. Secus est in necessariis [c].

23. Impossibilis conditio quadruplex est. 1. jure. 2. natura. 3. facto: sive ob circumstantias temporis, loci, aut similes: 4. perplexitate verborum.

24. Tres autem priores species in ultimis voluntatibus pro non adjectis habentur [d]: Sola ultima vitiat institutionem: quia facit ut nulla voluntas testatoris intelligi possit [e].

25. Tempus institutioni adjici non potest, ob dictam regulam Pomponii: Si adjiciatur, certum pro supervacuo est [f]. Si quod incertum est, an extiturum sit, pro conditione habetur [g].

a *l. un. §. 7. C. de Cad. toll.*
b *§. 9. & 11. h. facit l. 8. ff. de per. & com. rei vend.*
c *l. ult. ff. de Condit. instit.*
d *§. 10. Inst. h. l. 1. l. 14. ff. de Cond. instit.*
e *l. 16. ff. de Cond. insti.*
f *d. §. 9. h.*
g *l. 75. ff. de Cond. & dem.*

TIT.

TIT. XV.

De vulgari Substitutione.

1. Porro heredis institutio alia prima est, alia secunda: quæ & substitutio dicitur.

2. Substitutio est secundo vel ulteriori gradu facta heredis institutio [a].

3. Estque vulgaris vel pupillaris.

4. Vulgaris est, quæ fit à quolibet testatore cuilibet heredi in casum primum quo heres factus non fuerit [b].

5. Possunt autem ita substitui vel uni plures, vel pluribus unus, vel plures instituta sibi invicem, quæ vulgo substitutio reciproca vocatur.

6. Reciproca autem ea substitutione facta sine mentione partium, testator præsumitur easdem partes dedisse in substitutione, quas dedit in institutione [c].

7. Sed etiam cum plures gradus substitutionis fecit testator, substitutus substituto, censetur etiam substitutus instituto: licet substitutus sit coheredi [d].

a *l. 1. ff. h. t.*

b *pr. Inst. h. l. 8. C. de Impub. & al. subst.*

c *§. 2. Inst. h. l. 74. de leg. 1.*

d *§. 3. Inst. h.*

a §. *ult.* *h. l.* 40. *ff. de hered. instit. ubi pro alter semis lege As.*

8. Substitutus autem servo alieno, quem testator ignoravit esse servum, dominus vero jussit adire hereditatem, semissem acquirit sibi, alterum semissem acquirente Domino servi [a].

TIT. XVI,

De pupillari substitutione.

1. Substitutio pupillaris est, qua paterfamilias liberis impuberibus in potestate sua tempore mortis factique testamenti constitutis, licet exheredatis, scribit heredem, in casum secundum, quo impubes ante pubertatem moritur [b].

b *pr. Inst. h. l.* 2. *ff. eod.*
c *l.* 2. *pr. h.*
d *l.* 10. §. 5. *ff. h.*
e *l.* 42. *ff. de acq. her.*

2. Moribus autem introductum est [c], ut vi patriæ potestatis testator possit liberis suis impuberibus successorem dare qui in illorum universum jus succedit [d], nec creditoribus hereditatis paternæ tenetur [e].

3. Substitutio hæc & tacite fieri potest. Nam vulgaris expressa inter eos inter quos potest esse pupillaris, continet tacite pupillarem, & expressa pupillaris tacite continet vulga-

rem

rem: niſi aliud voluerit teſtator aut niſi à milite facta ſit [a].

4. Teſtator autem pupillariter ſubſtituere non poteſt, niſi & ſibi faciat teſtamentum. Nam pupillare teſtamentum pars & ſequela eſt paterni teſtamenti [b].

5. Hinc & pupillaris ſubſtitutio exſpirat infirmato teſtamento paterno [c], uti & pubertate filii: etſi teſtator in longius tempus ſubſtituiſſet [d]: nec non ſi filius tempore mortis deſinat eſſe in poteſtate [e], exſpirat.

6. Hæc quidem ad veram pupillarem ſubſtitutionem pertinent: alia eſt quaſi pupillaris, ſive exemplaris, qua parentes utriuſque ſexus, liberis mente captis, & ob eandem rationem prodigis, mutis & ſurdis, licet exheredatis, etiam poſt pubertatem ſubſtituunt: quo caſu eo morbo per quem teſtari nequeunt deceſſerint.

7. Hæc ſubſtitutio extinguitur vitio vel morbo in totum abſcedente [f].

8. Non tamen quoſlibet parentes ita recte ſubſtituunt, ſed primum liberos, ſi quos mente captos habent,

a *l. 4. ff. h. t. l. 8. C. de impub. & al. ſubſt.*

b §. 5. *Inſt. h. t. l. 2. §. 1. ff. eod.*

c *d. §. 5. h.*

d §. *pen. h. l. 14. ff. eod.*

e *l. 41. §. 2. ff. h. t.*

f §. 1. *Inſt. h. t. l. 9. C. de Impub. & al. ſubſt.*

ſin minus, fratres & ſorores, his quoque deficientibus, quemvis alium [a].

9. Plures ſubſtitutionum ſpecies jus civile non agnoſcit: non reciprocam, quæ tantum qualitas eſt nunc vulgari, nunc pupillari adjecta [b]; non militarem, qua miles ultra annos pubertatis pupillariter ſubſtituit [c]: quod privilegium non facit novam ſpeciem: denique, nec fideicommiſſariam, quia fideicommiſſarius non eſt heres [d].

a *d. l.* 9. *C. de Impub.*

b *vid.* §. 1. *Inſt. de Vulg.*

c *l.* 15. *ff. h.*

d §. 3. *Inſt. de fideic.*

Tit. XVII.

Quibus modis teſtamenta infirmentur.

1. Teſtamenta quæ non jure facta ſunt, ubi ſcilicet ſolemnia juris deſunt, vel in quibus ſuus heres præteritus eſt, ipſo jure nulla ſunt: nec reſciſſione indigent [e]: quæ autem jure facta ſunt, valent, donec infirmentur, vel ipſo jure, quod fit cum rumpuntur aut irrita fiunt [f]: vel facto hominis, ut inofficioſum reſcindentis. de quo titulo proximo.

e *l.* 1. *ff. h. l.* 3. §. 4. *l.* 6. §. 1. *eod.*

f *pr. Inſt. h.*

2. Rumpitur autem teſtamentum vel agnatione ſui heredis, vel mutata voluntate teſtatoris.

3. Agna-

3. Agnatio sui heredis est vel naturalis, vel civilis [a].

4. Naturalis, cum post factum testamentum posthumus nascitur [b].

5. Civilis fit, cum heres qualitatem sui heredis, quam non habebat, post factum testamentum accipit; veluti 1. cum nepos tempore facti testamenti patrem habet, quo mortuo postea proximus & suus fit [c]: 2. cum filius naturalis post factum testamentum per legitimationem fit legitimus & suus [d]: 3. cum extraneus per adoptionem fit filiusfamilias & suus [e].

6. Mutatio voluntatis rumpit testamentum, quod vel corrumpitur, inciditur, deletur à testatore sciente, & intestato decedere volente [f]. Vel alio posteriore perfecto testamento abrogatur. Omne enim posterius perfectum testamentum rumpit prius [g].

7. Imperfecto autem testamento, aut nuda contraria testatoris voluntate perfectum testamentum non infirmatur: [h] Adeo, ut ne Princeps quidem ex imperfecto testamento capiat [i], nisi sint testamenta imperfecta

a §. 1. *Inst. de exher. lib:*
b *d.* §. 1. *de exher. lib.*
c §. 2. *Inst. de exher. lib.*
d §. 2. *Inst. de hered. ab intest.*
e §. 1. *Inst. h. l.* 8. *pr. ff. eod.*
f *l.* 1. *& t. t. ff. de his. quæ in test. del.*
g §. 2. & 3. *Inst. h.*
h §. 7. *h.*
i §. *fin. h. t.*

quæ pro perfectis habentur, ut militum, parentum inter liberos, nec non in quibus scripti sunt heredes ab intestato successuri [a].

8. Vuluntas autem testatoris contraria coram 3. testibus vel apud acta declarata & decennii lapsu firmata, non est nuda, & ideo prius testamentum rumpit [b].

9. Irritum autem fit testamentum 1. capitis diminutione maxima, media & minima testatoris [c]. 2. cum heres testamento institutus non adit hereditatem [d].

a *l. 2. ff. de injust. rupt. l. 21. cum auth. seq. C. de testam.*
b *l. 27. C. de testament.*
c §. 5. & 6. *h. t.*
d §. 7. *Inst. de hered. ab intestat.*

Tit. XVIII.

De inofficioso testamento.

1. Officio judicis rescinditur inofficiosum testamentum instituta querela inofficiosi.

2. Inofficiosum dicitur testamentum, quod contra officium pietatis factum est: exheredatis vel præteritis illis, qui non debebant [e].

3. Querela autem inofficiosi est petitio hereditatis, ex causa inofficiosi testamenti. Sive est actio moribus

e *pr. Inst. h. l. 3. & 4. ff. eod.*

ribus Romanorum introducta, qua is, qui rite quidem, ſed tamen inique exheredatus vel præteritus eſt, teſtamentum reſcindi ſibique hereditatem ab inteſtato reſtitui petit, olim quaſi teſtator non ſanæ mentis fuiſſet, hodie quod exheredatio ſecundum formam novæ legis facta non ſit [a].

4. Datur autem hæc actio illis quibus debetur legitima: adeoque 1. liberis legitimis ſine diſtinctione gradus aut ſexus [b]: ſive ſui ſint, ſive emancipati [c]: Sui tamen à patre præteriti teſtamentum dicunt nullum; emancipati bonorum poſſeſſionem contra tabulas habent [d] 2 Parentibus ſive præteritis ſive exheredatis contra teſtamenta liberorum [e], qui teſtari poſſunt. 3. Fratribus germanis & conſanguineis, ſi in fratris teſtamento turpis vel levi macula notatus heres inſtitutus ſit [f].

5. Effectus querelæ olim erat, totius teſtamenti everſio: nec mirum, quia dicebatur à demente factum [g] jure noviſſimo autem ſola heredis inſtitutio evacuatur [h].

a §. 2. *Inſt. h.l.* 2. *& ſeq.* 9. *ff. eod.*
b §. 1. *&* 2. *Inſt. h. t.*
c *pr. Inſt. h.*
d *l.* 23. *ff. h. t.*
e §. 1. *Inſt. h. t.*
f §. 1. *Inſt. h. l.* 27. *C. h.*
g *pr. Inſt. h.*
h *auth. ex cauſa C. de lib. præter.*

6. Cessat hæc actio 1. si actor alio remedio suum consequi possit. Querela enim hæc est ultimum adjutorium [a]. si actor eam remittat repudietve: sive expresse [b], sive tacite, cum intra quinquennium non agit [c]: aut cum suo nomine ex testamento defuncti quid accipiendo voluntatem ejus probat [d]. 3. in testamento militis [e]. 4. in testamento pupillari quod pater facit filio [f]. 5. Si exheredatio sit legitima. 6. Si in legitima, vel tota, vel parte ejus sit heres institutus actor. Hoc enim casu qui totam legitimam titulo institutionis habet, nihil amplius petere potest, qui partem habet, non rescindit querela testamentum, sed partem reliquam petit condictione ex lege [g].

7. Est autem legitima portio hereditatis ab intestato debitæ [h].

8. Debetur autem liberis quidem naturali quadam necessitate [i], & communi parentum voto [k]: parentibus, ob commiserationem [l]: fratribus, ob odium instituti heredis [m].

9. Quan-

a §. 2. Inst. h. l. ult. C. d. lib. præt.
b l. 17. pr. ff. h.
c l. pen. §. 2. C. h.
d §. 4. & 5. Inst. h. l. 8. §. 10. ff. eod.
e l. 9. & 24. C. h.
f l. 8. §. 5. ff. h.
g §. ult. Inst. h. junct. Nov. 115. c. 3. & l. 30. C. h.
h l. 8. §. 6. ff. l. 31. C. h. t.
i l. 7. ff. de bon. damn.
k l. 7. §. ult. ff. si tabb. test.
l l. 15. pr. ff. h. d. l. 7. §. ult. l. 28. C. h.
m l. 27. C. h.

9. Quantitatem autem legitimæ lex civilis ita definivit, ut legitima olim fuerit quarta, hodie autem sit tertia, vel dimidia pars hereditatis: pro numero liberorum secundum illud:

Quatuor aut infra dant natis jura trientem.
Semissem vero dant natis quinque vel ultra [a].

10. Augmentum autem illud ex jure novo non tantum pertinet ad legitimam liberorum, sed & ad parentum & fratrum [b].

a *Nov.* 18. *c.* 1.
b *d. Nov.* 18. *pr. & c.* 1.

Tit. XIX.
De heredum qualitate & differentia.

1. Testamento jure facto nec infirmato, heredes scripti acquirunt hereditatem: sed alio atque alio modo, pro diversa heredum qualitate & differentia.

2. Heredes enim sunt vel necessarii, vel voluntarii, Necessarii sunt vel tantum necessarii, vel sui & necessarii. Voluntarii sunt omnes extranei, h. e. qui extra suos & necessarios sunt [c].

c *pr. h. t.*

 3. Ne-

3. Necessarii tantum sunt servi proprii testatoris, qui inviti coguntur esse heredes [a].

a § 1. h. t.

4. Sui & necessarii dicuntur liberi, qui duo illa requisita habent. 1. ut in patria potestate, 2. ut gradu proximi testatori sint. Hi *sui* dicuntur, quod vivo testatore quodammodo domini rerum illius & quasi domestici heredes sunt. Dicuntur etiam *necessarii*, quod inviti tam ab intestato, quam ex testamento ex lege XII. tabb. heredes fiebant. Sed postea dato eis à Prætore abstinendi beneficio, revera desierunt esse necessarii, manserunt sui [b].

b §. 2. h. t. §. 3. Inst. de hered. ab.

5. Sui ergo heredes, cum ipso jure heredes sint, etiam ignorantes [c], non dicuntur hereditatem adire, sed se ei immiscere [d].

c d. § 3. de hered. ab intest.

d §. 2. & 5. h t.

6. Extranei autem heredes hereditatem ita ignorantes atque ipso jure non acquirunt, sed declarando voluntatem suam, vel verbis. quæ vocatur aditio hereditatis, vel re ipsa & facto, quæ vocatur pro herede gestio [e].

e §. 6. h. t.

7. Neque tamen extranei hereditatem acquirunt, nisi capaces sint. &

1. facti

1. facti testamenti, & 2. mortis testatoris, & 3. adeundæ hereditatis tempore: sive ipsi heredes instituti sint, sine alii quos in potestate habent [a].

8. Qui autem heredes facti sunt, in universum jus defuncti succedunt, adeoque ad omnia onera hereditatis tenentur, licet illa vires hereditatis multum excedant: nec contra illud damnum restitutione in integrum juvantur, nisi minor 25. annis adiit [b]. Regula enim juris est, *neminem posse hereditatem semel quæsitam repudiare* [c].

9. Ad evitanda ergo incommoda damnosarum hereditatum variæ observari merentur cautiones & jura, veluti 1. *Jus abstinendi*, de quo modo dictum. 2. *Jus cretionis*, sive tempus à testatore heredi datum, intra quod cernit, sive adit, hereditatem [d] 3. *Jus deliberandi*, quod à Principe vel Magistratu solet impetrari, plerumque ad annum, vel 9. menses, cum urgent heredes ab intestato, vel creditores [e]: Si nemo urgeat, heres etsi usque ad 30. annos deliberaverit, tamen recte petit

a §. 4. *Inst. h. t.*

b §. 5. *Inst. h. t.* *l. 7. §. 5. ff. de minor.*

c *l. 4. C. de rep. hered.*

d *Ulp. tit. 22. §. 27. & seqq.*

e *l. ult. §. 13. C. de jur. delib.*

a l. 7. C. de pet. hered. 15. C. de jur. de lib. b d. l. ult. §. pen. C. de jur. delib. c l. 5. 6. 7. & 9. ff. de jure delib.

tit hereditatem [a]. Accepto autem à principe vel Magistratu deliberandi tempore, si eodem heres non agnoscat hereditatem, si quidem ab heredibus legitimis urgeatur, repudiasse: si à creditoribus, adiisse censetur [b]. Dum autem deliberat, intra tempus impetratum instrumenta hereditaria inspiciendi, omniaque explorandi, sed & necessaria in hereditatem impendendi, & si filius sit, alimenta inde sumendi jus habet [c]. 4. *Beneficium inventarii*, quod omnium cautionum juriumque tutissimum est.

10. Inventarium autem hoc, est descriptio omnium bonorum defuncti, tempore modoque legitimo facti.

11. Ut tempus sit legitimum, inchoandum est inventarium intra 30 dies, ex quo scivit heres sibi delatam esse hereditatem, & diebus 60 sequentibus absolvendum est [d].

d l. ult. §. 2. C. de jure delib. e d. l. ult. §. 2. Nov. 1. c. 2.

12. Ad modum pertinet 1. ut fiat citatis & præsentibus, quorum interest, legatariis & creditoribus, aut si qui citati non venerint, coram tribus optimæ opinionis testibus [e]. 3. Ut adhibeantur notarii, qui de

actu

actu testari queant: 3. ut omnia quæ defunctus tempore mortis habuit, speciatim describantur bona fide: 4 subscribat ipse heres, vel si scribere non possit, ob hoc solum speciatim tabularium adhibeat, qui pro se literas supponat, venerabili signo ante manu sua præposito. 5. Ut in subscriptione addat quantitatem rerum & quod circa eas nihil fraudulenter fecerit [a].

13. Utilitates autem septem ex rite confecto inventario heres habet: 1. quod non tenetur ultra vires hereditatis [b]: 2. quod quartam legis Falcidiæ servat [c]: 3. sine periculo suo primo petenti creditori solvit [d]: 4. non aliud cogitur solvere quam quod in hereditate est [e]: 5. repetit sumptus à se tanquam herede factos [f]. 6. actiones quas contra defunctum habuit, non amittit [g]: 7. Tempore quo fit inventarium, nec à creditoribus, nec a legatariis conveniri aut molestia affici debet [h].

a *d.l. fin* §. 2.
b *d.l. fin* §. 4.
c *d.l. fin.* §. 4. *d. Nov.* 1. *c.* 2.
d *d.l. fin.* §. 4. & 5.
e *d.l. fin.* §. 6.
f *d.l. fin.* § 9.
g *d.* § 9.
h *d.l. fin.* §. 11.

Tit. XX.

De Legatis.

1. Olim testamentis etiam tantum relinquebantur legata, hodie & Codicillis.

2. Est autem legatum donatio quædam à defuncto relicta ab herede præstanda [a].

3. In legatis potissimum considerandum 1. quæ res. 2. quibus personis, 3. quo modo, 4. quo effectu relinquantur. 5. quando extinguantur.

4. De prima quæstione est regula: *Legari possunt omnes res, præsentes & futuræ, propriæ testatoris & alienæ, corporales & incorporales, dummodo legatario acquiri, eique utiles esse possint* [b].

5. Limitatur hæc regula 1. in rebus futuris, veluti fructibus, qui legati sub conditione, si nati sint, debentur [c], & tamen ad heredes legatarii ut purum legatum transmittuntur [d].

6. Limitatur 2. regula in rebus alienis, quarum, si ab ignorante testatore legentur, nec æstimatio, nec

res

a §. 1. *Inst. h.*

b §. 4. 5. 6. 9. 10. 11. 12. 13, 14. 15. *h. t.*

c *l.* 1. §. *ult. ff. de cond. & dem.*

d *l.* 25. §. 1. *ff. quand. dies legat. ced.*

res ipsæ debentur, nisi conjunctis personis sint relictæ [a].

7. Limitatur 3. regula in rebus legatis quæ tempore facti testamenti fuere alienæ, sed postea ex titulo lucrativo legatarii propriæ factæ sunt. Regula enim est *duas causas lucrativas in eandem rem & personam concurrere non posse* [b]. Ex alio testamento tamen estimationem primo, & ex alio deinde rem recte petimus: non contra [c].

8. Limitatur 4. regula in re quæ tempore facti testamenti fuit legatarii, & post est aliena: cujus legatum corruit, per *regulam Catonianam*: secundum quam *legatum quod tempore facti testamenti est inutile, quandocunque testator decesserit inutile esse jubetur* [d].

9. De secunda quæstione sive personis regula est: *Legari potest omnibus cum quibus est testamenti factio passiva* [e]. hodie, etiam, personis incertis, civitatibus aliisque collegiis [f] & posthumo alieno [g]: non tamen servo heredis: ne idem fiat debitor & creditor [h].

10. De tertia quæstione regula est:

a §. 4. h. l. 10. C. eod.
b §. 6. h. t.
c d. §. 6. Inst. h. l. 88. d. V. S.
d §. 10. Inst. h. l. 1. ff. de Reg. Cat.
e §. 24. Inst. h.
f §. 25. & 27. h. & l. 32. §. 2. l. 2. h. 7. 122. ff. d. leg. 1.
g §. 26. h. l. 17. d. leg. 1.
h §. 32. h.

est: *ad formam modumque legati nihil requiritur, nisi bene declarata voluntas legantis.* Testamento, an ab intestato, nihil interest: nec refert, an verbis damnationis, an vindicationis, an sinendi, an præceptionis, aliisve fiat: Exæquata enim sunt legata omnia quod effectum & actiones attinet, non tantum inter se, sed & fideicommissis [a].

11. Nec falsum nomen falsave causa, aut demonstratio, aut neglectus scripturæ ordo legatum vitiat [b]. Quin & pœnæ nomine [c], & post mortẽ heredis vel legatarii relictum hodie valet [d].

12. Nec refert an in genere, an in specie relinquatur, dummodo nimia generalitas non faciat deridiculum legatum [e].

13. In generis legato electio est legatarii, nisi aliud testator voluerit [f]. unde & legatum electionis dicitur, quod differt à legato optionis: quando scilicet ex certis suis rebus vel aliis, testator legatarium optare jubet, quod jus hodie etiam ad heredes transmittitur [g]. Cui autem optio legata est, potest eligere optimum [h]: cui genus, non item [i].

a §. 2. & 3. *Inst. h. l. 2. C. Commun. de leg.*
b §. 30. & 31. *h. t.*
c §. *ult. h. l. un. C. de his quæ pœn. nom.*
d §. 35. *h.*
e §. 22. *h. l. 69. §. 4. ff. de ju. dot.*
f *d.* §. 22. *h.*
g §. 23. *h. t.*
h *l. 9. §. 1. ff. de dol. mal.*
i *l. 37. de leg. 1.*

14. Limitatur antedicta regula de forma legati, 1. quod multum refert, an pluribus disjunctim, an conjunctim relictum sit: cum conjuncti gaudeant jure accrescendi.

15. Est autem jus accrescendi, quo portio deficientis accrescit portioni non deficientis, inter conjunctos heredes vel legatarios.

16. Conjunctio fit tribus modis. 1. re, 2 verbis. 3. re & verbis simul [a].

17. Re conjunguntur, cum eadem res pluribus sine vocula conjungente diversis orationibus datur: ut Titio fundum Tusculanum do lego: Seio eundem fundum Tusculanum do lego. qui aliquando disjuncti appellantur [b].

18. Verbis conjunguntur, qui vocula quidem conjungente & eadem oratione ad eandem rem vocantur, sed æquis partibus: ut Titio & Seio æquis partibus fundum Tusculanum do lego [c].

19. Re & verbis simul conjunguntur, quibus eadem res, una oratione, adeoque expressa vocula conjungente pluribus relinquitur sine mentione partium: ut Titio & Seio fundum Tusculanum do lego [d].

20. Illa

a *l.* 142. *d. V. S.*

b §. 8. *Inst. h. l. un.* §. 11. *C. de Cad. toll.*

c *d. l.* 142. *d. V. S.* §. 8. *h. l.* 89. *de leg.* 3.

d *dd. ll.*

20. Illa vero formula, Titio dimidiam, & Seio alteram dimidiam partem fundi do lego, non conjungit, sed disjungit [a].

21. Inter omnes conjunctos autem locum habet jus accrescendi [b]: & quidem inter legatarios, ex præsumpta voluntate testatoris: inter heredes ex ratione Regulæ juris septimæ.

22. Limitatur 2. antedicta regula de forma legandi, multumque interest an pure, an sub conditione, vel in diem legatum sit.

23. Dies legati puri statim cedit & venit à morte testatoris: in diem relicti, cedit quidē à morte testatoris, sed non venit: conditione autem adadjecta, nec existente, dies nec cessit, nec venit [c], nisi conditio sit impossibilis, quæ in legatis, uti in heredum institutionibus se habet, adeoque pro non adjecta habetur: nisi pœnæ, hoc est coërcendi heredis causa impossibilis conditio adjiciatur [d].

24. Ad quartam quæstionem & effectum legati pertinet regula: *Legati nomine & in personam heredis, & in res defuncti agi potest* [e].

a *l.* 1. *ff. de Usufr. accresc.*
b *d.* §. 8. *h. d. l.* 89. *de leg.* 3.
c *l.* 213. *d. V. S. junct. l.* 1. *ff. Quand dies leg. ced.*
d §. *ult. Inst. h. t.*
e §. 2. *Inst. h. l.* 1. *C. Comm. de leg.*

25. Actio

25. Actio in personam heredis, est ex testamento, quæ nascitur ex quasi contractu heredis adeuntis, adversus eundem, ad præstandam rem legatam cum suis accessionibus [a]: aut ad præstandam æstimationem si res culpa heredis periit [b]: aut ad id quod superest, si periit sine culpa heredis [c].

26. In rem autem agitur legati nomine, vel rei vindicatione, vel actione hypothecaria.

27. *Rei Vindicatio* datur domino [d]. Legatarius autem dominium mortuo testatore ipso jure accipit, cum res testatoris propria, corporalis, pure legata est in specie [e], ideoque eandem à quocunque possessore recte vindicat.

28. *Hypothecaria* autem actio datur creditori ad persequendum pignus, adeoque & legatario ad persequendas res hereditarias, quæ omnes legati nomine tacite atque ipso jure ei sunt pignori obligatæ [f].

a §. 19. & 20. *h. t.*
b §. 16. *Inst. h.*
c §. 17. & 18. *Inst.*
d *l.* 23. *ff. d. R. V.*
e *l.* 64. *ff. de furt. l.* 80. *de leg.* 2.
f d. §. 2. *h. l.* 1. *C. Comm. de legat.*

TIT.

Tit. XXI.

De ademptione & translatione legatorum.

1. Ad quintam quæstionem de legatis pertinet regula hæc: *Legata sæpe extinguuntur, adimuntur, transferuntur.*

2. Extinguitur legatum 1. cum legatarius ante testatorem moritur [a]. 2. si res legata pereat vel eximatur commercio sine culpa heredis [b]: 3. cum res ex alia causa lucrativa ad legatarium pervenit [c]. 4. defectu conditionis [d]: 5. si testamentum ruptum irritumve sit [e]: quod jure novissimo nonnihil limitatur [f].

3. Adimitur legatum vel ipso jure vel ope exceptionis.

4. *Ipso jure*, cum testator voluntatem suam mutat: *Ambulatoria enim est hominis voluntas ad extremum vitæ halitum*, etsi huic mutationi renunciasset [g].

5. Mutatam autem voluntatem declarat

a *l. un. C. de Cad. toll.*
b §. 16. *Inst. h.*
c §. 6. *Inst. h.*
d *l. 2. de Cond. & dem.*
e *l. 17. ff. de injust. rupt.*
f *Vide sup. tit. de inoff. & auth. ex causa C. de lib. prat.*
g *l. 4. ff. h. t.*

declarat teſtator vel verbis quibuſcunque [a], coram quinque teſtibus tamen factis [b]: vel factis, ut ſi conſulto deleverit legatum [c]: vel nulla neceſſitate legatum diſtraxerit [d]: vel nomen legatum ipſe exegerit [e].

6. *Ope exceptionis* adimitur legatum, ſi quid contigerit ob quod ademptio præſumi debeat: ut ſi inimicitiæ capitales intervenerint [f].

7. Quæ vero libertas eſt teſtatoris in adimendo, eadem etiam eſt in transferendo tranſmutandoque [g].

a *l.* 13. *ff. eod.*
b *ult. C. de Codicill. l.* 22. *C. de fideic.*
c *l.* 16. *ff. h. t.*
d §. 12. *I. de legat. l.* 15. *ff. h. t.*
e §. 21. *Inſt. h.*
f *l.* 3. §. 11. & *l.* 4. *ff. h.*
g § 1. *Inſt. h. l.* 24. *ff. eod.*

TIT. XXII.

De Lege Falcidia.

1. Aliquando legata pro parte minuuntur, non ſolum expreſſa voluntate teſtatoris, ſed & Lege Falcidia, quæ eſt plebiſcitum, quo cavetur, ne teſtator ultra dodrantem leget: ſed quartam partem heredi relinquat [h].

2. Si contra fecerit teſtator, heres jure retentionis quartam ſibi ſervat, nec ultra dodrantem legatariis præſtat; vel ſi ipſi jam poſſideant quartam ſuam vindicat [i]: vel actione

h *pr. Inſt. h. l.* 1. & *t. t. ff.* & *C. eod.*
i *l. pen. C. h. t.*

in

in factū agit [a], vel interdicto repetit [b].

3. De Lege Falcidia ejuſque uſu, obſervandæ ſunt ſequentes regulæ:

4. Regula prima: Lex Falcidia introducta quidem eſt teſtatorum, ſed & maxime heredum gratia [c].

5. Regula ſecunda: Si plures ſint heredes, in ſingulis ratio legis Falcidiæ eſt ſervanda [d].

6. Regula tertia: In deductione quartæ Falcidiæ quantitas patrimonii ſpectatur, qualis fuit tempore mortis teſtatoris, quod poſt accedit deceditve, lucro damnoque heredis eſt [e].

7. Regula quarta: Cum ratio legis Falcidiæ habetur, ante deducitur æs alienum, funeris impenſa & ſervorum manumiſſorum pretia, iiſque deductis, ex reliquo quarta pars decerpitur apud heredem manſura [f].

8. Regula quinta: In hanc quartam tantum imputantur quæ heres capit jure hereditario, non quæ habet ex legati, fideicommiſſi ſimilive cauſa [g].

9. Regula ſexta: Lex Falcidia multis ceſſat caſibus, de quibus vulgati ſunt verſiculi:

a *l.* 77. §. 2. *de leg.* 2.
b *l.* 1. *ff. quod legat.*
c *pr. Inſt. h. junct. l.* 71. *ff. eod.*
d § 1. *Inſt. h. l.* 77. *ff. h. t.*
e §. 2. *Inſt. h.*
f §. 3. *Inſt. h.*
g *l.* 74. *l.* 76. *ff. h.*

Falci-

Falcidiam cessare facit pars debita natis [a].
Dos [b], *miles* [c], *vetitum* [d], *libertas* [e], *sponte solutum* [f].
Res vetitæ vendi [g]. *pietas* [h], *&* *chartula* [i], *crimen* [k]:
His heres si non facit inventaria subsit [l].

a *l scimus C. de inoff. test.* b *l. 57. ff. h.* c *l. fin. C. d. inoff. test.* d *Nov. 1. c. 2. §. 2.* e *l. 32. fin. & ll. seqq. ff. h.* f *l. 9. C. h.* g *auth. sed. & C. h.* h *Nov. 131. c. 12.* i *l. si prædiorum C. h.* k *l. 59. ff. h.* l *Nov. 1. c. 2. §. 2.*

Tit. XXIII.

De Fideicommissariis hereditatibus & ad Senatus consultum Trebellianum.

1. Tantum de legatis, sequuntur fideicommissa.

2. Fideicommissum est quod quis ultima voluntate rogatus est dare vel facere [m].

3. Estque universale vel singulare.

4. Universale est, quando hereditas vel ejus pars restitui rogatur [n].

5. Singulare, quo res singulæ relinquuntur [o].

6. Utrumque olim infirmum erat, sed Augusti tempore servari cœpe-

m *Ulpian. in frag. tit. 25. §. 1.* n *§. 2. & 7. Inst. h.* o *tot. tit. seqq.*

cœperunt, cum cives Romani peregrinis aliisque qui directo ex testamento capere non poterant, per interpositam personam, quæ capere poterat, & relictum restituere rogabatur, relinquerent in fraudem quodammodo legis: quod tamen admittendum videbatur tum favore ultimarum voluntatum, quem ratio naturalis exigere videbatur: tum coërcendæ perfidiæ causa eorum, qui rogati fidem defuncto de restituendo datam non servabant. Postea magis firmata sunt fideicommissa tempore Neronis facto SCto Trebelliano, quo cautum: ut actiones hereditariæ cum bonis in fideicommissarium transeant, utque hic conveniatur utilibus actionibus, nec ullum damnũ sit heredis. Tandem magis firmata sunt tempore Vespasiani SCto Pegasiano, quo permissum heredi quartam detrahere ita tamẽ ut, pro ea parte actionibus hereditariis teneretur, eaque de re stipulationes fiebant. Denique Justinianus ex duobus illis SCtis unum fecit, & Trebellianum ita auxit, correxitque, ut hodie illius SCti tria sint capita. 1. Ut fiduciarium

rium recusantem adire hereditatem, judex à fideicommissario rogatus cogat adire: qua aditione facta fideicommissarius accipit actionem testamentariam ad petendum fideicommissum [a]. Heres autem coactus omnis lucri expers est [b]. 2. Ut is qui plus quam dodrantem restituere rogatus est possit detrahere quartam [c]. 3. Ut actiones & onera hereditaria pro rata quartæ dividantur sublatis veterum stipulationum ambagibus [d].

7. Neque tamen quarta nec onera illa pertinent ad fiduciarium, qui retenta re certa hereditatem restituere rogatus est. Is enim legatarii loco habetur, etsi res ei relicta majorem hereditatis partem contineat [e].

8. Neque etiam fideicommissarius alteri restituere rogatus detrahit Trebellianicam [f], etsi fideicommissariæ substitutiones fieri possint in infinitum. quæ tamen quartum gradum vel generationem non excedunt speciali casu illo, quo prohibita alienatione extra familiam, extraneus per medium impuberem heres fit [g].

9. Denique cessat Trebellianica fere

a §. 7. *Inst. h. junct.* §. *pen. Inst. de obl. quæ quas. ex contr.*
b *l.* 4. *ff. ad SC. Treb.*
c *d.* §. 7.
d *d.* §. 7.
e §. 9. *Inst. h.*
f §. 2. & 11. *Inst. h. l.* 22. §. *ult. ad. SC. Treb.*
g *Nov.* 150. *c.* 2.

fere iisdem modis quibus & Falcidia. Scilicet in testamento militis [a]. Ob expressam prohibitionem testatoris [b]. In rebus certis alienari prohibitis [c]: aut piæ causæ relictis [d]: Item si heres sciens retinisit [e], aut coactus adiit [f], aut inventarium non fecit [g].

10. Imputantur autem in hanc quartam non tantum quæ heres jure hereditario accepit, sed & alia ex judicio defuncti vel alias ex hereditate percepta [h]. Secus ac in L. Falcidia.

11. Bona autem fideicommissariæ restitutioni obnoxia non possunt alienari [i]. Nisi ex causa dotis, donationis propter nuptias, similive [k]. Si tamen rogatus sit restituere quod ex hereditate cum moritur fiduciarius superfuerit, recte alienat dodrantem [l].

12. Cæterum fideicommissa relinquuntur non solum testamento, sed & ab intestato, & in epistola, vel libello, vel sine scriptura & nutu; adhibitis tamen 5. testibus [m]. Imo aliquando sine ullo teste scilicet cum heres

a *l.* 7. C. *ad L. Falc.*
b *Nov.* 1. c. 2. §. 2.
c *Nov.* 119. c. *fin.*
d *Nov.* 131. c. 1.
e *l.* 14. §. 4. *ff. ad SC. Treb.*
f *l.* 4. *ff. eod.*
g *d. Nov.* 1. c. 2.
h *l.* 22. §. 2. *ff. ad SC. Treb.*
i *l.* 2. C. *Comm. de legat.*
k *auth. Nisi C. ad SC. Treb.*
l *auth. contra C eod.*
m *l.* 22. C. *de fideic.*

heres rogatus jurejurando confirmare non vult, nihil fidei suæ commissum [a]. Si tamen testamento relinquatur fideicommissum universale, opus est, ut quis recto jure heres instituatur [b].

13. Incapacibus autem jure novo inutiliter relinquitur. Nam quod palam illis relinquitur, pro non scripto habetur; quod clam ut indignis aufertur [c].

14. Deniq; observandum magnum favorem tribui fideicommissis, ob quem olim Romæ Prætor proprius, in Provinciis Præsides & Proconsules de iis cognoscebant [d]. Non tamen præsumuntur nisi de voluntate defuncti constet. Unde nec liberi positi in conditione præsumuntur positi in dispositione [e]. Et contra cum pater filium vel avus nepotem pure & expresse rogat restituere hereditatem cum moritur, præsumitur tamen sub conditione demum, si sine liberis decedat, fideicommisisse [f].

a §. ult. Inst. h. l. ult. C. eod.
b §. 1. Inst. h.
c l. 3. ff. de his quæ pro non script. l. 1. & 2. ff. de jure Fisci.
d pr. Inst. h.
e l. 16. ff. de vulg. & pup. l. 17. §. 5. ff. ad SC. Treb.
f l. 30. C. de fideic.

Tit. XXIV.

De singulis rebus per fideicommissum relictis.

1. Singulare fideicommissum hodie per omnia legatis exæquatum est, nec huic quarta Trebellianica, sed Falcidiana detrahitur [a].

a *pr. & §. 1. h. l. 2. ff. ad S. T. Treb. l. 2. & 3. C. ad L. Falcid.*

Tit. XXV.

De Codicillis.

1. Codicillus est testati vel intestati voluntas minus solennis [b].

2. Utilissimum enim civibus, & necessarium Augusti tempore judicatum est, ut qui sæpe, forte quod in peregrinationibus septem cives Romanos testes invenire, aliasque testamenti solennitates observare, & testari impedirentur, tamen Codicillis ultimam quandam voluntatem declarare possent [c].

3. Cæterum qui jure prohibentur testamentum facere, non possunt quoque facere codicillos [d].

b *§. 1. h. l. 8. §. 1. ff. eod.*

c *pr. h. t.*

d *l. 6. §. 3. l. 8. §. 3. ff. h.*

4. Quan-

4. Quanquam autem primum codicilli tantum ſcripti ſunt, poſt tamen & ſine ſcripto facti, unde alii ſunt ſcripti, alii nuncupativi [a].

5. Alii etiam ſunt Codicilli teſtato, alii ab inteſtato facti [b].

6. Teſtato fiunt, cum qui Codicillos fecit, vel ante, vel poſt eos teſtamentum quoque fecit. Utroque codicilli confirmari poſſunt [c]: & poſteriore quidem teſtamento expreſſe confirmari debebant jure veteri, ſed ex conſtitutione Severi & Antonini, ſufficit codicillos non eſſe teſtamento revocatos, aut non mutatam voluntatem apparere [d].

7. Cum autem teſtato fiunt Codicilli, omnem vim à teſtamento capere, & eo corruente corruere intelliguntur [e].

8. Multum ergo differunt teſtamenta & codicilli: Nam 1. teſtamenta multam ſolennitatem requirunt: ut dictum ad titulum de teſtamentis ordinandis: Codicilli nullam *fere* requirunt [f]. Dico *fere*, quia & quinque teſtes, & ſubſcriptionem eorum & ut uno contextu fiat, requirit Theodoſius: quæ certe ad

a *l. ul. C. de bon. quæ lib. l. ult. §. ult. C. h. l.* 13. *C. de SS. Eccleſ.*

b *d. §.* 1. *h. l.* 8. *ff. eod.*

c *pr. h. l.* 6. *§.* 2. *ff. eod.*

d *§.* 1. *h. l.* 3. *§. ult. ff. h. t. l.* 12. *§.* 5. *ff. de capt. & poſtlim. rev.*

e *§.* 1. *Inſt. h.*

f *§. ult. Inſt. h.*

solennitatem, non ad probationem spectant. Sed præter illa pauca, nihil solennitatis ad Codicillum requiritur: unde & mulieres, & non rogatos posse esse testes in codicillo consequitur. 2. Heredis institutio in testamento necessario fieri debet. Sed codicillis hereditas directo nec dari, nec adimi, nec restringi potest, ne confundatur jus testamentorum & codicillorum [a]. Sola ergo fideicommissaria hereditas codicillis recte relinquitur. 3, Codicillos plures quis habere potest [b]: nec posteriores derogant prioribus, nisi sint contrarii [c]: sed nemo potest cum duobus testamentis decedere [d].

a §. 2. *Inst. h.t. l.* 10. *ff. eod.*
b §. *ult. Inst. h.*
c *l.* 3. *C. h. t.*
d §. 2. *sub. quib. mod. test. infirm.*

9. Quanquam autem distincta ita sint jura testamentorum & codicillorum, sæpe tamen contingit, ut testamentum imperfectum, si modo uno contextu coram 5. testibus factum sit, ut fieri debet codicillus, valeat tanquam codicillus; non quidem semper & ex perpetua præsumptione juris, ut vulgus Doctorum vult, sed propter clausulam codicillarem, vel similem, quam pagani testamentis suis expressim addere solent:

lent [a]: qualis eſt illa : *Si hoc meum teſtamentum non valet ut teſtamentum; valeat ut Codicillus*: vel amplior, ut : *Hoc meum teſtamentum cupio eſſe ratum quocunque jure poterit* [b], *ſive jure codicilli, ſive donationis mortis cauſa, ſive donationis inter vivos, ſive alio quovis.*

a *l.* 1. *ff. h. l.* 41. §. 3. *de vulg. & pup. ſubſt. l. ult.* §. 1. *C. h.*

b *l.* 29. §. 1. *ff. Qui teſt. fac. poſſ.*

LIB. III.

TIT. I.

De hereditatibus quæ ab inteſtato deferuntur.

1 Tantum de ſucceſſione teſtamentaria, ſequitur legitima, quæ immediate à lege defertur cum quis inteſtatus decedit [c].

2. Inteſtatus dicitur 1. qui teſtamentum omnino non fecit 2. qui non jure fecit. 3. cum id quod fecerat ruptum irritumve factum eſt, 4. cum nemo heres ex teſtamento facto extitit [d].

3. Lex autem XII. tabb. hereditatem

c *l.* 130. *d. V. S.*

d *pr. Inſt. h. t.*

tem intestati ad suos heredes pertinere volebat, qui excludebant emancipatos licet gradu propiores [a].

a §. 1. & 2. h.

Tit. II.

De legitima agnatorum successione.

1. Deficientibus suis heredibus ex lege XII. tabb. hereditas pertinebat ad proximos agnatos in infinitum, sive naturales essent, sive adoptivi, ad agnatas autem non ultra secundum gradum [b].

b . 1. 2. & 3. h.

Tit. III.

De Senatusconsulto Tertulliano.

1. Cum Lex XII. tabb. tantum vocaret agnatos, adeoque mater filiæ succedere non posset, quod durum judica , Adriani temporibus factum est Senatusconsultum Tertullianum, secundum quod mater ingenua, trium liberorum jus habens, & libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittitur [c].

c §. 2. Inst. h.

Tit.

TIT. IV.

De Senatusconsulto Orphitiano.

1. Nec liberi ad matris hereditatem lege XII.tabb. vocabantur: quia ei nec sui, nec agnati erant, quod cum etiam durum videretur, ad orationem Divi Marci factum est Senatusconsultum Orphitianum, secundum quod filio filiæque data est legitima hereditas matris, etsi alieno juri subjecti sint: præferunturque consanguineis & agnatis defunctæ matris [a].

a pr. Inst. h.l. pen. ff. ad SC. Tertull.

TIT. V.

De Successione cognatorum.

1. Ergo cognati, hoc est, per fœminas conjuncti, jure civili minime legitimam hereditatem, nec conjuncti per mares, sive agnati illi qui minimam capitis diminutionem passi sunt, petere poterant. Si tamen nulli essent sui, aut agnati aliive legitimi heredes, Prætor cognatos admittebat ad bonorum possessionem usque ad septimum gradum [b].

b pr. §. 1. & ult.

Tit. VI.

De gradibus cognationum.

1. Gradus hic nihil aliud est quam certa cognatorum distantia.

2. Cognati autem dicuntur quasi ex uno sanguine nati, sive quod alter alterum genuit, quales constituunt lineam rectam, vel ordinem ascendentium & descendentium; sive omnes ab iisdem parentibus sint geniti, qui constituunt lineam lateralem, sive transversam [a].

a *pr. Inst. h.*

3. In utraque linea certa & expedita est regula juris Civilis connumerandi gradus: scilicet, semper generata persona adjicit gradum [b]. Vel *unaquaque generatio facit gradum*: cum qua regula conveniunt illæ: *In* linea recta *tot sunt gradus quot sunt personæ, dempta una*: & in linea laterali *tot sunt gradus quot sunt personæ, stipite dempto.*

b §. 7. *Inst. h. h. t.*

4. At canones in linea quidem recta cum jure civili conveniunt, in linea autem transversa, distinguunt inter lineam æqualem & inæqualem: & *in linea æquali ex duobus gradibus civi-*

civilibus faciunt unum : ut frater & soror, qui jure Civili sunt secundo gradu conjuncti, jure Canonum sint primo : & horum liberi, qui jure Civili quarto, jure Canonum secundo gradu distent. In linea vero inæquali regula est juris Pontificii: *quoto gradu remotior distat à communi stipite, eo gradu distant inter se* [a]. Et hæc quidem regula absurda est, cum per eam fratris mei pronepos, quarto gradu & à me, & à filio, & à nepote meo distet.

a. *c. ult. x. de consang. & aff. c. ad sedem. c. parentelæ caus.* 35. *qu.* 5.

5. Hæc quidem connumerandi gradus ratio ad affines minime pertinere potest, qui nec ex sanguine eodem, nec alter ab altero generati sunt: unde nec veri affinitatis sunt gradus [b]. Sunt tamen quasi gradus affinitatis, quos ipsos JCtum novisse oportet [c]. Cognosci autem possunt ex hac regula : *Quoto gradu cognationis quis junctus est uxori meæ, eodem gradu affinitatis junctus est mihi, & quoto gradu cognationis quis junctus est mihi, eodem gradu affinitatis junctus est uxori meæ.* Cæterum affinitas quid sit, dictum ad titulum de nuptiis,

b *l.* 4. §. 5. *ff. de grad. & affin.*

c *l.* 10. *pr. ff. eod.*

Tit. VII.

De Servili cognatione.

1. Servilis cognatio est, quæ tempore servitutis contracta est, & ante Justinianum ne quidem post manumissionem proderat ad succedendum [a]. Nuptias tamen post manumissionem impediebat servilis cognatio [b].

a l. ult. C. de. bon. lib. bert.
b §. 10. Inst. de nupt.

Tit. VIII.

De Successione libertorum.

Jus succedendi in bona libertorum olim varium fuit, tandem eo fere rediit, ut, 1. vocentur liberi, 2. fratres & sorores, 3. parentes, 4. patroni, 5. patronorum liberi, vel parentes, vel agnati ad quintum gradum [c].

c t. t. h. juncta l. ult. C. de bon. libert.

Tit: IX.

De Assignatione libertorum.

Assignatur libertus, cum patronus sive testamento sive sine testamento alicui ex liberis jus patronatus

tus tribuit : ne, quod alias fit, omnes liberi æquali jure utantur [a].

a pr. Inst. h. t.

De successione ab intestato secundum Novellam 118. & jus novissimum.

1. Jus succedendi ab intestato, sive Lege XII, tabb. sive aliis antiquis legibus aut moribus introductum, de quo ante dictis titulis actum est, multum mutatum est jure recentiore, & imprimis Novella 118. quæ omni discrimine inter suos & emancipatos, nec non inter agnatos & cognatos sublato, simplicem succedendi rationem inducit, cujus summa vulgatis hisce versiculis exprimitur.

Res intestati recipit gradus inferiorum:
Qui si defuerint, venient tum superiores.
Cum patre succedunt fratres ab utroque parente:
Et tamen hos comitatur avus patre deficiente.
Fratres ab uno fratres removent ab utroque:
Post fratres sobolemque suam, quo quemque Priorem.

Dixeris esse gradu, de jure scias potiorem.

2. Sic ergo primo vocantur cognati, quorum triplex est ordo, descendentium, ascendentium & collateralium: de quibus tantum agit d. N. 118. Alio tamen jure deficientibus cognatis secundo vocantur conjuges. Sed cum nec conjux superest, tertio vocantur quandoque collegia licita: aut quarto liberalitatis Imperialis socius. Omnibus autem deficientibus quinto & ultimo loco Fiscus occupat bona vacantia: de quibus singulis porro videndum.

3. Primo omnium ergo ad successionem ab intestato lex vocat descendentes; de quibus regula est: *Liberi ex justis nuptiis procreati tam emancipati, quam sui parentibus ante omnes alios succedunt: & quidem in capita*, si omnes primi gradus veluti filii sint, si ulterioris gradus sint, veluti nepotes, in stirpem quam repræsentant [a], quod jus repræsentationis in descendentibus locum habet in infinitum.

[a] *Nov. 118. c. 1. §. 6. & §. fin. Inst. h.*

4. Hæc regula ergo pertinet quidem ad legitimatos, qui parenti-

bus

bus ab inteſtato ſuccedunt ut legitimi in allodia [a], at non in feuda [b]. Non autem pertinet regula, 1. ad adoptivos, nec 2. ad naturales, nec 3. ad ſpurios, nec 4. ad inceſtuoſos aut damnato legibus coitu natos liberos.

5. Adoptivi patri naturali & adoptivo ſuccedunt, licet ab extraneo adoptati ſint. Et quidem patri adoptivo ſuccedunt una cum legitimis liberis, perinde ac legitimi nati [c]. Non etiam agnatis & cognatis patris adoptivi [d].

6. Naturalis, ſive ex concubina nati, patri non ſuccedunt, ſed alimenta tantum ab eo accipiunt [e]: niſi cum pater nec legitimam conjugem, nec liberos habet legitimos: quo caſu admittuntur ad duas uncias cum matre concubina dividendas [f]. Matri vero & omnibus per lineam maternam aſcendentibus ſuccedunt perinde, ut legitimi, una cum aliis liberis legitimis, etſi mater ſit illuſtris [g].

7. Spurii, ſive ex meretrice nati, patri prorſus non ſuccedunt [h]. Matri vero & aſcendentibus maternis ſuccedunt, & quidem una cum legitimis libe-

a *Nov.* 74. & 89.
b 2. *fend.* 26. §. *naturales.*
c §. 2. *Inſt. de adopt. l.* 5. *C. de ſuis & legit. her.*
d *l. pen.* §. 1. *in. fin. C. de adopt.*
e *auth. licet C. de nat. lib.*
f *Nov.* 89. *c.* 12. §. 4.
g *l.* 2. *ff. Unde Cognati. l. pen. C. ad SC. Orphit.*
h *l.* 2, *l.* 4. *ff. Unde Cognat.*

liberis; nisi mater sit illustris & liberos habeat legitimos [a].

8. Ex damnato legibus coitu nati, ut incestuosi, adulterini, nec patri, nec matri succedunt: & Jure Civili quidem ne alimenta petere possunt [b].

9. Hæc de successione descendentium, qui si non adsint, admittuntur ascendentes, sive soli sint, sive cum fratribus. Si soli sint, & quidem paterni & materni generis, ex æquo, paterni in mediam, & materni in alteram mediam partem, licet inæquali sint numero, succedunt. Nec attenditur, unde defunctus bona acquisiverit [c].

10. Proximus autem ascendens excludit remotiorem, quamvis is defunctum in potestate habuerit. Jus enim repræsentationis inter ascendentes plane non attenditur [d].

11. Si ascendentes non sint soli, sed inveniantur etiam fratres & sorores defuncti germani, tum omnes hi succedunt in capita, cum ascendente proximo scilicet patre vel avo, si parens primi gradus non adsit [e], ita

a *l. pen. C. ad SC. Orphit.*

a *auth. ex complexu C. de Incest. & inut. nupt.*

c *Nov. 118. c. 2.*

d *d. Nov. 118. c. 2. auth. defuncto. C. ad SC. Tertull.*

e *Nov. 118. c. 2. juncta l. proximus. ff. d. V. S.*

ita ut filius quoque plenum jus ſuæ portionis conſequatur [a].

12. Si etiam cum aſcendentibus & fratribus ſororibuſque germanis inveniantur ejuſmodi fratris vel ſororis prædefunctæ liberi, admittuntur in portionem quam parens accepturus fuiſſet, ſi ſupervixiſſet, jure novo. Idem obtinet ſi fratrum germanorum liberi ſoli cum aſcendente concurrant [b].

13. Cæterum ut liberi naturales, ſpurii & ex damnato legibus coitu nati ſuccedunt, vel non ſuccedunt parentibus, ita vice verſa quoque parentes hiſce.

14. Extraneus autem adoptans, non ſuccedit filio adoptato. Arrogator ſuccedit filio arrogato puberi, poſt liberos ejus, & fratres [c].

15. Tantum de ſecundo ordine aſcendentium, tertius ſcilicet collateralium ſuccedit ſecundum regulam: *Qui prior eſt gradu potior eſt jure* [d]. Regula autem hæc limitatur in fratribus eorumque liberis: in quibus duplicitas vinculi & jus repræſentationis quoque ſpectatur, facitque

a *d. Nov.* 118. *c.* 2.

b *Nov.* 127. *qua corrigitur. Nov.* 118. *c.* 2.

c §. 2. *Inſt. de acq. per. arrog. l.* 4. *C. de bon. quæ lib. l. ult. C. Comm. de ſucceſſ.*

d *d. Nov.* 118. *c.* 9.

que, ut remotior præferatur priori.

16. Primo enim vocantur fratres & sorores germani, qui consanguineos & uterinos omnesque alios ejusdem ordinis excludunt [a], exceptis fratrum germanorum præmortuorum filiis, qui repræsentant stirpem [b]. Unde & defuncti fratres consanguineos, & uterinos, nec non thios defuncti (id est, patruos, avunculos, amitas) excludunt; Descendentes enim hoc casu videntur, qui potiores sunt ascendentibus.

17. At si soli sint fratrum liberi, in capita non in stirpes succedunt; decidente Carolo V. constitutione sua Imperiali 1529.

18. Post fratres germanos eorumque liberos, nec duplicitas vinculi, nec jus repræsentationis, sed sola gradus prærogativa spectatur secundum dictam regulam. Succeduntque proximi, sive agnati, sive cognati, in infinitum. Nec enim agnatorum successio ullo jure intra certum gradum restricta est [c].

16. Deficientibus omnibus sanguine

a auth. itaque C. Com. de Success.

b Nov. 118. c. 3.

c §. 3. Inst. de Success. legit. agnat. §. ult. de Serv. cognat. l. 2. §. 1. ff. de suis & legit. her. Nov. 118. c. 3.

guine junctis. ex jure Prætorio admittuntur conjuges legitimi [a].

20. Aliquando tamen etiam conjux existentibus cognatis, imo liberis, succedit in quartam vel virilem partem, si scilicet matrimonium sit sine dote & conjux præmoriens locuples [b].

21. Deficiente conjuge, si defunctus certi licitique collegii fuit, veluti Decurionum, Naviculariorum, fabricensium, cohortalium, similisve, collegium id succedit [c], nisi liberalitatis Imperialis socius sit, qui præfertur jure accrescendi [d].

22 Ultimo loco Fiscus admittitur, vacantemque hereditatem occupat, qui proinde non fit heres, sed tamen res omnes hereditarias acquirit, dummodo jus illud intra quadriennium agnoscat [e], & creditoribus pro virili satisfaciat [f].

a *l. 1. C. Unde Vir & Uxor.*

b *auth. præterea C. Unde Vir. & Ux. Nov. 117. c. 5.*

c *t. t. C. de hered. Decur.*

d *l. un. C. Si liber. Imper. soc.*

e *l. 4. C. de bon. vac.*

f *l. 11. ff. de jure fisci.*

TIT. X.

De bonorum possessionibus.

Actum est de primo modo acquirendi per universitatem, scilicet heredi-

hereditatis tum testamentariæ, tum legitimæ acquisitione, sequitur secundus, bonorum possessionis agnitio.

1. Est autem bonorum possessio *Jus persequendi retinendique patrimonii quod cujusque cùm moreretur fuit* [a]. Effectu nihil aliud est, quam *hereditas à Prætore delata* [b]. Etsi enim Prætor verum heredem non possit facere, facit tamen bonorum possessorem, qui jure heredis utitur, unde & bonorum possessio hereditatis appellatione venit [c].

2. Bonorum possessio duplex est: Edictalis vel Decretalis [d].

3. Decretalis est, quam prætor causâ cognita decreto tribuit, non tam ut defuncto quis succedat, quam ut interim donec quid factum sit, possideat [e]: cujus species sunt 1. bonorum possessio quę datur ventris nomine [f]: 2. Carboniana [g]: 3. Litis ordinandæ gratia: quam Prætor verbis dabat filio, ne ei interim exheredatio noceret, sed ut quasi possessionem

a *l. 3. §. 2. ff. de bon. poss.*
b *l. 2. ff. de bon. poss.*
c *d. l. 2. l. 138. ff. d. V. S. pr. I. h.*
d *l. 1. §. 7. ff. de Suc. ess.*
E *l. 30. §. 1. ff. de acq. vel am. her.*
e *d. l. 30. §. 1. l. 2. §. 1. ff. quis ordo.*
f *l. 1. pr. & §§. seqq. ff. de Vent. in poss. mitt.*
g *l. 1. pr. & §. 8. ff. de Carb. Ed.*

ſeſſionem ſui heredis retineret, dum peragitur querela inofficioſi [a].

4. Edictalis bonorum poſſeſſio eſt, quam Prætor edicto ſuo, certo perſonarum ordini, ſine cauſæ cognitione concedit [b].

5. Eſtque extraordinaria vel ordinaria.

6. Extraordinaria eſt, quæ à Lege, Senatuſconſulto, aut conſtitutione Principis certis perſonis defertur [c].

7. Ordinaria eſt, vel ex teſtamento, vel ab inteſtato.

8. Ex teſtamento duæ ſunt ſpecies: 1. bonorum poſſeſſio *ſecundum tabb.* quæ datur ſcriptis heredibus, & ex conſtitutionibus Principum accommodatur etiam heredibus nuncupatis [d]. 2. *contra tabb.* quæ datur liberis, parentibus & patronis, imprimis vero liberis emancipatis præteritis [e], niſi præteritio ſit pro exheredatione. Hodie datur quoque ſuis [f].

9. Ab inteſtato ſunt 4. ſpecies. Prima eſt bonorum poſſeſſio *Unde liberi*, qua liberi parentibus ſuccedunt, ſive

a *l.* 8. §. 1. *ff. de inoff. teſt.*

b *l.* 30. §. 1. *in fin. ff. de acq. her.*

c *t. t. ut ex legib. SC. tis. bon. poſſ. detur.* §. 3. *Inſt. h.*

d *l.* 1. *C. de bon. poſſ. ſec. tabb.* §. 1. *h.*

e §. 1. *h.*

f 9. 12. *Inſt. de hered. ab inteſtat. l.* 1. *ff. bon. poſſeſſ. cont. tabb.*

sive in eorum potestate, sive sui juris fuerint [a].

10. Secunda *Unde legitimi*, quæ datur agnatis patrono & patri, qui filium emancipavit, & generaliter omnibus, quibus Lex vel Senatus, non vero Prætor defert hereditatem [b].

11. Tertia *Unde cognati*, quæ datur cognatis proximis [c].

12. Quarta *Unde Vir & Uxor*, qua conjux superstes succedit conjugi defuncto [d].

13. Liberis autem & parentibus intra annum, cæteris intra centum dies bonorum possessio petenda est [e], & si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, ejusdem gradus personis accrescit: vel si nullus sit deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto Prætor pollicetur, ac si is qui præcedebat ex eo numero non esset [f].

a *l. 1. ff. si tabb. test. nulla extat. Unde lib.*

b *l. 3. & t. t. ff. Unde legit. §. 2. Inst. h.*

c *t. t. ff. Unde Cognati.*

d §. 2. *h. l. 1. ff. Unde Vir & Ux.*

e §. 4. *in fin Inst. h. t.*

f §. 5. *Inst. h. t.*

Tit. XI.

De acquiſitione per arrogationem.

Sequitur tertius modus acquirendi per univerſitatem, ſcilicet *Arrogatio*,

1. Nam cum quis ſe dat arrogandum, cum capite omnem fortunam omneſque res ſuas in poteſtatem & familiam arrogatoris tranfert, adeo ut etiam poſſeſſio, & nomina, & actiones, arrogatori ipſo jure acquirantur [a].

2. Hodie tamen pater arrogator ut naturalis, uſumfructum tantum adventitiorum conſequitur, & poſt liberos & fratres defuncto filio ſuccedit [b].

a §. 1. *h. l. 15. ff. de adopt. l. 16. ff. de precar.*
b §. 2. *h. & l. ult. C. Comm. de ſucceſſ.*

Tit. XII,

De eo cui libertatis conſervandæ cauſa bona addicuntur.

Quartus modus acquirendi per univerſitatem ex conſtitutione

Divi

Divi Marci est *addictio bonorum libertatis conservandæ causa.*

1. Nam si illi, qui libertatem à Domino in testamento acceperunt, ex quo non adita est hereditas, velint bona sibi addici, ut libertates conserventur, præstita idonea cautione, de solido creditoribus hereditariis solvendo, audiuntur: & licet nec heredes, nec bonorum successores sint, tamen tanquam heredes Prætorii, utilibus actionibus à creditoribus conveniri possunt [a].

a *pr. &* §. 1. *h. l.* 3. *ff. de fideic. libert.*

Tit. XIII.

De Successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones & ex Senatusconsulto Claudiano.

1. Quintus acquirendi modus per universitatem erat olim bonorum emptio, ex L. XII. tabb. descendens, cum bona ejus qui solvendo non erat, hastæ subjecta, solenniter per Magistratum emptori creditoribus satisfacturo venderentur.

2. Sed illæ venditiones cum judi-

ci

ciis ordinariis exſpiraverunt [a]: datumque creditoribus officio judicis bona poſſidere [b], & noviſſimo quidem jure conſtitutum eſt, ut miſſio non fiat in univerſa bona, ſed tantum pro quantitate debiti [c].

3. Sextus modus acquirendi per univerſitatem erat ex Senatuſconſulto Claudiano, quo mulier libera poſt trinam Domini prohibitionem ſe jungens ſervo alterius, illius Domini ſerva fiebat, & ad eum omnes fortunas ſuas transferebat. Sed id jus antiquatum eſt [d]. Nam mulier retinet libertatem: ſervus autem verberibus caſtigatur & diſſolvitur conjunctio [e].

a *pr. h.*
b *t. t. ff. de reb. aut. jud. poßid.*
c *Nov. 53. c. 4. §. 1. auth. & qui jurat. C. de reb. auth. jud. poſſ.*
d *in fin h. t.*
e *l. un. C. de SC. Claud. toll.*

TIT XIV.

De Obligationibus.

Actum eſt de potiſſima juris in re ſpecie, ſcilicet dominio ejuſque acquirendi modis; porro agitur de jure ad rem ſive in perſonam, ſcilicet de obligatione.

1. *Obligatio eſt juris vinculum quo*

neceſſi

neceſſitate adſtringimur ad aliquid præſtandum [a].

2. Eaque docendi cauſa poteſt ſtatui triplex, Naturalis, civilis & mixta.

3. Uti enim jus triplex eſt; aliud *naturale*, quod hoc loco etiam complectitur jus gentium [b]; aliud *civile*, quod nonnunquam à naturali recedit [c]; aliud *mixtum* ex naturali & civili [d]: ita quoque obligationem ſive vinculum juris triplex eſſe oportet.

4. Naturalis obligatio eſt, quæ ex mera æquitate naturali naſcitur [e].

5. Eſtque efficax vel inefficax.

6. Efficax eſt, quæ quidem actionem jure Romano non producit [f]: ſed tamen alios non contemnendos effectus habet. Nam 1. exceptionem parit, unde & repetitionem indebiti ſoluti impedit [g]: 2. facit locum compenſationi [h]: 3. novationi [i]: 4. conſtituto [k]: 5. pignori [l]: 6. fidejuſſori [m]. Talis eſt obligatio ex nudo pacto. Pupilli, qui intelle-

ctum

a pr. Inſt. h. junct. §. 1. Inſt. de except. & l. 95. §. 4. ff. de ſolut.
b d. l. 95. §. 4. l. 84. de R. I.
c §. 1. Inſt. de except.
d l. 6. ff. de Iuſtit. & jur.
e d. l. 95. §. 4.
f l. 7. pr. & §. 4. ff. de pactis.
g d. l. 7. §. 4. l. 13. l. 26. §. 12. ff. de Cond. indeb. *h l. 6. ff. de Compenſ.* *i l. 1. §. ult. ff. de novat.* *k l. 1. §. 7. ff. de Conſtit. pec.* *l l. 1. pr. ff. de pign. act.* *m §. 1. Inſt. de fidejuſſ.*

ctum habent, aut locupletiores facti sunt ex re alterius [a], dicuntur etiam quidem naturaliter obligari, sed prima illa obligatio non omnes enumeratos effectus, sed quosdam habet [b]. Hæc posterior ex constitutione Divi Pii utilem actionem parit [c].

7. Inefficax est, vinculum naturalis æquitatis, quod in jure civili nullum obligationis effectum habet: sed in solius honestatis & æquitatis terminis subsistit, ut est obligatio ad gratitudinem, sive ἀντίδωρα [d]. Item ad integra legata solvenda ab eo, qui Lege Falcidia uti potest [e]. Item ex testamento minus solenni [f].

8. Civilis obligatio, est vinculum meri Juris Civilis.

9. Estque alia plenior effectu, alia minus plena.

10. Plenior est, quæ parit actionem & exactionem: ut obligatio ex re judicata, ex jurejurando, ex confessione in jure [g], & ex literarum obligatione [h].

11. Minus plena est, quæ stricto quidem jure civili actionem parit, sed quæ exceptione elidi & facile inutilis fieri potest: ut obligatio ex

a *l. 1. ff. de Cond. indeb.*
b *l. 25. §. 1. ff. quando dies legat. l. 1. fin ff. d. novat.*
c *l. 3. ff. commod.*
d *l. 25. §. 11. ff. de pet. her.*
e *l. 5. §. 15. ff. de donat. inter V. & U.*
f *l. 38. ff. de fideic. libert. §. 1. Inst. de fideic. her.*
g *l. 56. ff. de re jud.*
h *t. t. Inst. de lit. oblig.*

negotio, metu, errore, dolove gesto: aut ex alio nata, cui tamen obstat exceptio veluti pacti de non petendo [a].

12. Mixta obligatio, est vinculum juris naturalis & civilis, actionem & omnes alios effectus producens; de qua Justinianus h. t. loquitur cum ait: *Obligatio est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ, secundum nostræ civitatis jura* [b].

13. In definiendis & dividendis obligationibus autem ἀκρίβειαν nostram non semper observarunt veteres, qui mixtam plerumque appellarunt civilem. Mere civilem autem aliquando plane in divisione prætermiserunt [c].

14. Mixta autem illa civilis obligatio à causis remotis dividitur in civilem & Prætoriam [d].

15. Civilis est, quæ aut legibus constituta, aut certo jure civili comprobata est [e].

16. Prætoria, (quæ & honoraria dicitur) quam Prætor ex sua jurisdictione constituit [f].

17. Mixta etiam illa obligatio à quatuor causis proximis hoc loco dividitu

a §. 1. & seqq. Inst. de except. l. 3. §. 1. ff. de const. pec.

b pr. Inst. h.

c l. 8. §. 3. ff. de fidejuss. l. 18. ff. ad SC. Maced.

d §. 1. Inst. h.

e d. §. 1. h.

f d. §. 1. h.

viditur, quod ſit vel 1. ex contractu: vel 2. quaſi ex contractu: vel 3. ex delicto: vel 4. quaſi ex delicto: quæ 4. obligationum cauſæ in Inſtitutionibus tantum exponuntur: licet in aliis juris libris & aliæ variæ cauſarum figuræ occurrant, quæ obligationem civilem mixtam pariant [a], veluti pactum legitimum &c. [b]. Ergo per varias cauſarum figuras illas intelliguntur omnes aliæ obligationum cauſæ, præter contractum & delictum.

a l. 1. pr. ff. de Ob. & Act.
b l. 6. ff. de pact.

De Pactis & Contractibus.

1. Pactum ſive conventio eſt duorum pluriumve in idem placitum conſenſus [c].

2. Eſtque vel pactum nudum, vel contractus [d].

3. Pactum nudum, eſt conventio in nudis placiti finibus conſiſtens: unde jure Romano non naſcitur actio [e]. Niſi 1. lege aliqua ſpeciatim confirmetur, quo caſu inde datur condictio ex lege [f]. Niſi 2. pactum nudum alteri negotio bonæ fidei in continenti adjiciatur, quo caſu pactum adjectum format actionem ex

c l. 1. §. 2. ff. de pact.
d l. 7. pr. & §. 1. & ſeqq. ff. de pact.
e l. 7. §. 4. ff. de pact.
f l. 16. ff. de pact. l. 1. ff. de Cond. ex L.

contractu cui adjectum est compe-
tentem. *Nam pacta in continenti bona*
a d. l. 7. *fidei judiciis adjecta illis insunt* [a]
§. 5. ff. 4. Contractus est conventio, ha-
de pact. bens certum nomen vel causam, sui
natura obligationem ad agendum ef-
b d. l. 7. ficacem producens [b].
§. 1. 5. Estque nominatus vel nec no-
minatus.

6. Nominatus est qui habet cer-
tum nomen. quod signum est certæ
c d. l. 7. formæ & actionis [c].

7. Nec Nominatus, est qui non
habet certum nomen, adeoque nec
formam aut actionem certam, sed ta-
men propter *causam* h. e. propter *da-
tionem* aut *factum*, efficacem obliga-
tionem parit, ex qua generalis actio
d d. l. 7. præscriptis verbis nascitur [d], quæ u-
§. 2. na ex omnibus contractibus nec no-
e l. 1. & minatis datur [e].
5. ff. de 8. Plerique autem contractus nec
præs. nominati ad hæc 4. genera revocan-
verb. tur: 1. do ut des: 2. do ut facias
f d. l. 5. 3. facio ut des: 4. facio ut facias [f].
ff. de 9. Differentia autem inter nomi-
præs. natos contractus non tantum est in
verb. nomine, forma & actione: sed etiam
maxime, in effectu, seu obligatione

Nam

Nam perfecto contractu nominato, ſtatim utrinque naſcitur obligatio, nec ulli contrahentium licet à placitis recedere [a]. At in contractu nec nominato, locus eſt pœnitentiæ: & alter qui quid dedit datum repetere poteſt ab altero qui nondum dedit, fecitve ſecundum promiſſa; contra quem proinde vel actione præſcriptis verbis ad præſtandum intereſſe, vel condictione ob cauſam datorum, cauſa non ſecuta agere poteſt [b].

10. Contractus nominati hoc loco à cauſa formali ſubdividuntur in 4. ſpecies. Alii enim, 1. re, alii 2. verbis, alii 3. literis, alii 4. conſenſu ineuntur [c].

11. In omnibus quidem contractibus conſenſus requiritur ut cauſa efficiens (ſunt enim conventiones) ſed tamen ad primi generis formam præter conſenſum requiritur rei traditio, ad ſecundi verba, ad tertii literæ. In ſolo quarto genere præter conſenſum nihil requiritur, ut ex ſequentibus patebit.

a *l. 5. C de O. & A.*

b *l. 5. §. 1. & ſeqq. ff. de præſ. Verb. t. t. ff. de cond. cauſ. dat.*

c *§. ult. h. t. l. 1. §. 1. ff. de O. & A.*

Tit. XV.

Quibus modis re contrahitur obligatio.

1. Contractus nominati qui re ineuntur sunt quatuor: 1. mutuum, 2. commodatum, 3. depositum, 4. pignus.

2. Mutuum dictum est quod ex meo tuum fiat [a].

3. Estque contractus quo res fungibilis, i. e. quæ pondere, numero & mensura constat, ita datur, ut non eadem, sed alia ejusdem naturæ & qualitatis reddatur [b].

4. Ex hoc contractu nascitur condictio certi, creditori adversus debitorem, ad restituendum tantundem, quantum quamque bonum accepit, licet res mutua accepta perierit. *Perit enim suo domino* [c].

5. Dicitur autem hæc condictio certi, quia ea petitur certum, hoc est de quo constat, quid, quale quantumque sit quod petitur [d]: qualis certi condictio etiam ex plurimis aliis causis datur, ex quibus certum debetur [e].

a pr. Inst. h.

b d. pr. l. 2. ff. de reb. cred.

c l. 11. C: si cert. pet.

d l. 6. ff. h. l. 74. l. 75. ff. de V. O.

e l. 9. pr. & §. 1. ff. de reb. cred.

De Commodato.

1. Commodatum est contractus, quo res alicui ad certum usum gratis conceditur, ea lege, ut finito illo usu, eadem species non deterior restituatur [a].

2. Differt autem commodatum à locatione & contractu nec nominato, quod illud gratis [b] fit, hæc non [c]: item à precario: quod illud ad certum usum sit [d]: nec ante potest repeti; hoc contra [e].

3. Ex hoc contractu nascitur actio directa & contraria,

4. Directa datur commodanti, adversus commodatarium, ad rem finito usu eodem statu restituendam, præstandumque dolum & omnem culpam [f].

5. Contraria commodati actio datur commodatario, adversus commodantem, sive quod intempestive revocaverit commodatum [g], sive quod sciens rem vitiosam commodaverit [h], sive quod sumptum necessarium fecerit commodatarius [i]: ad

a §. 2. h. l. 17. §. 3. & l. 3. §. fin. ff. eod.
b §. 2. in fin. h.
c l. 5. ff. de præs. verb.
d l. 17. §. 3. ff. h.
e l. 1. & 2. ff. de precar.
f d. §. 2. Inst. h. l. 5. §. 2. ff. Commod.
g l. 17. § 3. ff. h.
h l. pen. ff. eod.
i l. 18. §. 2. ff. eod.

a d.l.17. in fin. ff. b. resarciendum damnum inde natum: nonnunquam ad pretium rei reddendum [a].

De præstatione doli, culpæ & casus.

1. Præstare dolum, culpam & casum nihil aliud est, quam damnum ex dolo, culpa, casu natum resarcire.

2. Dolus malus est calliditas, fallacia, machinatio, ad circumveniendum, fallendum decipiendum alterum adhibita [b].

b l.1. §. 2. ff. de dolo malo.

3. Dolus autem semper præstatur; adeo, ut ne pacto quidem effici possit, ne dolus futurus præstetur [c].

c l.23. ff. de R. I.

4. Casus fortuitus, est vis major & inopina, quæ humana industria præcaveri non potest [d].

d d.l.23. l.2. §.7. ff. de adm. rer. ad civ.

5. Casus autem nunquam præstatur, nisi aliud pactum conventum sit: vel nisi culpa casui causam dederit [e].

e d.l.23. l.5. §.4. & 7. ff. comm.

6. Culpa est factum inconsultum quo nocetur alteri: sive, est negligentia quædam destinata, animi malitia carens, alii nocens [f].

f l.226. d. V. S.

7. Estque lata, levis vel levissima.

8. Lata culpa, eſt ſupina negligentia eorum, quæ homines communes negligere non ſolent [a].

9. Atque hæc dolo plerumque æquiparatur [b].

10. Levis culpa, eſt negligentia eorum, quæ homines diligentes in rebus ſuis negligere non ſolent [c].

11. Leviſſima eſt negligentia eorum, quæ homines diligentiſſimi negligere non ſolent [d].

12. De præſtatione autem trium iſtarum ſpecierum, tres hæ obſervandæ ſunt regulæ.

13. Prima regula: *In contractibus, ex quibus utilitas ad ſolum dantem redit, accipiens præſtat tantum culpam latam* [e].

14. Secunda regula: *In contractibus, quorum utilitas ad utrumque contrahentium redit, levis tantum præſtatur culpa* [f].

15. Tertia regula: *In contractibus quorum utilitas ad ſolum accipientem redit, is quoque præſtat culpam leviſſimam* [g].

16. Sed hæ regulæ patiuntur exceptionem, 1. cum aliud de certo con-

a *d. l.* 213. *fin* *l.* 223. *d* *V. S.* *l.* 9. §. 2 *ff. de. jur. & fact. ign.*
b *l.* 226. *ff. de V. S.* *l.* 1. §. 2. *ff. ſi is qui teſt. lib.*
c *arg. l.* 1. §. 4. *ff. d. O. & A.* *l.* 25. §. 16. *ff. fam. erc.* *l.* 72. *ff. pro ſoc.*
d §. 2. *h.* *l.* 18. *pr. ff. Commod.*
e *l.* 5. §. 2. *ff. eod.* *l.* 23. *ff. de R. J.*
f *l.* 5. §. 2. *ff. h.* g *l.* 5. §. 2. *ff. h.*

tractu speciatim jure cautum est: veluti in mandato & negotiorum gestione, de quibus infra 2. cum aliud pactum conventum est [a].

a d.l.23. de R.I.

De Deposito.

1. Depositum est contractus, quo res alicui gratis custodienda committitur, ut eadem deponenti, quandocunque illi lubuerit, restituatur [b].

2. Estque vel depositum in specie dictum, vel sequestratio [c].

3. Depositum in specie dictum, est rei mobilis non litigiosæ facta depositio [d].

4. Eaque fit vel sine evidenti necessitate ex mera voluntate contrahentium: vel urgente necessitate incendii, ruinæ, naufragii, tumultus: cujus nomine Prætor actionem in duplum dat [e].

5. Sequestratio, est depositum rei litigiosæ apud sequestrum à pluribus in solidum factum, ea lege ut lite pendente custodiatur, finita vero victori restituatur [f].

6. Estque alia voluntaria, sive con-

b §. 3. h. junct. l. 1. ff. eod.
c l. 5. §. 1. l. 7. pr. l. 17. l. pen. ff. h.
d arg. l. 5. §. 4. ff. de P. V. l. 1. §. 2. ff. de proc.
e l. 1. §. 1. ff. h.
f l. 5. §. 1. & 2. l. 6. l. 17. l. pen. ff. h.

conventa à partibus, quæ semper justa est, alia necessaria, sive imperata à Magistratu, quæ non nisi certis casibus permissa licitaque est, tum quia species executionis est, à qua lis minime debet incipi; tum quia possidentem ante tempus sua possessione defraudat [a].

7. Ex deposito in specie dicto nascitur actio depositi, directa & contraria.

8. Actio depositi directa datur deponenti adversus depositarium, ad restituendam rem depositam, cum omni causâ, quandocunque deponenti placuerit: & ad resarciendum damnum dolo vel lata culpa in ea datum [b].

9. Actio depositi contraria datur depositario, adversus deponentem, ad damnum occasione depositi dolo vel quavis deponentis culpa, depositario obveniens resarciendum: nec non ad restituendum impensas necessarias [d].

10. Ex sequestro autem nascitur actio sequestraria directa & contraria [e]. Directa datur parti victrici adversus sequestrum, ad rem depositam fini-

a l. un. C. de probib. seq. pec.

b §. 3. Inst. h. l. 1. §. 1. 15. 24. ff. h. t.

c l. 61. §. 5. ff. de furt.

d l. 5. pr. l. 8. l. 12. l. 23. ff. depos.

e l. 5. §. 1. ff. h. l. 6. l. 12. §. 2. eod

finita lite restituendam, & præstandum dolum, & si quid præterea nominatim convenit [a]

11. Actio sequestraria contraria est, quæ datur ipsi sequestro, adversus victorem, ad repetendum sumptus & damna, si quid eorum sequestrationis causa fecit passusve est [b].

a *l. 5. §. 1. ff. h. l. 6. l. 12. §. 2. eod.*
b *d. §. 3. Inst. l. 5. §. 1. & l. 12. §. 2. ff. h.*

De Pignore.

1 Pignus quandoque significat rem pignori datam [c]: quandoque *jus in re* [d]: quandoque pactum pignoris [e], quandoque, & hoc quidem loco, *contractum*, quo res creditori traditur, in securitatem crediti, soluto debito eadem specie restituenda [f].

2. Ex hoc contractu nascitur actio pignoratitia directa & contraria.

3. Directa datur debitori, contra creditorem, soluto debito, ad restituendum pignus cum omni causa & accessionibus, nec non ad restituendum damnum dolo levique culpa in eo datum [g].

4. Actio

c *t. t. ff. de distr. pign.*
d *vid. sup. tit. de rer. divis.*
e *l. 17. §. 2. ff. de pactis.*
f *§. ult. Inst. h. l. 1. ff. de pign. act. l. 4. l. 9. eod.*
g *d. §. ult. Inst. h. l. 1. l. 9. ff. de pign. act. l. 22. §. 2. l. 25. eod. l. 7. C. eod.*

4. Actio pignoratitia contraria datur creditori, adversus debitorem, ad repetendum impensas, aliaque quæ ereditori propter pignus absunt [a].

[a] l. 3. ff. de pign. act. l. 8. l. 9. l. 36. eod.

TIT. XVI.

De verborum Obligationibus.

Obligationes quæ re contrahuntur sequitur obligatio verborum.

1. Contrahebatur autem olim verborum obligatio non tantum stipulatione, sed etiam 1. dotis dictione, & 2. jurejurando liberti [b]. At in jure Justiniani per verborum obligationem ea tantum intelligitur quæ ex stipulatione oritur.

2. Stipulatio autem dicitur à stipulo, i. e. *firmo*: quia firmandis aliis obligationibus introducta est à Romanis [c]. Nam non tantum nuda pacta firmat, ut inde detur actio: [d]. & in contractibus innominatis pœnitentiæ locum adimit, [e] sed etiam majoris certitudinis causa, aliis contractibus juris Gentium adjicitur [f]. Unde etiam quæ plerisque contra-

[b] Gajus lib. 3. Inst. tit. 2. §. 3.
[c] pr. Inst. h.
[d] l. 45. ff. de pact.
[e] l. 3. C. de rer. permu.
[f] l. 3. §. 1. ff. de act. empt. l. 99. d. V. O. l. 6. §. 1. ff. de Re jud.

ctibus communia sunt ad titulum de verborum obligationibus referuntur.

3. Est autem stipulatio contractus juris civilis, qui præcedente interrogatione & subsecuta statim responsione congrua perficitur [a].

4. Ad formam ergo hujus contractus pertinent verba, ore prolata, inter præsentes: qua lingua proferantur nihil refert, dummodo ea contrahentes intelligant [b]. Nec post constitutionem Leonianam [c], opus est verbis certis & solennibus, ut olim [d].

5. Divitur stipulatio 1. in certam & incertam. Certa est qua certum promittitur, ex qua nascitur condictio certi, de qua supra. Incerta est, qua incertum promittitur, veluti interesse, factum, genus: ex qua nascitur actio ex stipulatu [e].

6. Dividitur 2. stipulatio in puram & non puram: & hæc fit vel in diem vel sub conditione [f]. Pura stipulatio est cui nec conditio, nec dies adjicitur, ex qua quod debetur, confestim peti potest: licet incivile sit debitorem continuo adire cum sacco.

7. Sti-

a pr. Inst. h.
b §. 1. Inst. h.
c in l. 10. C. d. cont. & com. stip.
d §. 1. Inst. h.
e pr. Inst. h. t.
f §. 2. Inst. h.
g d. §. 2. l. 213. d. V. S.
h l. 105. ff. de solut.

7. Stipulatio in diem fit, cum adjicitur dies, quo pecunia solvatur. Hoc promissum statim quidem debetur, sed peti, priusquam dies venerit, non potest, ac ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet [a]; siquidem in gratiam debitoris dies adjici solet [b]. Unde debitori, si velit, ante diem solvere licet, invito creditori [c]. In hac ergo stipulatione dies statim cedit sed non venit [d].

8. Atque hæc quidem obligatio proprie dicitur ex die. Alia est obligatio proprie quæ confertur in diem vel ad diem: cui dies adjicitur ut intelligatur quamdiu solvendum sit. Etsi enim nec obligatio, nec legatum, stricto jure ad tempus constitui possit, æquitas tamen vult, ut qui post tempus adjectum petit, exceptione pacti vel doli mali removeatur [e].

9. Illud præterea observandum, quod loco certo obligationi adjecto tacite dies adjectus, tantumque temporis debitori concessum intelligatur, quo dicto loco commode solvere

a *d.* §. 2. *l.* 44. §. 1. *ff. d. O. & A.*

b *l.* 41. §. 1. *ff. d. V. O.*

c *l.* 50. *ff. de O. & A. l.* 70. *ff. de solut.*

d *d.* §. 2. *vide l.* 213. *ff. de V. S.*

e *l.* 44. *pr. &* §. 1. *ff. d. O. & A.* §. 3. *Inst. h. t.*

vere possit. Hinc loco adjecto obligatio per se quidem pure, sed per indirectum in diem contracta censetur [a].

10. Stipulatio cum conditione fit, cum in aliquem casum differtur obligatio [b]. Quid autem & quotuplex sit conditio, dictum est ad titulum de heredibus instituendis. Unde hoc loco observasse sufficit differentias hac in re inter contractus & ultimas voluntates. Differunt autem 1. quod promissum sub conditione ex contractu, transit ad heredem [c]: ex causa ultimæ voluntatis non [d]. Unde ex contractu conditionali statim nascitur obligatio, cujus tamen vis in suspenso est: sed ex conditionali legato non nasci obligationem receptum fuit Romanis [e], ob præsumptam diversam voluntatem testatoris & contrahentis. 2. Quod adjecta conditione non faciendi legatum statim peti potest, præstita cautione Mutiana [f]. Ex contractu ita promissum demum petitur tempore mortis creditoris [g]. 3. Impossibilis conditio non vitiat ultimas voluntates [h]: vitiat autem contractus [i].

a §. 5. *Inst. h.t.*
b §. 4. *Inst. h.*
c *d.* §. 4. *Inst. h.*
d *l.* 4. *l.* 5. §. 2. *ff. Quando dies legat. ced.*
e *l. ult. ff. Comm. præd. l.* 42. *ff. d. O. & A.*
f *l.* 7. *ff. de Cond. & demonst.*
g §. 4. *Inst. h.*
h *vide supra tit. de hered. Inst.* §. 24.
i §. 10. *Inst. de inutil. stipul.*

11. Cæ-

11. Cæterum ex dictis constat, conditionem in tempus præsens vel præteritum collatam, nec obligationem differre, nec proprium conditionis nomen mereri [a].

12. Tertio dividitur stipulatio, quod alia in dando, alia in faciendo consistit [b]. *Dare* autem hoc aliisque locis significat, dominium transferre: sicque facto opponitur [c]. Verbum *faciendi* autem & non facere comprehendit [d]. Cum autem obligationem faciendi debitor non abcise teneatur præstare, sed præstando id quod interest liberari possit jure civili [e]: cumque illud interesse valde incertum & probatu difficile sit, utile & fere necessarium est stipulationi faciendi, pœnæ stipulationem subjicere [f].

a §. 6. *Inst. h.* b *l.* 2. *pr. ff. d. V. O.* §. *ult. Inst. h.* c *l.* 75. *in fin. ff. eod.* §. 14. *Inst. de act.* d *l.* 121. *d. R. I.* §. *ult. Inst. h. t.* e *l.* 13. *ff. de Re judicat.* f §. *ult. Inst. h. t.*

TIT XVII.

De duobus reis stipulandi & promittendi.

1. Quarto stipulatio potest dividi in eã quæ contrahitur vel per unum reum, vel per plures. Possunt enim non minus ex causa stipulati

tionis, quam aliorum contractuum [a], & testamenti, duo rei fieri [b].

2, Rei autem dicuntur à *re*, id est *lite*, creditor agens & debitor fugiens excipiensve [c].

3. Duo autem pluresve rei stipulandi sunt, qui eandem rem ab eodem in solidum stipulati sunt, ea mente, ut solida quidem singulis, sed tamen omnibus una tantum res debeatur [d]. Quapropter unus ex his reis debitorem liberare potest, non tantum debitum accipiendo, sed etiam acceptilatione, novatione, jurisjurandi delatione [e]. Unde quoque sequitur & reum debendi posse gratificari cui velit, si duo rei stipulandi simul exigant: & cui solidum solutum est, eum non posse à correo stipulandi conveniri, ut solutum communicet; nisi forte socii sint, aut aliud pacti. Paciscendo autem unus reus stipulandi alteri non nocet [f].

4. Duo pluresve rei prommittendi sunt, qui singuli eandem rem stipulanti eidem promittunt ea mente, ut solidam quidem singuli, sed tamen omnes unam tantum debeant [g]; nec

a *l.* 9. *pr. ff. de duob. reis.*
b *l.* 8. §. 1. *ff. de leg.* 1.
c *l.* 5. *ff. d. V. O.*
d *pr. &* §. 1. *h. t.*
e *l.* 2. *l.* 16. *ff. h. t. l.* 31. §. 1. *de novat. l.* 27. *l.* 28. *de jurejur.*
f *l.* 27. *in pr. de pact.*
g *pr. &* §. 1. *h.*

nec intereſt an alter pure, alter ſub conditione promittat [a]. Poteſt ergo unus ex duobus reis promittendi in ſolidum conveniri quidem, ſed ex nova Juſtiniani conſtitutione [b], habet 1. exceptionem diviſionis, niſi renunciaverit huic ipſe, aut alter abſens inopſve ſit, 2. quod extra hos caſus exceptos cauſa utriuſque rei ſimul ſit examinanda. Sed & quo caſu quis ſolidum ſolvit, partem ſoluti repetit à correo condictione ex lege [c].

a §. 2. *Inſt. h.*

b *Nov.* 99. *auth. Hoc ita C. h. t.*

c *l.* 2. *C. h.*

Tit. XVIII.

De ſtipulationibus ſervorum.

1. Quinto ſtipulatio alia contrahitur à liberis hominibus, alia à ſervis, qui ex perſona Domini recte ſtipulantur eique acquirunt [d], niſi forte factum ſtipulentur [e].

2. Ergo ſervus communis ſtipulando unicuique Dominorum acquirit, Niſi 1. juſſu unius, aut 2. nominatim alicui eorum ſtipulatus ſit, aut 3. res in ſtipulatum deducta alteri acquiri nequeat [f].

d *pr.* & §. 1. *h.*

e §. 2. *h.*

f §. 3. *Inſt. h.*

3. Con-

3. Consequitur porro servum hereditarium hereditati jacenti & per hanc heredi futuro acquirere, cum hereditas in plerisque personæ defuncti vicem sustineat [a].

a *pr. h.*

TIT. XIX.

De divisione stipulationum.

1. Sexto, stipulatio alia interponitur mera voluntate contrahentium, quæ inde conventionalis dicitur (cujus tot sunt fere exempla quot contractus quibus stipulatio subjicitur) [b], alia ex jussu alterius, eaque est Prætoria, judicialis vel communis [c].

2. Stipulatio Prætoria est, quæ ex mero Prætoris vel Ædilis officio proficiscitur; veluti damni infecti, vel legatorum [d], vel fructuaria [e], vel judicatum solvi [f], similesve cautiones.

3. Judicialis est, quæ à mero judicis (olim pedanei) officio proficiscitur, veluti cautio de dolo, de persequendo servo qui in fuga est, restituendove pretio [g] & similes.

b *§. 3. Inst. h.*
c *pr. h. t. l. 5. pr. ff. d. V. O.*
d *§. 2. h. t.*
e *l. 1. ff. Usufr. quem. cav.*
f *l. 1. §. 1. & l. 2. ff. de stip. Præt.*
g *§. 1. Inst. h.*

4. Com-

4, Communis eſt, quam interdum Prætor, interdum judex jubet interponi, veluti rem pupilli ſalvam fore, & de rato cautio [a]

a §. 4. Inſt. h.

Tit. XX.

De Inutilibus ſtipulationibus.

1. Septimo ſtipulatio alia eſt utilis, alia inutilis. Et hæc quidem inutilis eſt vel propter exceptionem obſtantem actionemque impedientem [b]: vel ipſo jure & ab initio. De qua hoc titulo agitur.

2. Ipſo jure inutilis eſt ſtipulatio ratione vel 1. rei in ſtipulatum deductæ, vel 2. perſonarum, vel 3. modi aut formæ contrahendi.

3. Ratione rei inutilis eſt ſtipulatio. 1. Si res promiſſa in rerum natura nec ſit nec poſſit eſſe [c]. 2. Si ſit extra commercium omnium hominum vel ſaltem ſtipulatoris [d]. 3. Si ſit factum alienum [e]. 4. Si quis ſtipuletur rem ſuam ſibi dari [f], cum quod ſtipulatoris eſt, ejus amplius fieri non poſſit [g] Imo nec noſtram rem poſſumus ſtipulari in caſum quo aliena

b l. 36. ff. d. V. O. l. 2. §. 3. ff. de except. dol.
c §. 1. Inſt. h.
d §. 2. h.
e §. 3. h. t.
f §. 2. h.
g §. 14. Inſt. de act.

aliena eſt: quia ab initio inutilis ſti-
a §. 2. pulatio non convaleſcit [a]: nec alie-
Inſt. h. nam in caſum quo noſtra futura
junct. l. eſt [b]: quia actus non recte confertur
29. ff. d. in tempus quo inutilis eſt [c], 5. Si
R. I. turpem rem aut factum ſtipule-
b. §. 21. mur [d].
Inſt. h.
c *l. 4. C.* 4. Ratione perſonarum contra-
de donat. hentium inutilis eſt ſtipulatio, cum
ante. illi vel non poſſunt conſentire, vel
nupt. cum non poſſunt ſe obligare etſi
d §. 23. conſentiant, vel cum non poſſunt
Inſt. h. t. verba facere aut audire, vel cum
e §. 8. non volunt ſibi acquirere.
Inſt. h. l.
5. *l.* 124. 5. Primi generis eſt 1. furioſus,
ff. d. R. I. qui nullum negotium recte gerit & abſentis loco eſt [e]. Huc ſpectant omnes qui ratione & mente capti ſunt. 2. infans qui ſeptennio mi-
f §. 9. nor eſt [f].
Inſt. h.
6. Secundi generis eſt 1. prodigus ſive cui à Prætore bonis interdictum eſt, qui quidem conſentire & ſtipulando acquirere poteſt, ſed
g *l.* 40. promittere aut ſe obligare nequit [g].
de R. I. 2. pupillus infantiæ & pubertati proximus (ab anno 7. ad annum 14) qui quamvis intellectum habeat & acquirere conditionemque ſuam me-

meliorem facere possit, sine tutore auctore, tamen non obligatur jure civili [a]: jure naturæ obligatur quidem ex consensu pupillus [b], sed tamen jus civile effectum naturali illi obligationi non tribuit ad damnum pupilli, sed tantum fidejussorum & similium [c], Pupillus autem ex contractu locupletior factus non tantum naturaliter obligatur, sed & ex Constitutione divi Pii conveniri potest [d]. 3. Impubes qui in potestate parentis est. Hic ne auctore quidem patre obligatur [e]. 4. Minor curatorem habens, qui de rebus curæ subjectis nihil recte promittit sine curatoris consensu [f], sine quo tamen nuptias contrahere & naturaliter obligari potest [g]. 5. Omnes illi, inter quos, propter patriam aut dominicam potestatem, civilis obligatio contrahi nequit. Sic inter patrem & filium in potestate constitutum, inter duos fratres in ejusdem patris potestate existentes, inter Dominum & servum civilis obligatio esse nequit [h]. Alteri autem filius-familias pu-

a §. 9. h. t.
b l. 25. §. 1. ff. quand. dies legat. l. 95. §. 2. ff. de solut.
c l. 127. ff. d. V. O.
d l. 13. & 14. ff. de Cond. indeb. l. 3. ff. Commodat.
e §. 9. in fin. h. l. ult. §. 2. ff. d. V. O.
f l. 3. C. de restit. in integr.
g l. 8. C. de Nupt. l. 101. de V. O.
h l. 32. ff. de Cond. indeb. §. 4. & 6. Inst. h.

pubes ex omnibus causis obligatur
a d. §.6. ut paterfamilias [a].
b. l. 39. 7. Tertii ordinis sunt qui non sibi,
ff. de O. sed alteri stipulantur. Hi nihil agunt.
& A. Nec enim sibi acquirunt ista stipulatione, quia hoc non egerunt: nec alteri, quia id jure Romano repugnat
b §.4 & naturæ omnium obligationum [b].
19. h. t. 8. Hæc regula patitur exceptio-
l. 38. §. nem. 1. si quis stipuletur ei quem in
17. d. potestate habet [c]. 2. si intersit sti-
V. O. pulatoris alteri solvi [d], 3. si stipula-
c d. §.4. tioni alteri factæ subjecta sit stipula-
d §.19. h. tio pœnæ stipulatori solvendæ, cum
e §. 18. promissum alteri non solvitur [e], 4. si
Inst. h. administratores, tutores, curatores,
f l. 5. §. servi publici stipulentur [f]. Quan-
pen. ff. d. quam autem alteri obligatio acquiri
pec. const. non possit, solutio tamen in extra-
l. 2. 3. ff. neam personam recte confertur, sic-
rem. pup. que valet illa stipulatio: *mihi aut Sejo*
salv. *dare spondes* [g]
g d. §. 4. 9. Ratione modi & formæ inuti-
Inst. h. lis est stipulatio. 1. si non sit facta verbis inter præsentes uno eodemque tempore [h], 2. si responsio diver-
h §. 11. h. sa sit ab interrogatione, sive in qualitate, sive in quantitate [i]: quo po-
i §. 5. Inst. h. steriori casu, tamen valet usque ad

con-

concurrentem summam [a]. 3. si quis promiserit de quo interrogatus non est. Singulas enim res stipulari & ad singulas respondere debemus [b]. Neque tamen singulas in responsione repetere necesse est, sed sufficit responsio generalis veluti *promitto* [c]. 4. Cum stipulator & promissor de eadem re loquuntur quidem sed dissentiunt [d]. 5 Cum conditio impossibilis adjicitur [e] Non autem hodie inutilis est stipulatio si quis vel præpostere [f], vel post mortem [g], vel impersonaliter promittat: ut *dabis? dabitur* [h].

10. Illud porro ad modum stipulandi observandum, quod probationis causa plerumque scribi soleat; quodque eam scripturam duplex præsumptio, sustineat: 1. veritatis [i], 2. solennitatis [k]. Si ergo scriptum sit stipulationem factam esse, non tantum factam, sed etiam recte riteque factam esse præsumitur, donec contrarium probetur [l].

a *l.* 1. §. 4. *ff. d. V. O.*
b §. 17. *Inst. h.*
c *d.* §. 17. & §. 5. *h.*
d §. 22. *h. t.*
e §. 10. *Inst. h. t. vid. supra tit. d. V. O.*
f §. 13. *h. t.*
g §. 12. *h. t.*
h *l.* 1. §. 2. *d. V. O. Vide auth. si quando C. de Const. pec.*
i §. 11. *Inst. h.*
k §. 16. *Inst. h.* l *l.* 7. §. 12. *ff. de pact.*

TIT. XXI.
De Fidejuſſoribus.

1. DEnique octavo alia ſtipulatio eſt principalis, alia acceſſoria: ut fidejuſſorum. Unde videndum 1. quis ſit fidejuſſor, & quomodo differat ab aliis qui præter principalem debitorem obligantur? 2. cui obligationi poſſit accedere? 3. qua actione teneatur & agat? 4 quibus beneficiis gaudeat.

2. Fidejuſſor (qui & appromiſſor vocatur [a]) eſt, qui pro alio ex quavis cauſa obligato, citra novationem ſtipulatione ſe obligat, ut creditori magis cautum ſit [b].

3. Dicitur *citra novationem*. Differt ergo 1. fidejuſſor ab expromiſſore, qui novatione facta, & liberato reo, alienam obligationem totam in ſe ſuſcipit [c]. Dicitur *ſtipulatione*. ergo fidejuſſor 2. differt à conſtitutæ pecuniæ reo, qui nudo pacto ſoluturum ſe promittit, quod ipſe vel alius debebat [d]. Ergo etiam 3. differt ab eo cujus mandato (qui contractus ſolo conſenſu non verbis ini-

a *l.* 65. §. 4. *ff. ſolut. mat. l.* 5. §. *ſatis d. V. O.*
b *pr.* & §. 1. *Inſt.* 7.
c *l.* 4. *ff. de Cond. cauſ. dat. l. ult. ff. ad SC. Mac.*
d §. 9. *Inſt. de act.*

initur) pecunia certæ perſonæ creditur [a].

4. Omni autem obligationi poteſt accedere fidejuſſor : ſive civilis ſit, ſive naturalis [b], ſive principalis, ſive acceſſoria [c] : ſive ex contractu, ſive ex delicto orta ſit : dummodo ad pœnam pecuniariam agatur. Ubi corporis pœna petitur, fidejuſſor non admittitur, niſi forte caveat judicio ſiſti [d].

5. Minime autem obligatur fidejuſſor pro obligatione mere civili inefficaci [e], nec pro obligatione mariti de dote reſtituenda [f] : nec in majorem ſummam quam debet reus [g]

6. De actionibus quæ competunt fidejuſſori & contra fidejuſſorem notandum 1. quod creditor, uti quivis alius ſtipulator, contra fidejuſſorem agat condictione certi, vel actione ex ſtipulatu [h]. 2. quod ad repetendum quod fidejuſſor ſolvit pro debitore, contra eundem habet vel actionem mandati, vel actionem negotiorum geſtorum. Illam, ſi debitor expreſſe vel tacite fidejuſſionem mandavit [i] : hanc, ſi pro ab-

a §. 6. *Inſt. mand.*
b §. 1. *Inſt. h.*
c *l.* 8. §. *ult. ff. h.*
d *l.* 2. *l.* 3. *ff. de Cuſtod. reor.*
e *l.* 112. *ff. de R. I. l.* 37. *ff. de fidejuſſ.*
f *t. t. C. Ne fidejuſſ. dotium dentur*
g *l.* 8. §. 7. *f. h.* §. 5. *Inſt. h.*
h *pr. Inſt. d. V. O.*
i §. 6. *Inſt. h.*

a l. 6. §. 2. l. 10. §. 1. ff. mandat. sente & ignorante fidejussit a. 3. quod qui pro invito aut contradicente fidejussit, nullam actionem contra debitorem habet, secundum decisionem Justiniani b. 4. quod unus ex pluribus fidejussoribus totum debitum solvens nullam actionem habet contra alios fidejussores ad repetendam partem soluti, quia solvens suum non aliorum negotium gessit: si tamen creditor ei cesserit actionem, quam ipse contra alios fidejussores habet, ea uti potest c.

b in l. ult. C. de negot. gest.

c l. 36. l. 39. ff. h.

7. Beneficia autem fidejussoribus hodie competunt tria. 1. Ordinis. 2. Divisionis. 3. Cedendarum actionum.

8. Ordinis beneficium (quod etiam Excussionis vulgo vocant) est jus quo creditor tenetur debitorem principalem convenire antequam adversus fidejussorem experiatur d.

d auth. præsente C. h. Nov. 4. c. 1.

9. Beneficium divisionis, sive epistolæ Divi Hadriani, est jus, quo creditor pluribus fidejussoribus, qui solvendo sunt, existentibus, unum non nisi pro rata convenire potest e.

e §. 4. Inst. h.

10. Beneficium cedendarum actionum

actionum est jus, quo creditor unum fidejussorem in solidum conveniens, ei actionem suam contra cæteros fidejussores cedere tenetur, antequam fidejussor conventus solvere teneatur [a].

II. Cæterum non dubium est, quin illis beneficiis uti non possit fidejussor, qui illis manifesto renunciavit. Nec ratio juris patitur ut gaudeat fidejussor vel ordinis beneficio, cum debitorem abesse aut non solvendo esse constat [b], vel divisionis, cum cæteros fidejussores frustra conveniri manifestum est [c].

a *l. 17. 36. 39. ff. h.*

b *arg. d. Nov. 4. & d. auth. præsente.*

c *§ 4. Inst. h.*

Tit. XXII.

De literarum obligationibus.

Sequitur tertia species contractuum à Justiniano enumeratorum, scilicet qui literis initur.

I. Literarum obligationem aliam veterem & antiquatam, aliam novam proponit Imperator. Vetus est quæ nominibus fieri dicebatur, quod creditor & debitor quisque in suo libro accepti & expensi nomen seu de-

debitum scriberet, scriptumque prolatis utriusque tabulis probaret; quod nunc fit solo debitoris chirographo [a].

a pr. Inst. h.

2. Nova literarum obligatio est, cum quis spe futuræ numerationis chirographo se pecuniam debere confessus est, quæ numerata non fuit, sed tamen tanquam præsumptum mutuum solvenda est: nisi debitor intra biennium vel chirographum condixerit [b], vel de eo saltem protestatus sit apud Judicem suum [c], vel agenti creditori exceptionem non numeratæ pecuniæ opposuerit [d].

b l. 7. C. h. l. ult. C. d. cond. ex L.

c l. 8. & 9. l. 14. §. ult. C. d. non. num. pec.

d text. in tot. h. t.

3. Hujus autem exceptionis singularis observanda est vis, quam habet tum intra biennium, tum post illud proposita. Intra biennium proposita facit, ut creditor debitorem suo chirographo non possit convincere, sed numerationem aliis documentis probare teneatur [e]. Post biennium autem proposita adeo nullam habet vim jure civili, ut non attendatur, etsi debitor probare velit pecuniam numeratam non esse [f], atque ideo Justiniano dicitur obli-

e l. 3. l. 10. C. h.

f l. 14. C. h.

bligatio nasci ex literis; sed revera s est non in literis, sed in confessione, quæ parit præsumptionem mutui, nec creditor pecuniam repe-, quia scripta, sed quia numerata r scripturam intelligitur [a], nec iam actionem quam quæ ex mu-o oritur, intentat: quare etiam teres Jureconsulti, etsi exceptio-em non numeratæ pecuniæ nove-nt, à mutuo tamen non distinxe-nt, nec separatam contractuum eciem esse agnoverunt [b].

a l. 3. & 5. C. h.

b Vid. l. 1 ff. de O. & A. l. 7. ff. de pactis.

4. Cæterum quod de vi exce-ionis non numeratæ pecuniæ jure omano cautum est, locum tantum abet in mutuo, in quo frequentius gens debitor cautionem ante nu-erationem tradit [c]. Cessat ergo in eposito aliisque contractibus, ex-epta dote [d], & pignore, ceu mutui ccessione.

c l. 14. in fin. l. ult. C. h.

d d. l. 14. & d. l. ult.

Tit. XXIII.

De obligationibus ex consensu.

Sequitur quartum Justiniani genus contractuũ, scilicet ex consensu: 1. Supra ad finem tit. XIV. dictum

est, contractus consensu dici initos, qui non rei traditionem ut primum genus, non verba ut secundum, non literas ut tertium, nec quicquam aliud præter consensum ad formam suam per se requirunt. Unde sequitur quod etiam inter absentes, per nuntium, aut epistolam [a], & inter præsentes nutu, & quovis modo, quo consensus declarari potest [b], recte ineantur. Tales autem hic referuntur quinque species, ut 1. emptio venditio. 2. locatio conductio. 3. emphyteusis, 4. societas, 5. mandatum.

a text. tit. h. n. b l. 48. l. 52. in fin. ff. d. O. & A.

Tit. XXIV.

De Emptione & Venditione.

Prima ergo species contractuum, qui solo consensu ineuntur, est emptio venditio. Cujus videnda 1. definitio. 2. requisita. 3. effectus, scilicet obligatio & actiones quas parit.

1. Emptio & venditio est contractus solo consensu initus, quo venditor obligatur ad rem tradendam, emptor vero ad pretium dandum

dum [a]. Dicitur *sub consensu*. Perfectus enim hic est contractus, simul atque de re & pretio consensum est inter emptorem & venditorem, licet nec pretium numeratum, nec arrha data, nec quicquam horum traditum scriptumve sit [b]. Hoc tamen limitatur 1. nisi pactum conventum sit, ut scriptura interveniat; quo casu venditio non perficitur, nisi scriptura omnibus numeris absoluta & subscripta sit [c]. 2. nisi conditio expressa vel tacite adjecta sit, veluti cum pretii definitio in arbitrium tertii confertur [d].

2. Dicitur *quo venditor & emptor obligatur*. Ergo solo consensu perfecto contractu uterque contrahentium ita tenetur, ut invito altero nemo recedere possit: nec venditor, etsi duplum offerat [e]; nec emptor, etsi arrham amittere velit: cum contractus qui ante sunt voluntatis, post fiant necessitatis [f]. Atque hinc constat quo modo emptio perfecta differat tum à nuda promissione sive pacto de emendo (à quo impune receditur si arrha data non sit: si data sit, receditur cum dispendio

a *l. 30. 1. ff. de act. empt. pr. Inst. h.*

b *pr. Inst. h.*

c *pr. Inst. h. l. 17. C. de fid. Inst.*

d *§. 1. Inst. h. l. ult. C. eod.*

e *l. 6. C. de resc. vend.*

f *l. 5. C. d. O. & A.*

a *pr. Inst. h. l. 17. C. de fide Inst.*

arrharum) [a] tum ab emptione traditione & numeratione impleta & consummata, quo implemento obligatio ex perfecto contractu nata iterum extinguitur, ut alter ab altero nihil petere possit.

b *l. 1. C. de resc. vend. junct. §. ult. Inst. de his qui sunt sui vel al.*

c *l. 9. §. 2. l. 10. ff. de cont. empt.*

3. Ad substantiam ergo emptionis & venditionis requiruntur tria, 1. consensus, 2. pretium, 3. merx.

4. Consensui cum nihil magis contrarium sit, quam vis & error (vide lib. I. tit. x. §. XVIII.) sequitur neminem cogi posse ad emendum vendendumve nisi forte ob utilitatem publicam [b], & coactam erroneamque venditionem non valere, nisi circa qualitatem & non in substantia erratum sit [c].

d *§. 1. h. l. 7. §. 1. ff. de cont. empt.*

e *l. 38. l. 55. ff. eod.*

f *§. 2. Inst. h.*

g *l. 8. C. de resc. vend.*

5. Pretium autem debet esse 1. certum sive per definitionem contrahentium, sive per demonstrationem aut relationem [d], 2. verum, non imaginarium: unde venditio uno nummo fieri nequit [e]: 3. in numerata pecunia consistens: alias permutatio non emptio esset [f]: 4. justum sive tale, per quod nec venditor nec emptor lædatur ultra dimidium [g], quo casu læso subvenitur ex l. 2. C. de resc. vendit.

6. De

6. De merce certa regula eſt Jureconſulti Pauli: *omnium rerum quas quis habere vel poſſidere vel perſequi poteſt venditio recte fit: quas vero naturæ vel gentium jus vel mores civitatis commercio exemerunt, earum nulla venditio eſt* [a]. Ergo & rei alienæ venditio valet [b]: non quidem ut ea emptoris fiat, ſed ut emptor re evicta agat ad id quod intereſt [c].

7. Effectus hujus contractus eſt obligatio, quæ parit actionem empti & venditi.

8. Actio empti datur emptori, cum de pretio ſatisfecit [d], adverſus venditorem ad tradendam rem; cum fructibus, acceſſionibus & omni cauſa, à tempore contractus perfecti [e]: nonnunquam ad præſtandam evictionem, vel faciendam redhibitionem [f]: nonnunquam ad præſtandum dolum & levem culpam [g]: denique ad omne quod venditorem præſtare æquum bonumque eſt. Eſt enim bonæ fidei actio [h].

2. Quanquam autem venditor ita actione empti ad tradendum tenetur, nec à contractu recedere poteſt, etſi duplum offerat, recte tamen

a *l.* 34. §. 1. *ff. de cont. empt.* §. *ult. Inſt. h.*
b *l.* 28. *ff. eod.*
c *t. t. ff. & C. de evict.*
d *l.* 13. §. 8. *ff. de act. empt.*
e *l.* 13. §. 10. 12. *& ſeqq. ff. l. pen. C. de act. empt.*
f *l.* 11. §. 2. *&* 3. *ff. de act. empt.*
g *l.* 13. §. 1. *&* 16. *ff. eod.*
h §. 28. *Inſt. de act.*

men secundum juris civilis rationem faciendi tradendive obligationem implet, si interesse (quod duplum excedere potest [a]) emptori præstet [b].

10. Actio venditi datur venditori, qui rem obtulit [c], adversus emptorem ad pretium dandum, nec non ad usuras à tempore moræ, & ad sumptus in rem factos cæteraque quæ ex bono & æquo venditori debentur [d].

11. Ex hisce liquet perfecta emptione, licet res nondum tradita sit, periculum & commodum rei venditæ pertinere ad emptorem nondum dominum [e], nisi 1. aliud pactum conventum sit [f], vel 2. res venditoris culpa lata aut levi perierit [g], vel nisi 3. res ponderanda, numeranda aut metienda vendita, antequam appendatur, numeretur aut mensio fiat, pereat [h].

a l. un. C. de sent. quæ pro eo quod inter.
b l. 13. §. 1. ff. de re jud. adde l. 1. ff. de act. empt.
c l. 25. ff. de act. empt. l. 5. in fin. C. de evict.
d l. 13. §. 18. 19. & seqq. ff. de act. empt. l. 83. ff. eod.
e §. 3. Inst. h. t.
f d. §. 3. l. 23. ff. d. R. I.
g l. 12. 14. & seqq. ff. de peric. & com. rei.
h l. 1. §. 1. ff. de peric. & com. rei vend.

Tit. XXV.

De locatione & conductione.

1. Secunda species est locatio conductio, quæ est contractus consensu initus de re fruenda vel facienda [a].

2. Hæc proxima est emptioni & venditioni, iisdemque juris regulis continetur [b]. Nam 1. & hic contractus tria ad substantiam suam requirit: scil. consensum, rem & mercedem. 2. Uti de pretio diximus, ita merces quoque debet esse certa, vera, justa & in numerata pecunia consistens [c], alias foret contractus innominatus [d], vel societas [e]. Uterque contractus est bonæ fidei, juris gentium, soloque consensu constans [f].

3. In eo autem potissimum differt emptio & locatio. 1. Illa pretium requirit, quo res ipsa æstimatur: hæc, mercedem, qua usus rei vel facti utilitas compensatur. Unde etiam differt ab honorario, quod honoris, & canone emphyteutico, qui dominii agnoscendi causa solvi-

a arg. pr. Inst. h.
b pr. Inst. h.
c l. 23. ff. comm. divid.
d l. 5. §. 1. ff. de præs. verb.
e l. 52. ff. pro soc. l. 25. 6. ff. locat.
f t. t. Inst. de oblig. ex consens. l. 1. ff. locat.

tur, nullo respectu utilitatis usufve. 2. Illa semper fit in perpetuum: hæc plerumque ad certum tempus. 3. Illa non admittit facta, hæc contra. 4. Illa est causa vel titulus ex quo dominium vel traditione vel usucapione acquiritur [a], hæc est causa tantum utendi re vel opera.

4. Obligatio ex hoc contractu nata parit duplicem actionem, scilicet locati & conducti.

5. Actio locati datur locatori, adversus conductorem, ad solvendam mercedem pro re vel opera [b], nec non ad rem ipsam finita locatione restituendam [c], præstandumque dolum & levem culpam [d], aliaque secundum naturam bonæ fidei judicii [e].

6. Actio conducti, datur conductori adversus locatorem, ut præstet facultatem re conducta ad conventum tempus, vel opera promissa utendi, aut loco ejus id quod interest [f], utque resarciat impensas necessarias utilesque in rem factas [g], præstetque dolum, culpam levem [h], & alia secundum naturam bonæ fidei judicii [i].

7. Non-

a t. t. ff. pro emptore
b l. 24. §. 2. ff. locat. l. 17. C. eod.
c l. 32. C. h.
d l. 5. §. 2. ff. Commodat. l. 9. §. 1. ff. h.
e l. 58. ff. h. l. 17. C. eod. l. 7. §. 5. ff. de pact.
f l. 24. §. 4. ff. h. l. 32. C. eod.
g l. 55. §. 1. l. 61. ff. h.
h l. 19. §. 1. h. i l. 15. l. 54. §. 1. ff. h.

7. Nonnunquam tamen cessat hæc actio, nec conductor potest petere quod sua interest, etsi ante tempus conventum ædibus expellatur, tribus casibus, 1. si Dominus ipse usu ædium opus habeat, vel 2. eas corrigere velit, vel si 3. conductor iis abutatur [a].

8. At si Dominus vendat tradatque ædes, tum emptor potest quidem expellere conductorem, conductor autem eo nomine à locatore petit id quod sua interest [b].

a *l.3.C. h.t.*

b *l.9.C. l.25. §. 1. ff. h.t.*

De Emphyteusi.

1. Sub emptione & locatione olim latebat emphyteusis, quæ per Zenonem Imp. post distincta ab illis contractibus proprium separatumque locum tertium inter contractus qui consensu ineuntur, nacta est [c].

2. Emphyteusis ergo hoc loco est contractus consensu nitus, quo Dominus prædium suum alicui utplurimum perpetuo utendum concedit, ea lege, ut emphyteuta id cul-

c *§. 3. Inst. de locat. l.1. C. de jur. emph.*

cultius reddat, & in agnitionem dominii canonem, i. e. exiguam pensionem annuam præstet. [a].

3. Obligatio ex hoc contractu nata parit actionem emphyteuticariam, quæ datur emphyteutæ adversus Dominum ad emphyteusin secundum pacta conventa præstandam [b].

4. Contra etiam actio emphyteuticaria potest competere Domino adversus emphyteutam, ad præstandum canonem aliaque quæ vel ex pacto, vel ex natura hujus bonæ fidei judicii ei debentur. Sed alia plerumque commodiore actione Dominus utitur. Si enim emphyteuta canonem non solvat intra biennium in emphyteusi ecclesiastica, in seculari intra triennium, vel alienando aut corrumpendo culpam admittat, ipse cadit jure suo resque à Domino vindicari potest [c].

5. Cæterum jus illud emphyteutæ multo plenius est quam conductoris: est enim dominio proximum, vocaturque vulgo utile dominium, ex quo ei nascitur actio in rem, contra quemcunque possessorem,

a d. §. 3. Inst. de locat. l. 2. & C. 3. de jure emph.
b d. §. 3. d. l. 2. & 3.
c l. 2. & 3. C. h. auth. qui rem C. d. Sacros. Eccles. Nov. 7. c. 3. Nov. 120. c. 8.

ſorem, imo contra ipſum Dominum.

2. Emphyteuta autem fert damnum particulare, nec ob inſignem ſterilitatem habet remiſſionem Canonis [b]. Conductori contra remittitur de mercede [c]. Acquirit autem emphyteuta utile illud dominium non ſolum ex cauſa dicti contractus emphyteuticarii, accedente traditione, ſed etiam teſtamento, præſcriptione aliiſque modis receptis.

a l. 1. & 2. ff. ſi ager. veſtig. b l. 1. C. de jur. emph. c l. 25. §. 6. ff. locat.

TIT. XXVI.

De Societate.

1. Societas eſt contractus de rebus quæſtus cauſa communicandis [d].

2. Eſtque univerſalis vel ſingularis. *Univerſalis vel eſt* 1. *omnium fortunarum* & totorum omnino bonorum, qua communicantur omnia bona præſentia & futura, ſive ex operis ſociorum, ſive fortunæ aliorumve beneficio obveniant [e]. Talis autem ſocietas non intelligitur contracta, niſi nominatim ita convenerit [f]: *vel* 2. *eſt certæ hereditatis*, quæ conventio non de teſtamen-

d l. 31. & ſeq. ff. h. t. e l. 1. §. 1. 2. l. 73. ff. h. pr. Inſt. h. f d d. ll.

mentaria, sed de legitima hereditate tantum intelligitur [a], *vel* 3. est *omnium bonorum* quæ ex quæstu veniunt, qua nec præsentia sociorum bona, nec quæ extra quæstum quotidianum beneficio aliorum obveniunt, ut hereditas, donatio, legatum communicantur [b]. Atque hæc in dubio contracta intelligitur.

3. Singularis societas est, vel certæ alicujus *partis*, vel *rei*. In illa partis, in hac rei lucrum commune est [c].

4. Alia etiam societas *est temporalis*, alia *perpetua*: quæ durat donec socii vivunt [d]. In æternum nulla societatis coitio est [e], neque heres succedit in societate privata, etsi defunctus id pactus sit [f].

5. Est & alia societas re, hoc est præsumpto ex factis consensu, alia expresso consensu inita [g].

6. Nec dubium hodie est, quin alia pure, alia sub conditione iniri possit [h].

7. Ex hoc contractu nascitur obligatio quæ producit actionem pro socio utrinque directam, qua socius adversus socium agit, ad conferenda

a *l.* 3. §. 2. *ff. h.*
b *l.* 7. & *seqq. ff. h.*
c *l.* 52. §. 2. *ff. h.*
d *l.* 1. *ff. h. t.*
e *l.* 70. *ff. h.*
f *l.* 59. *ff. h. t.*
g *l.* 4. *ff. h. t.*
h *l. pen. C. h.*

da bona communia facta [a], communicandamque partem lucri [b], aliusve pecuniæ, ex societate debitæ [c], & ad resarciendam partem damni [d], præstandumque dolum & levem culpam [e].

8. Lucrum autem non intelligitur nisi deducto damno: nec damnum nisi deducto lucro [f].

9. Partes vero lucri & damni vel speciali pacto sunt definitæ, vel non. Priori casu, pactum omne etiam inæqualitatem magnam inducens, servandum est: nisi sit pactum leoninum, quo agitur ut unus socius tantum damnum, nihil autem lucri ferat [g]. Posteriori casu æquales sunt partes secundum modum collationis [h].

10. Solvitur autem societas, 1. Renunciatione vel unius socii [i]. 2. Morte unius ex pluribus sociis [k]. 3. Finito negotio, cujus causa inita est [l]. 4. Capitis diminutione maxima & media, adeoque & publicatione bonorum [m]. 5. Egestate magna & cessione bonorum [n].

TIT.

a *l. 1. juncta l. 15. ff. h. h.* b *§. 1. & seqq. Inst. h.* c *l. 65. ff.* d *l. 52. §. 4. & §. 15. ff. h. l. 67. §. 2. eod.* e *l. 5. §. 2. ff. Comm. l. 72. ff. h. l. 52. §. 2. & 3. eod.* f *l. 30. ff. h.* g *§. 1. & seq. h. l. 29. §. 2. ff. eod.* h *§. 1. h. d. l. 29. ff. eod. juncta. l. 6. & 8. h.* i *§. 4. Inst. h.* k *§. 5. Inst. h.* l *§. 6. h.* m *§. 7. h. l. 63. § ult. ff. eod.* n *§. 8. h. l. 65. §. 1. eod.*

Tit. XXVII.

De Mandato.

1. Mandatum est contractus, quo negotium honestum alteri gratis gerendum committitur & ab eodem suscipitur [a].

a §. *ult.* b. *l.* 1. §. *fin. ff. eod.* b *l.* 58. & *seqq. ff. de proc.* c *c.* 4. *de proc. in* 6. d *vide l.* 16. *C. d. procur. l.* 39. §. *fin. ff. eod.* e *l.* 1. §. 1. *ff. de procur.*

2. Mandatum 1. est *generale* vel *speciale*. Generale est quod ad omnia bona pertinet [b], estque vel *simpliciter* generale, vel *cum libera* (scilicet administrandi potestate instar Domini) quæ distinctio tamen magis Jure Canonico [c], & hodierno, quam civili probatur [d]. Speciale mandatum est, cum specialis res administranda committitur [e].

3. Aliud 2. est mandatum *judiciale*, de quo agitur infra tit. de iis per quos agere possumus. aliud extrajudiciale, de quo hic potissimum agitur.

4. Aliud 3. est mandatum contractum gratia mandantis, aliud gratia mandantis & mandatarii, aliud extranei, aliud extranei & mandatarii, aliud extranei & mandantis & mandatarii. Solius autem mandatarii gratia mandatum non recte contra-

trahitur: quia id consilium est [a]. Consilii autem non fraudulenti nulla est obligatio [b].

5. Ex hoc contractu nascitur obligatio quæ parit actionem mandati directam & contrariam.

6. Directa datur mandati, adversus mandatarium qui non præstitit mandatum, aut fines ejus egressus est, ut si quidem mandatum recte est executus, præstet id quod mandati nomine acquisivit [c]: si vero vel plane non, vel non recte executus est, ut præstet interesse & damnum, quod propter culpam ejus licet levissimam mandanti datum est [d].

7. Contraria datur mandatario, seu procuratori, adversus mandantem, ad reddendum omne quod ei mandati causa abest [e].

8. Solvitur mandatum 1. consensu mutuo re integra [f]: 2. Revocatione mandantis re integra [g]: 3. Renuntiatione mandatarii re integra [h]: 4. Morte mandantis [i]: 5. Morte mandatarii [k].

TIT.

a §. 1. & seqq. h. t.
b l. 47. ff. de R. I.
c l. 10. §. 2. & 8. l. 8. §. 5. ff. h.
d l. 13. l. 21. C. h.
e §. 8. Inst. h. l. 61. §. 5. ff. de furt. l. 26. §. 5. l. 3. l. 12. ff. h.
f §. ult. Inst. quib. mod. toll. ob.
g §. 9. I. h. l. 12. §. pen. ff. eod.
h §. 11 h. l. 22. §. ult. ff. eod.
i l. 26. pr. h. l. 33. ff. de acq. vel am. poss.
k §. 10. I. h. l. 27. §. 3. ff. eod.

Tit. XXVIII.

De Obligationibus quæ quasi ex contractu nascuntur.

Huc usque dictum de obligationibus quæ ex 4. generibus contractuum nominatorum oriuntur. Sequuntur quæ quasi ex contractu nascuntur.

1. Quasi contractus dicitur negotium non turpe, ex quo jure civili etiam inter invitos & ignorantes obligatio nascitur, veluti ex contractu [a].

2. Quasi contractus autem hic referuntur quinque. 1. Negotiorum gestio. 2. Administratio tutelæ. 3. Communio rerum absque consensu inita. 4 Aditio hereditatis. 5. Solutio indebiti.

3. Negotiorum gestio dicitur cum quis absentis negotia sine mandato gratis gerit [b]. Unde nascitur actio negotiorum gestorum directa & contraria.

4. Directa, datur Domino & ei cujus interest [c], adversus gestorem, ut reddat rationem gesti & præstet quod

[a] l. 5. §. 1. & seqq. ff. ff. d. O & A.

[b] §. 1. Inst. h.

[c] l. 2. l. 47. ff. h.

quod retinet, quodque non ut oportuit gessit [a], per dolum aut culpam etiam levissimam [b].

5. Contraria datur gestori, adversus Dominum, ad restituendum quicquid gestori ratione gestionis abest, aut absuturum est [c]; modo utiliter impensum sit: licet eventus non responderit [d]. Cessat hæc actio cum quis invito Domino gessit [e].

6. Ex administratione tutelæ nascitur actio tutelæ directa & contraria.

7. Directa datur pupillo contra tutorem finita tutela, ut reddat rationes & reliqua, præstetque dolum & levem culpam [f].

8. Contraria datur tutori finita tutela, adversus pupillum, ad repetendum quod ei ratione tutelæ gestæ abest, vel absuturum est [g].

9. Utraque utiliter datur ob curam: illa, minori contra curatorem: hæc, curatori contra minorem [h].

10. Communio rerum absque consensu inita, est *vel universalis* inter heredes, ex qua nascitur actio familiæ erciscundæ, *vel singularis* inter legatarios, aliosque, unde na-

scitur

a *d. l. 2. ff. h.*
b *§. 1. Inst. eod. l. 1. §. 4. ff. d. O & A. l. 23. d. R. I.*
c *l. 2. l. 28. ff. h.*
d *l. 10. l. 27. ff. h.*
e *l. fin. C. h.*
f *§. 2. Inst. h. l. 1. pr. & § ult. l. 4. ff. de tut. & rat.*
g *l. 1. pr. §. ult. ff. de contrar. & util. §. 2. h.*
h *l. 20. ff. de tut. & rat. l. 1. §. 2. ff. de contrar.*

ſcitur actio communi dividundo.

11. Familiæ erciſcundæ eſt actio mixta, in rem & perſonam [a], quæ datur heredi, adverſus coheredem: ad familiam erciſcundam, h. e. ad hereditatem dividendam [b]: nec non adpræſtationes perſonales, h. e. ad præſtandum, ſi quid actor ſolus impenderit, vel ſi reus ſolus fructus præceperit [c]: & ſimilia [d]. Hæc enim proprie ex quaſi contractu debentur, cum ipſa pars hereditatis dominio vel hereditario jure vindicetur. Nomina in hanc actionem aut diviſionem non veniunt, ſed ipſo jure LL. XII. Tabb. diviſa ſunt [e].

12. Communi dividundo actio eſt mixta in rem & perſonam [f], quæ datur illis, qui ſive ex ſocietate, ſive quacunque alia ex cauſa res communes habent [g], ad illas dividendas & præſtationes perſonales [h].

13. Aditione hereditatis heres quaſi ex contractu obligatur legatariis & fideicommiſſariis; unde naſcitur actio ex teſtamento, quæ datur legatariis & fideicommiſſariis adverſus heredem qui adiit, ad præſtandum id, quod ex teſtamento vel

a §.20. *Inſt. de act. l.22. §.4. ff. h.*
b *l. 2. pr. ff. h.*
c §. 3. *Inſt. h.*
d §. 4. *Inſt. de Off. Iud. l.4. l.11. & ſeqq. ff. fam. erciſc.*
e *l.6. C. fam. erciſc.*
f §. 20. *Inſt. de act. l. 4. §. 3. ff. Comm. divid.*
g *l.2. ff. Comm. divid.*
h §. 5. *Inſt. h. §.5. Inſt. de Off. Jud.*

vel codicillis actori debetur [a].

14. Ex solutione indebiti nascitur condictio indebiti, quæ actio datur illi qui per errorem, seu facti seu juris solvit, quod vel omnino [b]. non debebat, vel debebat, sed exceptione perpetua tutus [c]; adversus eum qui solutum accepit, ad illud restituendum [d]. Cessat tamen hæc repetitio in causis quibus inficiando lis crescit: ut in damno injuria dato, legatis ad pias causas [e], nec non in causa jurisjurandi [f], rei judicatæ [g] & transactionis [h].

Tit. XXIX.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur.

1. Uti nobis acquiritur dominium per liberos constitutos in potestate nostra, nec non per servos nostros, & fructuarios & alienos, perque liberos homines quos uti servos nostros bona fide possidemus: (quod plenius explicatum est supra lib. II. tit, IX) ita per eosdem eodem modo acquiritur nobis obligatio [i].

K 2. Quod

a §. 5. *Inst. h. l.* 1. *C. Comm. de legat.*
b §. 6. *Inst. h. l.* 1. *C. de Cond. indeb.*
c *l.* 26. §. 3 *l.* 40. *ff. de Cond. indeb.*
d *d.* §. 6. *l.* 2. *l.* 3. *l. ult. C. de Cond. indeb.*
e §. *ult. h.*
f §. 11. *Inst. de act.*
g *l.* 1. *C. de Cond. indeb.*
h *l.* 2. *C. eod.*
i *t. t. h. juncto. tit.* 9. *sup. lib.*

2. Quod ergo filius stipulatur ex causa profectitia, pleno jure patri acquiritur [a], etsi sub conditione promissum & filius ante existentem conditionem emancipatus sit [b]: Conditionale legatum patri ita non acquiritur [c].

a *pr. h.*
b *l. 78. d. V. O.* *Conarg. l. 18. d. R. I. l. 5. §. 2. ff. Quand. dies legat. ced.*

Tit. XXX.

Quibus modis tollitur obligatio.

1. Obligatio tollitur vel ipso jure vel ope exceptionis.

2. Ad primum genus pertinent hi modi 1. solutio, 2. acceptilatio, 3. novatio, 4. contrarius consensus, 5. confusio, 6. obsignatio, 7. compensatio, 8. interitus rei, sine culpa debitoris [d], 9. concursus duarum causarum lucrativarum [e].

3. Solutio est naturalis præstatio ejus quod debetur [f]. Aliud enim pro alio invito creditori solvi non potest [g]. Imo ne partis quidem solutionem invitus creditor recipere cogitur [h]. Ipse autem debitor, an alius pro eo, sive ignorante, sive invito solvat, nihil refert [i].

d *l. 23. ff. d. V. O.*
e *§. 6. Inst. de legat.*
f *l. 49. l. 52. ff. de sol.*
g *pr. h. l. 2. §. 1. ff. de reb. cred.*
h *l. 3. l. 25. §. 13. ff. fam. ercisc. l. 21. ff. de reb. cred.*
i *pr. Inst. h.*

4. Acce-

4. Acceptilatio eſt imaginaria ſolutio, per quam ſtipulatione ſeu verbis contracta obligatio aliis & contrariis verbis extinguitur [a]. Eaque fit vel ſimpliciter, vel præcedente Aquiliana ſtipulatione, in quam omnis generis obligationes & actiones transfunduntur primum, & poſt acceptilatione perimuntur [b]. Extra illam Aquilianam novationem ſi fiat acceptilatio, de aliis quam quæ ex verborum obligatione debentur, habet quidem vim pacti de non petendo, & parit exceptionem, ſed obligationem ipſo jure non tollit [c].

5. Novatio eſt prioris debiti in aliam obligationem naturalem vel civilem transfuſio [d].

6. Eſtque alia voluntaria & proprie dicta, alia neceſſaria, & minus proprie dicta; quæ per litis conteſtationem fit inter actorem & reum [e], quæ tamen priorem obligationem non conſumit aut extinguit, ſed auget [f].

7. Voluntaria novatio vel eſt in ſpecie & ſimpliciter ſic dicta, vel delegatio [g].

8. Novatio in ſpecie dicta eſt quan-

a §. 1. *Inſt. h.*
b §. 2. *Inſt. h.t.*
c *l.* 8. *pr. l.* 19. *ff. de accept.*
d *l.* 1. *ff. de novat.* §. 3. *Inſt. h.*
e *l.* 11. §. 1. *l.* 29. *ff. de novat. l.* 3. §. 11. *ff. de pecul.*
f *c.* 41. §. 1. *ff. de fidejuſſ. l.* 2. *C. de judic.* §. 1. *Inſt. de perpet. & temp.*
g §. 3. *h.*

quando manente eodem debitore, ad primam obligationem novi quid accedit [a], per stipulationem [b].

9. Delegatio est, qua debitor suum debitorem creditori in locum suum substituit, quod quidem etiam scripto vel nutu fieri potest [c], ipseque delegatus stipulanti creditori expromittit [d], unde & expromissor dicitur & solus convenitur.

10. Novatio autem nunquam intelligitur nisi de animo novandi manifesto constet [e].

11. Contrario consensu tolluntur obligationes consensu solo initæ, re integra [f]. Quippe secundum naturam est, unumquodque eo genere dissolvi, quo colligatum est [g]. Etsi enim pactum non tollit obligationem ipso jure, sed pariat tantum exceptionem [h], id tamen fallit in obligationibus naturalibus [i], & consensualibus, quæ etiam mero jure gentium nituntur [k], nec non in furti & injuriarum [l]. obligatione.

12. Confusio hic est, cum in eandem personam jus creditoris & debitoris pervenit [m].

13. Ob-

a §. 3. Inst.
b l. 2. §. 6. & seqq. ff. de novat.
c l. 17. ff. de novat.
d l. 1. C. eod.
e l. ult. C. eod.
f §. 4. h.
g l. 35. d. R. I.
h §. 3. Inst. de except. l. 27. §. 2. ff. de pact.
i l. 95. §. 4. ff. de solut.
k § 4. h.
l l. 7. §. 1. 4. l. 17. §. 1. ff. de pact.
m l. pen. ff. de solut.

13. Obsignatio intelligitur, cum creditore forte solutum accipere renuente, pecunia debita consignatur & deponitur in publico [a].

14. Compensatio est debiti & crediti inter se contributio [b]: quæ quidem hodie in omnibus actionibus, sive b. f. sive str. juris, sive in rem, sive in personam fit, dummodo debitum non sit illiquidum, nec species in compensationem veniat. Excipitur actio depositi & momentaneæ possessionis, in quibus solis compensatio hodie prorsus cessat [c].

15. Exceptione, non ipso jure, tollitur obligatio, 1. pacto de non-petendo in perpetuum [d], 2. jurejurando [e], 3. rejudicata [f], 4. præscriptione [g], 5. liberatione legata [h], aliisque modis, de quibus plenius in tit. de Exceptionibus infra dicetur.

a *l. 19. C. de Usur. l. 9. C. de solut.*
b *l. 1. ff. de Compens.*
c *l. ult. C. de Compens. §. 30. Inst. de act.*
d *§. 3. Inst. de except.*
e *§ 4. eod.*
f *§. 5. eod.*
g *l. 3. & 4. C. d. præscript. 30. vel 40. ann.*
h *t. t. ff. de lib. leg.*

LIB. IV.

TIT. I.

De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.

Equuntur obligationes ex delictis & quasi delictis.

1. Delictum est factum illicitum, quod lege humana pœnam meretur. Dicitur etiam crimen, noxa, maleficium.

a l. 131. d. V. S.

2. Estque publicum aut privatum.

3. Publicum est, quo status publicus directo læditur, quodque publice in exemplum vindicatur: de quo vide infra tit. de publ. jud.

4. Privatum est, quo principaliter cives singuli læduntur, quibus inde obligatio & actio pecuniaria acquiritur: unde civiliter agunt: hoc est, ad commodum suum, cum vel rem vel pœnam sibi adjudicari petunt [b].

b §. 10. Inst. de injur.

5. Quia tamen læsio singulorum publico quoque nocet per indirectum, extra ordinem quoque de privatis delictis licet criminaliter agere,

re, hoc est, pœnam vel fisco cessuram, vel corpori infligendam similemve petere [a].

6. Contra quem autem civiliter agitur, contra eum criminaliter agi non potest. Unius enim judicii electio alterum tollit, cum utrumque pœnam persequatur: quam pro uno delicto semel tantum præstari par est [b].

7. Privata delicta sunt vel propria, quæ vero dolo perpetrantur, excepto damno injuria dato, ex quo quis ob culpam levissimam tenetur [c]: vel quasi delicta, quæ per culpam perpetrantur: de quibus infra tit. 5.

8. Vera & propria delicta sunt quatuor: 1. furtum. 2. rapina 3. damnum injuria datum, & 4. injuria. de quibus porro ordine agitur.

9. Furtum est contrectatio rei fraudulosa, lucrifaciendi gratia, vel ipsius rei, vel usus ejus possessionisve [d].

10. *Contrectare* est rem amovere [e]: unde neque rei immobilis, neque incorporalis [f], neque sola cogitatione furtum fit [g]. *Fraudulosa* autem

a *l. ult. ff. de privat. delict.*

l. ult. ff. de furt. l. ult. ff. de injur.

b *l. 6. ff. d. injur. l. 56. §. 1. ff. de furt.*

c *l. 44. ff. ad L. Aquil.*

d *§. 1. Inst. h. t. l. 1. §. 3. ff. eod.*

e *l. 3. §. 18. ff. de acq. vel om. poss.*

f *§. 2. Inst. de Usuc.*

g *l. 1. §. 1. ff. de furt.*

autem est contrectatio, quæ fit animo furandi, seu alieni intervertendi causa, Neque enim rei propriæ fit furtum [a], nisi cum usus aut possessio est alterius [b]: neque rei hereditariæ, quæ nullius est [c]: neque rei alienæ, volente & sciente domino [d]: neque rei alterius sine proposito & animo furandi [e]. Unde nec impubes furti tenetur, nisi cum pubertati proximus sit & intellectum habeat [f].

11. Furtum aliud est manifestum, aliud nec manifectum.

12. Manifestum est, cum fur deprehenditur vel in ipso facto, vel antequam ad eum locum rem pertulerit, quo destinaverat eam deferre vel deponere. Deprehendi autem intelligitur cum videtur cum acclamatione [g].

14. Nec manifestum est, quod ita deprehensum non est [h].

14. Furti autem distinctio in conceptum, oblatum, prohibitum, non exhibitum; nec non quæstio furtorum cum lance & licio, antiquata sunt, jamque omnes qui rem furtivam susceperunt aut celarunt, furti

nec

a *l.* 43. §. 1. *ff. eod.*
b *l.* 12. §. 2. *eod.* §. 10. *Inst. h.*
c *l.* 68. *ff. eod.*
d *l.* 46. §. *pen. eod.*
e §. 7. *Inst. h.*
f §. 18. *Inst. h.*
g §. 3. *h. l.* 3. *&* *seqq. ff. eod.*
h *d.* §. 3.

nec manifesti actione tenentur [a].

15. Ex hoc delicto nascitur actio furti manifesti & nec manifesti. Prior est Prætoria, perpetua, & datur in quadruplum [b]: posterior, civilis est, & in duplum datur [c].

16. Utraque datur ei cujus interest rem salvam esse, licet dominus non sit; nec ipsi domino aliter competit, quam si ejus intersit [d]. Hinc fulloni, sartorive re surrepta, non Dominis, sed ipsis datur actio furti, modo sint solvendo, ut Dominis satisfacere possint [e].

17. Hinc & re deposita surrepta, deponens tantum furti agit, quia depositarius de culpa levi non tenetur, adeoque ejus non interest [f]. Exceptio ex jure novo est in commodatario, cujus quidem interest, siquidem de levissima culpa tenetur, sed tamen furti nomine rei commodatæ agit commodans, si velit. Habet enim electionem, an furti contra furem, an commodati contra commodatarium agere velit: alterutra electa, non potest pœnitere, nisi ob ignorantiam [g].

18. Utraque actio etiam datur con-

a §. 4. *Inst. h.*

b §. 5. *Inst. h. pr. Inst. de perp. & temp.*

c *d.* §. 5.

d §. 13. *& seqq. Inst. h. t.*

e §. 15. *Inst. h. l.* 12. *pr. ff. de furt.*

f §. 17. *h. t.*

g §. 16. *Inst. h. l ult. C. de furt.*

contra furem, nec non contra eum qui opem & conſilium dedit [a]; non vero contra eum, qui nudum conſilium dedit [b]: niſi cum furtum ſubſecutum eſt [c].

19. Utraque datur ad meram pœnam. Rem ablatam Dominus vel vindicat, à quocunque poſſeſſore: vel condictione furtiva repetit à fure ejuſque herede in ſolidum [d].

20. Utraque concurrit cum extraordinaria criminali perſecutione [e], ut ante monitum.

22. Utraque negatur patri contra liberos, & Domino contra ſervos in poteſtate ſua conſtitutos [f].

22. Utraque ceſſat ob liberum hominem ſurreptum, cum æſtimationem non recipiat [g]: præterquam quod pater ob liberos in poteſtate conſtitutos, recte furti agit ad duplum vel quadruplum, quod ſua intereſt [h]. Alias fures liberorum hominum publico judicio L. Fabiæ de plagiariis coërcentur [i].

23. Ex conſtitutione Caroli V. artic. 157. & ſeqq. furtum excedens ſummam 5. aureorum, nec non ter-

tium

a *l.* 53. §. 1. *ff. de V.S. l.* 6. *ff. de Cond. furt.*
b §. 11. *Inſt. h.*
c *l.* 52. §. 19. *ff. de furt. l.* 39. *eod.*
d §. *ult. Inſt. h. l.* 9. *ff. de Cond. furt.*
e *l. ult. ff. h.*
f §. 12. *Inſt. h.*
g *l.* 1. §. 5. *ff. de his qui effud. vel de jec.*
h §. 9. *Inſt. h. l.* 38. *ff. de furt.*
i *l. ult. Cod. ad L. Fab.*

tium & aliis circumstantiis peractum mortis supplicio vindicatur; quæ pœna non est injusta, licet Jure divino & civili cum furibus mitius agatur. Potest enim Majestas pro usu Reipubl. pœnas vel intendere, vel minuere lege, quæ etiam conscientias judicum civiumque obligat, cum Deus Imperantes constituat eisque morem geri jubeat.

TIT. II.

De vi bonorum raptorum.

1. Rapina est violenta ablatio rei mobilis lucrifaciendi gratia [a].

2. Est autem raptor fur improbus [b], unde etiam tenetur actione furti manifesti [c], & nec manifesti [d]; & interdicto unde vi [e], & lege Julia de vi publica & privata [f], & actione L. Aquiliæ [g]. Sed & imprimis actione propria ex hoc delicto, vi bonorum raptorum.

3. Hæc est Prætoria competens ei cujus interest rem non esse raptam, sive in bonis, sive ex bonis ejus fuerit [h], ad-

a pr. Inst. h. l. 1. ff. eod.
b pr. h.
c l. 52. §. fin. l. 80. §. 3. ff. de furt.
d l. 1. ff. h. t.
e l. 9. C. Un. de vi.
f l. 5. §. 2. & l. 6. ff. ad L. Jul. de vi pub.
g l. 2. §. 10. & 26. ff. h.
h §. ult. Inst. h.

adversus raptorem intra annum in quadruplum ex re, & pœna mixtum; post annum in simplum [a]. In heredes non datur, ne quidem quatenus ad eos pervenit, quia sufficit contra illos condictio furtiva [b].

4. Cessat autem hæc actio, cum quis errore juris putans id sibi licere, sine dolo rapit. Is enim punitur tantum amissione rei raptæ, si Dominus sit, vel solutione æstimationis, si Dominus non sit [c]. Cessat etiam pœna cum Christianus eripit Judæo; is enim raptor in duplum tantum tenetur [d]. Contra qui navicularios diripit, pœnam quadrupli solvit [e]. Qui in viis publicis grassantur, capite puniuntur [f].

a pr. Inst. h.
b l. 2. §. ult. ff. h.
c §. 1. h. l. 7. C. Unde vi.
d l. 6. C. de pagan.
e l. 5. C. de Navic.
f l. 28. §. 10. ff. de pœn.

Tit. III.

De lege Aquilia.

1. Damnum injuria datum est læsio rei alienæ contra jus, per dolum aut culpam etiam levissimam facta [g]. Huc ergo non pertinet damnum quod vel casu fortuito [h], vel jure permittente datum est [i].

2. Hujus

g §. 2. Inst. h. l. 44. ff. eod.
h §. 3. & seqq. h. t. 30. §. 3. l. 31. 49. ff. eod.
i §. 2. h. l. 29. §. 7. ff. eod.

2. Hujus delicti nomine datur actio ex lege Aquilia, quæ est Plebiscitum, cujus tria olim erant capita.

3. Primum cavet de servo & quadrupede quæ pecudum numero est occisa, cujus nomine occidens damnatur quanti ea res eo anno plurimi fuit [a].

4. Secundum caput ab usu diu recessit [b], & ignoratur.

5. Tertium cavet de omni reliquo damno, præter servum & quadrupedem occisam, vultque reum damnari quanti ea res intra 30 dies proximos fuit plurimi [c].

6. Actio autem quæ ex hoc delicto nascitur tres habet species. Prima est ex lege Aquilia, ejusque directis verbis, unde *directa* dicitur; quæ datur domino ejusve heredi [d] adversus eum qui corpore & in corpus damnum dedit [e].

7. Secunda non quidem ex verbis, sed tamen ex sensu & ratione legis Aquiliæ venit, indeque utilis L. Aquiliæ actio dicitur, daturque domino adversus eum qui damnum quidem in corpus, sed non corpore

a *pr. h. l. 2. pr. ff. h.*
b §. 12. *h. t.*
c §. 13. *h. t.*
d *l. 2. pr. h. t.*
e §. *ult. Inst. h.*

dedit. Utilis etiam actio datur Usufructuario & usuario adversus damnum dantem [a].

a l. 11. in fin. ff. h.

8. Tertia species est actio in factum ex jurisdictione Prætoris, accommodata legi Aquiliæ, cum nec corpore nec in corpus damnum datum est [b]: quæ intuitu civilis etiam quandoque utilis vocatur [c].

b d. §. ult.

c l. 9. pr. l. 29. §. pen. ff. h.

9. In heredem autem actio legis Aquiliæ non datur, quia pœnalis est [d]: scilicet respectu rei conventi, alias quandoque mere rei persecutoria.

d §. 9. Inst. h. l. 23. §. 8. ff. eod.

10. Persequitur autem hæc actio damnum tantum: unde facile concurrit cum judicio L. Corneliæ de sicariis [e], cum actione injuriarum [f], furti [g], & aliis, quæ alia persequuntur.

e l. 23. §. 9. h.

f l. 34. pr. ff. d. O. & A.

g l. 5. §. 2. ff. h.

Tit. IV.

De Injuriis.

1. Injuria accipitur vel generaliter, pro omni eo quod non jure fit; vel specialiter, pro quarta privati delicti specie, de qua hic agitur [h].

h pr. h. t.

2. Est autem injuria delictum quo

quo quid ad contumeliam vel dolorem alterius admittitur [a].

3. Cum delictum sit, sequitur dolum & animum injuriam inferendi hic requiri [b]. Unde injuria nec à doli incapace [c], neque per jocum [d], neque a provocato ad iram committitur [e].

4. Dolus autem & propositum injuriam inferendi, ex ipso facto injuriam arguente præsumitur [f].

5. Injuria autem est vel realis vel verbalis. Et hæc iterum fit vel verbis ore enuntiatis, vel scripto [g].

6. Realis est, cum quis pugno pulsatur, fustibus cæditur, verberatur, cumque bona ejus qui nihil debet ut debitoris possidentur [h], cum quis vexandi causa in jus vocatur [i], aliudve quid ad invidiam alterius fit vel geritur [k].

7. Verbis ore enunciatis fit injuria, cum cui convitium [l], vel maledictum fit, vel cum quis debitor appellatur, qui non est [m]: cumque puella blandis verbis ad stuprum sollicitatur [n], vel cum aliud quid contra bonos mores ad infamiam vel

a *pr.* & §. 1. *h.*
b *l.* 3. §. 1. *ff. h.*
c *d. l.* 3. §. 1.
d *d. l.* 3. §. 3.
e *l.* 25. *ff. de procur.*
f *l.* 5. *C. h. l.* 1. *C. ad L. Corn. de Sicar.*
g §. 1. *h.*
h *d.* §. 1.
i *l.* 13. §. 3. *ff. h.*
k *d.* §. 1. *l.* 15. §. 27. *ff. eod.*
l *d.* §. 1. *h.*
m *d. l.* 15. §. 33. *ff. de injur.*
n *d. l.* 15. §. 20. *eod.*

a *d. l.* vel invidiam alterius dicitur [a].
15. §. 2. 8. Scripto committitur injuria,
§. 25. cum ad infamiam alterius libellus,
b *d. §. 1.* carmen aut simile quid fit [b]. Atro-
h. cissima hujus species est famosus libellus, quem veteres malum carmen, nostri pasquillum dicunt, qui nihil aliud est quam factum quo alicui infame crimen objicitur animo
c *arg. l.* injuriam faciendi [c], cujus & auctor
un. C. de & divulgator non tantum injuria-
fam. lib. rum, sed & pœna capitali tenentur [d];
d *d. l. un.* Carolus V. tamen pænam hanc fe-
e *art.* cit arbitrariam [e], Judicium autem
110. famosi libelli etsi capitale sit, non tamen privatum esse definit.

9. pœna injuriarum ex L. XII. tabb. propter membrum quidem ruptum talio erat, (qualis & lege Mo-
f *Exod.* saïca præscribitur [f]) quam tamen
21. reus L. XII. tabb. evitabat, cum
Levit. vel paciscendo ultro pecunia eam
24. redimeret, vel à judice ob contumaciam in mulctam condemnabatur: os vero fractum nummaria pœna jure eo vindicabatur 25. assium li-
g *Gel. lib.* bralium [g].
20. c. 1. 10. Jus posterius introduxit alias pœnas contra injuriæ auctores, &

remedia tum ordinaria tum extraordinaria.

11. Ordinaria actio est civilis vel Prætoria.

12. Prætoria datur qualemcunque injuriam passo, contra eum qui fecit injuriam, nec non contra eum qui dolo procuravit ut alius faceret injuriam, ut judex reum tanti condemnet, quanti actor injuriam æstimavit, salva moderatione judicis [a]. Pluris autem æstimanda est injuria atrocior, quam circumstantia, personæ, loci, temporis aut similis aggravat, quam alia levior [b].

13. Actio civilis juris est ex L. Cornelia, qua injuria atrocior quæ manu fit, v. g. si puis pulsatus, verberatus, vel si cujus domus vi introita sit, primum criminaliter vindicabatur, qua tamen postea etiam civiliter agi cœpit, ad pœnam pecuniariam, à judice æstimandam actori cessuram [c].

14. Injuriarum autem agere potest, non tantum ille cui injuria directo illata est, sed & ad quem illa per obliquum pertinet, quomodo liberis illata injuria ad parentes, uxori ad mari-

a §. 7. & 11. *Inst. h. t.*

b §. 9. *Inst. h.*

c *l.* 37. §. 1. *ff. de injur. l.* 42. §. 1. *ff. de proc.* §. 8. *Inst. h.*

maritum pertinet. Unde ob unam injuriam filiæ nuptę illatam & triplex actio. 1. filiæ. 2. patri. 3 marito nascitur nec alia aliam consumit [a]. Sed & atrox injuria servo illata, vel si quæ levior ei contemplatione Domini fiat, ad Dominum pertinet [b].

15. Extraordinaria etiam est criminalis persecutio injuriæ [c], uti & aliorum privatorum delictorum, quod supta monuimus.

16. Recepta quoque passim est actio ad palinodiam, sive recantationem, qua agitur ut qui maledicendo honorem nostrum læsit, recantando resarciat læsum: sed ea actio aliena est à ratione Juris Romani; quæ non patitur ut privatus suo facto honorem vel lædat, vel tribuat.

17. Recepta etiam est passim retorsio quædam injuriæ verbis factæ, cum qui fur appellatus est appellantem pro fure habet, donec ingestum furti crimen certum faciat, quæ ipsa quoque privata vindicta Romanis ignorata fuit. Neque enim singulis indulgendum quod per Magistratum fieri oportet [d].

18 Cæterum actio injuriarum tol-

a *l.* 1. §. *ult. ff. h.*
b §. 3. *Inst. h.*
c *l. ult. ff. h.*
d *l. non est singulis ff. d. R. I.*

tollitur, 1. morte & injuriam facientis, & passi; nisi lis sit cum defuncto contestata [a]. 2. remissione, quæ est vel expressa, cum expresso pacto remittitur [b]; vel tacita cum injuria dissimulatur vel ad animum non revocatur [c]. 3. lapsu temporis, quo actio instituēda est. Prætoriam autem actionem anno extingui [d], civilem perpetuam esse, ratio juris dictitat.

a *l.* 13. *ff. h.*
b *l.* 17. §. 6. *ff. h.*
c §. 12. *Inst. h.*
d *l.* 5. *C. h. l.* 17. § 6. *ff. eod*

Tit. V.

De Obligationibus quæ ex quasi delicto nascuntur.

Quasi delictum est factum illicitum sine dolo quidem, sed tamen non absque culpa & delicto proximum [e], cujus hic 4. referuntur species.

1. Prima Judicis qui per imperitiam malè judicavit & sic litem suam fecit, h. e. ex judice fit reus; injusta n. sententia læsis datur adversus eum actio civilis male judicati ad præstandum id, quod religioni judicantis æquum videbitur [f].

2. Si dolo malo quis judicet, litem etiam suam facit, sed hic vere delinquit

e *l.* 5. §. 4. & *seq. ff. de O. & A.*
f *l. ult. ff. d. extr. cognit. pr. h.*

quit & gravius punitur, non solum vera æstimatione litis, sed etiam exilio, infamia, proscriptione bonorum pro re nata [a].

a l. ult. & auth. Novo. Jure C. de pœn. jud.

3. II. Inhabitantis cœnaculum, vel ædificium, sive sit proprium, sive conductum, ex quo quid dejectum est in locum quo vulgo iter fit vel consistitur, ut alicui nocitum sit; huic n. datur actio Prætoria adversus habitatorem ædium (non adversus dejicientem, nec dominum, nec hospitem) ad diversas præstationes pro diversitate negotii: vel enim homo liber occisus est, & popularis annalisque actio cuilibet ex populo datur, ad pœnam 50. aureorum actori solvendorum [b]. Vel liber homo vulneratus est, & datur ei actio privata, perpetua, ratione sumptuum & operarum amissarum, in quantum judici æquum videbitur. Ipsum autem corpus aut vulnus æstimationem non recipit [c]: si aliud damnum datum sit, datur damnum passo actio perpetua in duplum [d].

Ejus autem nomine, quod habitator ita solvit habet actionem in factum adversus dejicientem [e].

b l. pr. & §. 5. & 9. ff. his q. effud. vel deje.

c §. 1. h. l. 1. pr. l. ult. ff. eod.

d l. 1. ff. h. §. 1. Inst. h.

e l. 5. §. 4. ff. eod.

4. III. E-

4. III. Ejus qui in eo loco, per quem vulgo iter fit, positum quid vel suspensum habet, quod potest, si ceciderit, nocere, inde adversus inquilinum vel dominum datur actio popularis annalis [a], ad pœnam 10. aureorum actori solvendorum [b].

5. Quod si superioribus actionibus de quasi delicto filii agatur, is solus, non etiam pater convenitur de peculio [c].

6. IV. Exercitoris navis, cauponæ, stabuli, cujus ministri damnum aut furtum in navi, caupona vel stabulo fecerunt; huic n. damnum passo datur actio Prætoria adversus exercitorem in duplum [d], ipsi ministri ex vero delicto obligantur.

7. Si autem non ministri, sed alii damnum dederint aut furtum fecerint, exercitor non ex quasi delicto in duplum, sed ex quasi contractu in simplum tenetur [e].

a l. 5. §. 9. & seqq. h.
b §. 1. h.
c §. 2. h. l. 15. ff. de judic.
d §. 3. Inst. h. t. l. un. ff. furt. adv. naut. caup.
e l. 1. ff. naut. caup. stab.

TIT. VI.

De Actionibus.

Restat tertium juris objectum scilicet actionum.

Tractatus de Actionibus alius est

est generalis, alius specialis. Ille generaliter describit omnium actionum naturam; hic singularum actionum indolem demonstrat. Prior tradit definitionem, divisiones & varias regulas, imprimis de concursu, cumulatione & cessione actionum. Posterior quę cuique actio detur, adversus quem, ad quid, quamdiu duret.

Pars Prior.

1. Actio ab agendo dicta varia significat, sed tamen in jure plerumque duo. 1. jus petendi [a]. 2. petitionem sive remedium quo jus illud persequimur [b]. Et posteriore illo significatu accipitur. Vel I. generalissime, pro qualicunque remedio juris, quomodo & accusationem & exceptionem quandoque continet [c]. II generaliter pro judicio civili ordinario & extraordinario: quomodo & interdicta, & præjudicia, & stipulationes prætorias continet [d]. Vel III. specialiter pro actione in rem & personam, quæ significatio magis propria est [e]. Vel IV. specialissimè pro actione in personam [f].

2. Actio

a *pr. I. h. t. l. 51. ff. eod.*
b *l. 12. ff. de reb. dub. l. 1. ff. de except.*
c *t. t. C. Quam. Civ. act. l. 1. ff. de except.*
d *l. 37. ff. de O. & A. l. 34. d. V. S.*
e *l. 35. l. 39. § 2. ff. de Proc. coll. obl.*
f *l. 178. d. V. S. §. 2. I. Quib. mod.*

2. Actio nihil aliud eſt, quam jus perſequendi in judicio, quod ſibi debetur [a].

3. Dicitur *jus*, i. e. legitima facultas, uti in definitione ſervitutis, itineris, actus &c. Dicitur *perſequendi in judicio*, quod jure veteri dicebatur fieri apud judicem pedaneum, qui cum nullam haberet juriſdictionem, ſecundum formulam à Prætore aliove Magiſtratu præſcriptam de facto cognoſcebat & ſententiam dicebat, ſine jure aut imperio ſententiæ exequendæ. Poſtulatio, executio & alia apud ipſum Magiſtratum fiebant; exceptis quibuſdam cauſis, quas Magiſtratus ipſi extra ordinem cognoſcebant, quod non in *judicio*, ſed in *jure* fieri dicebatur: poſtea omnia judicia extraordinaria facta ſunt; abolito formularum & judicum pedaneorum dandorum more [b].

4. Dicitur *quod ſibi*. Non enim perſequimur alterius debitum, niſi cum, hodie procuratorum officio fungimur.

5. Dicitur, *quod debetur*; quod verbum alias ſtricte ſignificat id, quod

ex

a *pr. h. l. 51. ff. h*

b *l. 2. C. d. judic. pedan. l. 2. C. d. form. & impetr. ſubl.*

ex obligatione nobis *debetur*, & op-
a *l.* 27. §. 2. *l.* 34. *pr. ff. d. aur. & arg. leg.* §. 14. *h.* ponitur ei quod *nostrum* est [a], sed hic aliisque locis continet etiam quod nostrum est, ut subjecta hæc divisio aliaque loca evincunt [b].

b *l.* 108. 178. *d. V. S. l.* 19. §. 2. *ff. comm. div.* 6. Summa actionum divisio est à causa proxima, quod sint vel in rem, vel in personam, vel mixtæ [c].

c §. 1. §. 20. *h. l.* 7. *C. de pet. her.* d §. 1. *Inst. h.* e *d.* §. 1. *t. h.* f §. 1. *h.* 7. Actio in rem est, quæ nascitur ex jure aliquo in re [d], cujus species enumerantur lib. 2. tit. 1. Actio in personam, quæ ex obligatione nascitur [e]. Magna inter utramque est differentia. Nam I. Actio in rem regulariter datur contra quemvis possessorem vel turbatorem juris nostri in re; Actio in personam tantum contra personam obligatam [f].

g §. 2. *Inst. quib. mod. toll. obl.* §. 14. *h.* II. Actiones in rem dicuntur vindicationes & petitiones, actiones in personam condictiones [g], vel simpliciter actiones, ut supra in homonomia visum est.

h *l.* 2. *C. in rem. act.* III. Actio in rem institui potest non tantum in loco domicilii rei, sed etiam in loco rei sitæ [h]. Actio in personam tantum in loco domicilii.

IV. Actiones in personam aliæ sunt

sunt bonæ fidei, aliæ stricti juris, aliæ arbitrariæ [a]. Actiones in rem sunt arbitrariæ [b], & stricti juris; sed nullæ b. f. præter mixtam hereditatis petitionem [c].

8. Ratione obligationis principalis vel minus principalis, in personam subdividitur. Nam alia est directa, alia contraria. Ex illis contractibus & quasi contractibus, in quibus utriusque contrahentis non æque, sed alterius magis alterius minus principaliter interest, inæqualis obligatio nascitur & actio duplex; directa & contraria. Directa datur ei cujus principaliter interest, qui plerumque Dominus est, ut Commodator, deponens, debitor, pignus dans, mandans, dominus cujus negotium, pupillus cujus tutela geritur. Contraria datur ei cujus minus principaliter interest, veluti commodatario, depositario, creditori, mandatario, negotiorum gestori, tutori &c. qui de damno, impensis & similibus agunt, quæ ex accidenti interveniunt, uti ex singulis speciebus lib. 3. relatis constat.

a §. 28. *& seqq. h.*
b §. 31.
c *d.* §. 28.

9. Actiones mixtæ 4. modis di-

cuntur, 1. ex re & pœna, de quibus infra. 2. quæ sunt personales & in rem scriptæ, quæque contra quemlibet possessorem dantur, ut actio quod metus causa [a]. & ad exhibendum [b]. 3. In quibus uterque, actor & reus est [c]. 4. In rem & in personam, quæ sunt hujus loci, quæque ex utroque fonte, & jure in re & obligatione nascuntur, quibus non tantum vindicatur res aliqua, sed & præstationes personales condicuntur, ut sunt actio finium regundorum, familiæ erciscundæ, communi dividundo & petitio hereditatis [d].

10. Secunda actionum divisio est à causa remota, qua omnis actio dividitur in Civilem & Prætoriam [e].

11. Civilis actio est, quæ ex lege, SCto, vel Principis placito, aut alia juris civilis parte descendit [f].

12. Prætoria est, quam Prætor ex sua jurisdictione comparatam habet, h. e. de novo introduxit: quo etiam spectant æditilitiæ, ab Ædilibus Curulibus introductæ [g].

13. Multum autem differt actio civilis & Prætoria, quod perti-

a *l. 6. in fin ff. quod met. causa.*

b *l. 3. §. 3. ff. ad exhib.*

c *l. 37. §. 1. ff. d. O. & A.*

d *§. 20. h. l. 25. §. 18. ff. de petit. hered. l. 7. C. eod. l. 1. ff. fin. reg. l. 22. §. 4. ff. fam. ercisc.*

e *§. 3. h. l. 25. in fin. ff. h.*

f *d. §. 3.*

g *d. §. 3. §. 7. Inst. de Jur. Nat. G. & C. t. t. C. d. ædilit. act.*

tinet ad terminum expirationis [a].

14. Tertio à diverso modo quo jus civile vel Prætor introduxit actionem, dividi illa potest, in directam & utilem [b].

15. Directa actio est, cujus lex vel Prætor expresse meminerunt.

16. Utilis est, cujus lex vel Prætor non expresse meminerunt; sed quæ ob eandem rationem ad exemplum directæ datur, uti ex supradictis ll. liquet.

17. Aliquando tamen utilis actio expressis verbis legis datur, quando sc. directæ actiones vel penes alios sunt, à quibus avelli nequeunt, vel alia juris ratio directam competere negat; sic, quibus actio vel nomen legatum, donatum, emtum aut aliter cessum est, utiles tantum actiones habent, cum directæ cedentibus inhæreant [c]. Effectu hæ species non differunt, tantum n. quis actione utili consequitur quantum directa.

18. Directa etiam aliquando opponitur actioni præparatoriæ, velti ad exhibendum [d], aliquando principalis quæ opponitur adjectitiæ qua

a pr. *Inst. de perpet. & tempor. act. l. 35. ff. d. O. & A.*

b §. *ult. I. ad L. Aquil. l. 13. ff. eod. l. 18. C. d. legat.*

c *l. 1. C. d. O. & A. l. 16. pr. ff. d. pact. l. ult. C. quand. fisc. vel priv. l. 3. C. d. Don. q. sub mod.*

d *l. 3. §. 13. ad exhib.*

qualitati [a], sed directa frequentius opponitur contrariæ, de qua supra.

19. Quarto actiones dividuntur in rei persecutorias, pœnales & mixtas [b].

20. Rei persecutoriæ sunt, quibus persequimur quod nobis à patrimonio abest [c]. Huc pertinent, I. omnes actiones in rem. II. omnes actiones ex contractu vel quasi, exceptis paucis mixtis, veluti de deposito miserabili [d]: III. quædam ex delicto, ut actio rerum amotarum [e], in factum de vi & vi armata [f], tributoria [g].

21. Pœnales sunt quibus persequimur meram pœnam ex delictis privatis legibus debitam & constitutam [h], non ex conventione debitam [i], non publicis dictam criminibus, quæ accusationibus vindicatur & ad actiones privatas non pertinet.

22. Pœnales subdividuntur, quod sint vel in simplum, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, quod regulariter pœnam Juris Ro-

a §. 5. Inst. d. noxal. act. §. ult. quod cum eo qui in al.
b §. 16.
c l. 35. d. O. & A.
d §. 17. h. &c.
e l. 21. §. 5. ff. rer. amot.
f l. 1. pr. &. §. pen. d. vi & vi arm.
g t. 8. ff. de tribut. act. aliaque.
h l. un. in fin. ff. si quis jus dic. non obt.
i §. 18. h. junct. l. 68. d. V. O.

Romani non excedit [a]. Rei persecutoriæ regulariter omnes sunt in simplum: Hodie pœna dupli, tripli, quadrupli fere arbitraria est.

23 Aliter pœnales subdistinguuntur in simpliciter pœnales & secundum quid, quales sunt, quibus actor persequitur, quod sibi è patrimonio abest, sive rem, respectu rei vero pœnam; qualis est actio de dolo [b], item adversus falsum tutorem [c], adversus mensorem qui falsum modum dixit [d].

24. Quædam etiam sunt pœnales respectu actoris solius [e].

25. Mixtæ sunt, quibus rem & pœnam persequimur [f].

26. Quinto à forma accidentali actiones distinguuntur in bonæ fidei, stricti juris & arbitrarias [g].

27. Actiones bonæ fidei sunt, in quibus libera potestas judici relinquitur æstimandi inter litigantes, quantum alterum alteri ex bono & æquo præstare oporteat [h]: sunt autem non plures actiones bonæ fidei, quam comprehensæ sunt §. 28. h. ita ut sub directis comprehendantur contrariæ, & quæ adjectitiis quali-

a §. 21. *& seq.*

b *l.* 26. *ff. d. dol.*

c *l.*7.*l.*9. §. 1. *ff. quod. fals. tut.*

d *l.* 3. §. *pen. ff. si mens. & aliæ.*

e *l.* 1. *ff. d. calumn.*

f §. 19. *I. h.*

g §. 28. *& seqq. Inst. h. l. l.*5. *ff. d. in lit. jur. l.* 3. §. 1. *ff. d. Usur.*

h §. 30. *h. l.* 2. §. 3. *ff. d. O. & A.*

tatibus differunt. Horum enim negotiorum frequentia videtur laxiorem judicis potestatem exigere, quam stricti juris judicia.

28. Enumerantur autem actiones b. f. sequentes, actio ex emto vendito, locato conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi dividundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur & ea quæ ex permutatione competit & hereditatis petitio [a]. Denique actio ex stipulatu de dote repetenda, quæ multa habet singularia [b].

a d. §. 28. & seq.
b §. 29. Inst. h.

29. Actiones stricti juris sunt in quibus potestas judicis adstricta est iis, quæ inter contrahentes expressa & in judicium nominatim deducta sunt, atque formulæ olim inserta [c].

c §. 30. l. 99. d. V. O.

30. Actiones arbitrariæ sunt, in quibus judici permittitur arbitrium æstimandi, quomodo actori satisfieri oporteat [d], atque hæ iterum duorum sunt generum, quædam enim sua natura sunt arbitrariæ, quædam ex incidenti, quæ origine stri-

d §. 31. infr. h.

ſtricti juris ſunt, ſed fiunt arbitrariæ..

31. Natura ſua arbitrariæ ſunt, in quibus judex antequam ſententiam definitivam proferat, jubet reum aliquid facere, veluti rem exhibere, vel ſolvere, vel ſervum noxæ dare: cui ſi reus paret, abſolvitur, ſin minus, condemnatur in aliud & gravius quam juſſus erat, idque ob contumaciam [a]: tales ſunt rei vindicatio, actio ad exhibendum, confeſſoria, Publiciana, Serviana, doli, metus, rerum amotarum [b]. Quod genus Juſtinianus tantùm in Inſtitutis proponit, ubi male etiam inter exempla refert noxalem.

32. Ex accidenti fit arbitraria omnis actio ſtricti juris, ſive ex ſtipulatu, ſive ex mutuo, ſive ex teſtamento, per adjectionem loci [c]. Unde ſi alio loco agatur, judex accipit arbitrandi poteſtatem quanti litigatorum interſit, conſtituto potius loco ſolvi, quam eo quo agitur; unde ſi rei interſit, minuitur, ſin actoris, augetur condemnatio [d].

a §. 31.

b *d.* §. 31. *l.* 8. §. 2. *ff. rer. amot.*

c *l.* 4. & *ll. ſeqq. ff. de eo quod cert. loc.*

d *l.* 2. *pr.* & §. *ult. ff. d. t. l. un. C. ubi conv. qui cert. loc.*

33. Cæterum hæ tres ſpecies plurimum inter ſe differunt, & quidem inter bonæ fidei & ſtricti juris judicia ſumma differentia eſt, 1. in bonæ fidei judiciis judicis eſt liberior ex æquo & bono judicandi poteſtas; unde fit ut in his judiciis etiam veniant, de quibus inter contrahentes non expreſſe convenit, tantumque valeat officium judicis, quantum in ſtipulatione expreſſa interrogatio & promiſſio [a]. 2. In bonæ fidei judiciis ratio exceptionis quandocunque ante rem judicatam propoſitæ habenda erat, etſi olim formulæ non eſſet inſerta [b], quæ ratio eſt, quod olim in bonæ fidei judiciis, uti hodie indiſtincte [c], locum habuit compenſatio [d], ſecus in ſtricti juris judiciis. 3. Uſuræ in bonæ fidei judiciis non tantum debentur ex ſtipulatu, & pacto, ſed & uſuræ, & omnes acceſſiones & fructus ex mora [e]. in ſtricti juris judiciis uſuræ regulariter debentur ex ſtipulatu tantum [f], excepta actione ex teſtamento [g], & quibuſdam aliis: fructus vero in ſtricti juris judiciis, quibus res noſtras vindica-

a *l. 7. ff. d. negot. geſt.*
b *l. 38. & ult. ff. de pet. her. l. 3. ff. d. reſcind. vend.*
c *l. ult. C. d. compenſat.*
d *§. 30. h.*
e *l. 3. l. 32. §. 2. ff. d. uſur.*
f *l. 3. C. d. uſur.*
g *l. 34. ff. d. uſur. l. 3. C. in quib. cauſ. reſt.*

dicamus, sunt restituendi cum re ex eo tempore quo restituens rem accepit [a], in aliis post litem contestatam [b]. 4. Dolus dans causam contractui bonæ fidei facit eum ipso jure nullum [c]. Dolus incidens purgatur, h. e, damnum inde datum resarcitur actione ex contractu aut exceptione [d].

34. Dicitur autem dolus dans causam contractui, quo quis inducitur ad contrahendum, qui alias contracturus non fuisset: *Incidens* dicitur, quo quis circa incidentia decipitur, veluti, ut vilius vendat, vel ut carius emat: in stricti vero juris judiciis dolus sive dans causam sive incidens sit, coërcetur pro re nata, vel actione vel exceptione doli [e].

35. Differunt arbitrariæ à bonæ fidei judiciis. 1. In his fundamentum est æquum & bonum, in illis vel contumacia vel adjectio loci. 2. In b. f. actionibus Judex habet liberiorem potestatem judicandi, etsi arbitrium nullum præcesserit; in arbitrariis sua natura, cõtra. 3. In his judex æstimat quantum actori restitui oporteat: in

a *l. 15. ff. d. condict. in deb. l. 38. §. 1. ff. de usur.*
b *d. l. 38. §. 4.*
c *l. 7. pr. ff. d. dol. l. 3. §. ult. ff. pro soc. l. 16. §. 1. d. minor.*
d *l. 13. & seqq. ff. d. act. emt. l. 2. C. eod. l. 7. § 3. ff. d. dol.*
e *l. 7. l. 76. ff. d. V. O. l. 5. d. inutil. stip.*

a §. 30. 31. h. t. illis, quomodo satisfieri debeat [a]. 4. Actiones bonæ fidei omnes sunt in personam, exceptis tribus mixtis, arbitrariæ multæ in rem [b]. Cæterum hujus distinctionis hodie non magnus in foro est usus.

b l. 28. §. 31. h. t.

36. VI. Actiones aliæ solidum persequuntur, aliæ minus [c]. Natura quidem plerarumque actionum est, ut solidum persequantur, sed tamen quædam excipiuntur ab illa regula. Vel 1. propter indolem ipsius actionis, veluti de peculio [d]. Vel 2. ob mutuas obligationes, quæ compensationi locum faciunt [e]. Vel 3. propter beneficium legis datum certis personis, quæ ultra id quod facere possunt, conveniri nequeunt, sed relinquendum illis ne egeant, sive ob reverentiæ & conjunctionis similemve rationem, unde competit patri, marito, socio, patrono [f], militi [g], donatori [h]: sive ratione commiserationis, ut debitori, qui vitio fortunæ facultatibus lapsus bonis cessit [i].

c §. 36. h. t.

d §. 36. h. t.

e §. 39. h. t.

f §. 37. & seqq. l. 16. ff. d. re jud. l. 173. d. R. I.

37. VII. Actiones distinguuntur in eas quæ per se subsistunt, & quæ alia-

g l. 6. l. 18. ff. d. re jud.

h §. 38. h. l. 20. ff. d. re jud. ult. h.

aliarum sunt adjectitiæ qualitates [a], quales sunt, quæ proponuntur tit. 7. 8. scil. quod jussu. Exercitoria, Institoria, de peculio, in rem verso, noxales & similes. Hæ autem adjectitiæ in plerisque sequuntur naturam principalium, quibus adjiciuntur, ut suo loco patebit.

38. VIII. Actiones vel sunt perpetuæ vel temporales. Perpetuæ dicuntur hodie quæ 30. vel 40. annos, temporales, quæ annum, biennium aut aliud tempus vivunt [b]. Regula autem est de actionibus Civilibus, quod omnes sunt perpetuæ, sive in rem, sive in personam [c]. Prætoriæ olim omnes fuerunt annales, quia & ipsum Prætoris officium annuum erat: *Hodie distinguitur inter pœnales quæ sunt annales* [d] (excepta actione furti manifesti [e], recepti contra nautas, de qua supra ad tit. d. oblig. quæ ex quasi contr. delict. & servi corrupti,) *& rei persecutorias, quæ iterum sunt vel præter jus civile*, ut Publiciana, Serviana & quasi Serviana, *quæ sunt perpetuæ; vel contra jus civile, quæ annales sunt*, ut rescissoria, &c. [f].

a *l. 19. ff. d. in rem. verso ibi adjectio.*

b *pr. Inst. d. perpet. & temp. act. l. 3. & 4. C. d. præscr. 30. vel 40. annor.*

c *d. pr.*

d *pr. h. t.*

e *pr. h.*

f *d. l. 35. d. O. & A.*

39. Cæterum omnes actiones temporales litis contestatione fiunt perpetuæ ad 40. annos [a], excepta una & altera [b]. Accusationes criminum 20. annis præscribuntur [c].

40. IX. Aliæ actiones heredibus dantur, aliæ non, de quibus certa hæc est regula: *Omnis actio sive ex contractu sive ex delicto datur heredibus, exceptis actionibus injuriarum & similibus* [d], veluti querela inofficiosi [e], revocatoria donationis [f], similesque, &c. [g].

41. Actiones in rem heredibus competunt non ut heredibus, sed ut jus in re habentibus, quod cum non habent, nec actionem habent.

42. X. Actiones aliæ in heredes dantur, aliæ non; de prioribus regula est: *Omnis actio rei persecutoria, sive ex contractu, sive ex delicto, datur in heredem in solidum* [h], ergo & condictio furtiva, & actio rerum amotarum [i]. Excipiuntur istæ actiones ex contractu quæ ob delictum concurrens pœnales, saltem ex parte rei

a l. ult. C. d. præsc. 30. vel 40. an. l. 1. §. 1. C. d. annal. except.
b l. fin. C. d. dol. l. 1. ff. ne de stat. def.
c l. 12. C. ad L. Cornel d. fals.
d §. 1. Inst. d. perpet. & temp. act.
e l. 6. §. ult. & seq. ff. & l. 34. C. d. inoff. test.
f l. 7. C. d. revoc. don.
g l. pen. ff. d. in jus voc. l. ult. in fin. ff. ne quis eum qui in jus voc. l. 4. ff. d. calum.
h §. 1. Inst. d. perp. & temp. act.
i l. 7. §. 2. ff. d. cond. furt. l. 21. §. pen. ff. rer. amot.

rei (vid. ſupr. §. 23.) ſunt [a], ut adverſus falſum tutorem [b], menſorem [c], tributoria [d], de depoſito miſerabili [e]. Alias etſi de dolo contrahentis agatur, tamen heres ex contractu tenetur in ſolidum [f].

43. De pœnalibus etiam certiſſima eſt regula: *Pœnales actiones ex maleficiis in heredem non dantur* [g]. Exceptio 1. niſi quatenus ad heredes pervenit. Turpia enim lucra heredibus ſunt extorquenda [h]. Exceptio 2. niſi lis cum defuncto ſit conteſtata [i], hodie ſola citatione [k]. Exceptio 3. eſt juris Canonici [l].

44. XI. Actio alia eſt Civilis, alia Criminalis, utraque definita [m]. Civilis ſubdivitur in petitoriam & poſſeſſoriam, illa de proprietate aliove jure extra poſſeſſionem datur, hæc de ſola poſſeſſione, & utiliter ante petitoriam inſtituitur [n].

45. XII. Actio alia univerſalis eſt, alia ſingularis; illa de univerſita-

 te

a *d. §. 1. Inſt. d. perp. & temp. act. de quib. r. d. diviſ. 4.*
b *l. 9. §. 1. ff. quod falſo tutore.*
c *l. 3. §. pen. ff. ſi menſ. falſ.*
d *l. 7. §. ult. ff. d. tribut. act.*
e *l. 1. §. 1. ff. depoſ.*
f *l. 12. l. 49. ff. d. O. & A. l. 152. §. ult. d. R. I. l. 7. §. 1. ff. de poſ.*
g *d. §. 1. I. de perp. & temp. act.*
h *l. un. C. ex del. deſ. l. 5. ff. d. Cal.*
i *d. l. un. l. 164. d. R. I. l. 26. ff. d. O. & A.*
k *l. 33. ff. d. O. & A. l. ult. C. d. præſcript. 30. ann. l. 1. quand. lib. princ. oblat.*
l *C. 5. X. d. rapt. & c. ult. x. d. ſepult.*
m *ad tit. ſupr. d. oblig. qua ex del.*
n *l. 24. de. R. V.*

te datur, ut petitio hereditatis, sive totius, sive partis, familiæ erciscundę, interdictum quorum bonorum, &c. hæc de rebus singulis datur, quibus & grex accensetur [a].

46. XIII. Actiones aliæ sunt simplices, aliæ duplices, in illis alius actor, alius reus est, in his uterque actor est. Ut in actione finium regundorum, familiæ erciscundæ, communi dividundo, interdicto uti possidetis, utrubi, quæ etiam inde mixta judicia dicuntur [b], quoad onus tamen probandi & alia pro actore habetur, qui prior ad judicium provocavit [c], sed cum ambo simul provocant, res sorte discerni solet [d].

47. XIV. Actiones aliæ sunt præparatoriæ, quæ aliis viam sternunt, ut actio ad exhibendum [e], & similes; aliæ principales, quibus via ita sternitur.

48. XV. Actiones aliæ nascuntur ex causis ordinariis, jure aliquo in re vel obligatione, quas Dd. nativas vocant, ut sunt pleræque omnes: aliæ, quæ ita non nascuntur, sed singulari aliqua constitutione dantur, ut actio contra pupillum locupletio-

a l. 1. ff. d. R. V.
b l. 37. §. 1. ff. d. O. & A. §. 7. Inst. de interdict.
c l. 13. ff. d. judic.
d l. 14. eod.
e l. 1. & 2. ff. ad exhib.

pletiorem factum [a], quas dativas vulgo appellant, ut condictio ex l. in pacto donationis supra tit. 14. lib. 3.

a *l. 3. ff. Comm. l. 32. d. R. Cred.*

Hæ sunt potiores divisiones.

Regulæ de cumul.

49. De cumulatione regula est: *Cumulatio est plurium actionum sive unius sive plurium rerum nomine competentium in eodem libello coacervatio, jure civili improbata* [b], sed jure Canonico [c], nec non moribus nostris admissa.

b *l. 6. ff. d. except. rei. jud.*

c *Cap. pastor. & C. cum dilectus x. de caus. poss. & propr.*

50. De Concursu. 2. Regula Ulpiani tenenda est [d], *Quoties concurrunt plures actiones ejusdem rei nomine:* h. e. ad eandem rem petendam: *una quis experiri debet.* Ratio est, quia una res quæ semel tantum debetur, nullo jure sæpius exigi poterit; itaque pluribus ad hoc competentibus remediis unum eligendum est, à quo non datur regressus ad aliud [e].

d *l. 43. §. 1. ff. d. R. I.*

e *l. 9. §. 1. ff. d. tribut. act. l. 4. §. ult. ff. quod cum eo &c.*

51. Hinc sequitur 3. regula contraria: *Quoties plures actiones ad diversas*

versas res petendas competunt, alia aliam non consumit [a]. Ratio est, quia unumquodque debitum solvendum est, unde nihil interest, an hæ actiones ex eodem facto, an ex diversis, an contra eundem reum dentur. Sic ex eodem facto ab eodem reo scilicet fure recte petitur & res ablata, & pœna, concurrenti ad hoc & condictione furtiva, & actione furti. Non autem recte rei ablatæ nomine institues & rei vindicationem & condictionem furtivam, quia ad idem tendunt & Primam regulam ejusque rationem offenderent [b].

a *l. 130. de R. I. §. ult. Inst. si quad. paup. l. 1. C. Quand. Civil. act. crim. præjud.*

b *§. ult. I. d. Obl. quæ ex delict. nasc.*

De Cessione act.

52. Reg. 4. *Cessio est actionum de persona cui initio competebant, in aliam translatio*, estque alia *necessaria*, alia *voluntaria*. Necessaria, quam lex certis casibus fieri jubet, quomodo 1. creditor cogitur cedere actionem fidejussori adversus confidejussorem [c]. 2. Pupillus tutori contra contutorem [d]. 3. Fiduciarius fideicommissario [e]. 4. Coheredes coheredibus

c *l. 17. d. fidej.*

d *l. 2. C. d. divid. tut.*

e *l. 37. ff. ad SCt. Trebel.*

redibus facta divisione [a], aliique aliis multis [b]. Voluntaria autem cessio est, quæ nulla legis necessitate, sed mera voluntate cedentis fit, idque venditione vel aliis modis, quorum frequentissimus est mandatum, unde qui vulgo Cessionarius dicitur, Procurator in rem suam vocatur [c]. *Cedi autem potest omne jus* [d], *nisi vel personæ vel rei specialis conditio impediat*. Quantum ad personas actio non recte ceditur. 1. Potentioribus [e], & majus privilegium habentibus [f]. 2. Tutoribus aut curatoribus adversus pupillos vel adolescentes [g]. 3. Patri contra filium in potestate [h]. 4. Advocato aut Procuratori quota litis [i]. Quantum ad res regula est: *Quicquid non est transmissibile ad heredes, non est cessibile* [k]. Res litigiosæ autem licet transmittantur, tamen non recte ceduntur [l]. Effectus cessionis est, quod is cui cessa est actio, eodem jure utatur, quo cedens [m]. Utilem tamen

a *l.* 2. §. *fin. ff. fam. ercisc.*
b *l.* 5. *ff. d. censib. l.* 95. §. 10. *ff. d. solut. l.* 12. *ff. de re jud. l.* 25. §. *ult. locat. l.* 15. *ad L. Aquil. l.* 24. *pr. d. minor. l.* 27. §. 1. *eod. l.* 2. *C. per quas pers. l.* 16. §. *ult. ff. d. petit. hered.*
c *l.* 25. *fin.* 33. §. *ult. ff. de procur.*

d *l. ult. C. de hered. vend.* e *t. t. C. ne lic. pot.* f *c.* 2. *x. de alien.* g *Nov.* 72. *c.* 1. h *l.* 7. *ff. d. O. & A.* i *l.* 5. *C. d. postul. l.* 15. *C. d. Procur.* k §. 1. *Inst. d. perp. & temp. act. junct. l.* 42. *ff. d. administ. tutor.* l *t. t. C. & ff. d. litigios.* m *l.* 23. *ff. d. her. vel act. vend. l.* 8. *C. eod.*

men tantum suo nomine habet actionem [a].

53. Anastasiana eamque extendens Justiniani constitutio, cessiones dato pretio non aliter fieri permittit, quam ut cui cessa fuerit, non plus consequatur, quam dederit [b].

54. Ultima regula de Actionibus est, quod *judex secundum naturam cujusque actionis sententiam ferre debeat* [c].

a l. 16. ff. d. pact. l. 1. C. d. O. & A. l. 7. & 8. C. d. hered. vend.
b l. 22. l. 23. C. mand.
c §. 2. & seqq. Inst. d. Off. jud.

Tractatus specialis,

De Actionibus,

Videamus nunc species actionum & primo quidem in rem, deinde in personam & tertio mixtarum.

1. Ex jure in re ejusque prima specie Dominio Jure civili datur rei vindicatio, & quidem primo ex Dominio pleniori directa. Secundo utilis ex Dominio utili Emphyteutæ & similium: sed & Prætor ex Dominio, quod fingitur acquisitum, cum revera acquisitum non sit, dat 3. Publicianam, nec non ex eo quod fingi-

fingitur nunquam amiſſum, cum revera amiſſum ſit, 4. reſciſſoriam concedit. Idem Prætor etiam ex jure ſtatus triplicis tres actiones in rem præjudiciales admittit, quæ 7. ſpecies ſic deſcribuntur.

2. I. Directa rei vindicatio ex l. XII. tabb. datur domino vero [a], contra poſſeſſorem, qui hic accipitur pro quocunque detentore, qui rei reſtituendæ facultatem habet [b], utiliter etiam contra eum qui dolo poſſidere deſiit [c], nec non contra eum qui lite ſe obtulit [d], de quacunque re corporali [e], ad hoc ut actor iſtius rei declaretur dominus, Reus vero eam cum fructibus, & acceſſionibus reſtituere jubeatur [f].

3. Bonæ fidei tamen poſſeſſor quoſdam fructus lucratur, uti dictũ lib. 2. tit. 1. ſed etiam jure civili, non quidem actione, ſed exceptione doli oppoſita recuperat non tantum omnes omnino impenſas fructuum cauſa factas: fructus enim non intelliguntur niſi deductis impenſis [g], ſed & neceſſarias & regulariter utiles in rem factas [h]. Malæ fidei poſſeſſor neceſ-

a l. 23. pr. ff. d. R. V.
b l. 9. ff. eod.
c d. l. 27. §. 3. & l. 52. eod.
d l. 25. & ſeqq. eod.
e l. 1. 2. 3. eod.
f l. 23. 14. 15. 20. & ſeqq. eod.
g l. 30. ff. pro. Soc. l. 1. C. d. fruct.
h § 30. §. 33. Inſt. d. Rer. div. l. 27. §. fin. & ll. ſeqq. l. 38. 48. ff. d. R. V.

a l. 5. C. d. t. | necessarias, non utiles, deducit [a], voluptuarias uterque tollit quatenus absque rei detrimento fieri potest [b], sed repetuntur impensæ, si fructus ante litem contestatam perceptos excedant alias compensantur [c].

b l. 38. ff. d. t. l. 9. ff. d. impens.

c l. 48. 65. ff. eod. l. 16. C. d. Evict.

4. II. Ad imitationem directæ rei vindicationis, utilis rei vindicatio datur illis qui jus dominio proximum, quod docendi causa utile dominium vocant, habent, ut Emphyteuticario [d], & vasallo [e], contra quemcunque possessorem, etiam contra ipsum directum dominum dd. ll.

d l. 1. §. ult. ff. si ag. vectig.

e 2. feud. cit. 8.

5. III. Publiciana actio à Prætore Publicio data est illis, qui conditionem vel jus usucapiendi habent, sive qui rem à non Domino per traditionem vel quasi ex justo titulo & bona fide acceperunt, contra quemcunque possessorem, præter verum Dominum aliumve qui jus in re habet [f]. Unde non datur contra eum, qui etiam bona fide & justo tit. traditum possidet; quia cum cætera paria sunt, fortius est jus possessoris [g], hic autem actor potius jus habere debet.

f §. 4. h. t.

g l. 9. §. 4. in fin. ff. d. publ. in rem act.

6. Cæ-

6. Cæterum Publiciana actio rei vindicationi est simillima [a], in hoc tamen differunt, quod in Publicianã quoq; veniant res incorporales [b].

7. IV. Actio rescissoria superiori contraria, ab eodem forte Prætore introducta, datur ei cujus res vere usucapta est, adversus eos, qui vel cum absentes essent, per eos quos in potestate habent, rem præsentis usuceperunt, nec ullum defensorem reliquerunt quem convenire posset Dominus rei [c], quo casu hodie aliud commodius remedium competit Domino rei [d]: vel cum præsens rem ex probabili causa absentis usucepit [e], ad rescindendam usucapionem & rem quasi nunquam usucapta esset cum omni causa restituendam [f]. Certum ergo est dari hanc actionem & in duplicem casum & ob quamlibet probabilem absentiam etiam studiorum & mercaturæ [g], sola malitiosa excepta, licet Tribonianus in §.5. strictius loquatur. Ipsa autem concessione hujus actionis continetur restitutio in integrum.

8. V. Præjudiciales actiones sive præju-

a *l.7.§.6. ff. d. t.*
b *l. 11. §. 1. & seqq. eod.*
c *l.21.§. 2.& 22. quib. ex caus. maj.*
d *l. 2. C. l. annal. except.*
e *l. 1. ff. eod. l. 18. C. d. postlim. re- vers. l. 24. C. d. R. V.*
f *§. 5. Inst. d. act. l. ult. C. ex quib. caus. maj.*
g *l. 26. in fin. l. 28. ff. Ex quib. causis l. 9. l. 1. eod. Non obstat. l. 36.*

a *l. 18. d. prob. l. 1. §. 1. d.* præjudicia [a], non inde dicuntur, quod aliis in ordine cognitionum præferuntur, neque quod aliis aliquando præjudicium faciant, quod utrumque multis commune est [b], sed quod ex professo instituuntur aliis præjudicii faciendi gratia, quodque id faciant etiam inter alias personas inter quas eadem quæstio de statu inciderit [c].

b *l. 5. §. 2. ff. l. ult. C. d. petit. hered.*

c *l. antepen. d. stat. hom.*

9. Prima autem species præjudicii est de statu libertatis, unde actio sive judicium liberale datur Domino adversus servum, qui se liberum esse contendit: nec non servo ad libertatem proclamanti adversus Dominum libertatem negantem, quæ actio fere civilis est, utpote ex SCto, à Prætore tamen multum aucta [d].

d *§. 13. Inst. d. act. l. 33. ff. d. liber. caus. l. 21. C. eod.*

10. II. De statu Liberti est, quæ à Prætore datur Patrono adversus Libertum, negantem se esse Libertum, nec non Liberto adversus Patronum, si actor se vel ingenuum dicat, vel saltem rei id contendentis Libertum se esse neget [e].

e *§. 13. l. 14. ff. d. prob. l. ult. ff. si ingen. esse dic.*

11. III. De jure familiæ est, quæ datur à Prætore vel Parenti contra filium

filium se filium esse negantem, vel affirmantem: vel filio adversus parentem se parentem esse negantem vel affirmantem [a].

11. Affinis huic est illa de partu agnoscendo, quæ datur mulieri soluto matrimonio contendenti partum legitimum esse editum ex eo qui maritus fuit, adversus maritum ad partum agnoscendum, si vel uxorem suam fuisse, vel à se impraegnatam neget [b].

a *l.* 1. §. 12. & 13. *l.* 5. *ff. d. agn. vel. al. lib. d.* §. 13.

b *l.* 1. §. 11. *ff. de agnosc. lib.*

12. Ex secunda specie juris in re sc. possessione dantur variæ actiones in rem, veluti interdictum quorum bonorum, uti possidetis, de quib. infra ad tit. d. interd.

13. Ex servitute nascitur actio confessoria, cui contraria est negatoria.

14. Confessoria est actio civilis, quę datur illi qui servitutem habet constitutam: non promissam: adversus eum qui illam negat aut turbet, ad hoc, ut judex declaret actori servitutem illam competere, & reum condemnet ad pręstandum id quod interest servitutem non fuisse turbatam, nec non ad cavendum, servitutem

tem à ſe turbatam aut impeditam non iri [a].

15. Negatoria, eſt actio civilis, quę non ex ſervitute conſtituta, ſed ex abſoluto & nulli ſervituti obnoxio dominio datur illi, qui res ſuas liberas eſſe aſſerit, contra illos, qui ſervitutem earum ſibi vindicant, ad id, ut res actoris declaretur libera, & reus condemnetur in id, quanti intereſt ſervitutem aſſertam aut libertatem turbatam non eſſe, nec non ad cavendum de non amplius aſſerenda ſervitute aut hoc obtentu turbanda libertate [b].

16. In controverſiis rerum corporalium actio negatoria locum non habet, quia corpora non vindicat, qui ea poſſidet, cum poſſeſſio ſufficiat, indeque interdicta retinendę poſſeſſionis competentia [c]. Uno tamen caſu eum qui poſſidet rem corporalem actoris partes obtinere ait Juſtinianus [d], neque tamen docet quis ſit ille unicus caſus. Illud conſtat, multis caſibus poſſeſſorem vicem & onera actoris ſuſtinere.

17. Ex pignore ſeu 4. ſpecie Juris in re naſcitur actio Prætoria, Seruiana,

a §. 2. *Inſt. h. l.* 5. §. 1. & *ult. ff. ſi uſus fr. pet. l.* 4. §. 2. & 3. *l.* 7. *l.* 10. & 12. *ff. ſi ſervit. vind.*

b *d.* §. 2. *d. l.* 5. *ff. ſi uſus fr. pet. l.* 11. *l.* 12. *ff. ſi ſervit. vind.*

c *l.* 1. §. 6. *ff. uti. poßid.* §. 4. *Inſt. d. Interdict.*

d *d.* §. 2. *in fin.*

na, quo etiam refertur Pauliana. Hæc autem ſpecies juris in re non tantum conſtituitur contractu illo re inito, quo poſſeſſio ad creditorem transfertur, de quo lib. 3. tit. 15. ſed etiam nudo pacto [a], & teſtamento [b], & denique ipſo jure [c].

18. Serviana actio à Prætore Servio introducta & dicta datur locatori prædii ruſtici adverſus quemcunque poſſeſſorem ad perſequendas res coloni penſionis aut damni nomine expreſſe obligatas [d]. Neque n. ipſo jure obligantur invecta & illata in prædium ruſticum [e]. nec non ad fructus tacite pignori obligatos [f].

19. Ad exemplum hujus actionis introducta eſt quaſi Serviana, qua quilibet creditor pignus ſuum ſive hypothecam perſequitur, adverſus quemcunque poſſeſſorem, ut is rem pignoratam vel reſtituat, vel ſi reſtituere nolit, debitum pro quo pignoratum eſt, ſolvat [g]. Nota 1. quod quoad haſce actiones attinet, inter pignus vel hypothecā nulla ſit differētia [h], niſi in nominis ſono; cum alias

M pig-

a *l. 1. pr. ff. d. pign. & hypoth.*
b *l. 26. d. pign. act. l. 1. ff. ut. leg. vel. fideic.*
c *t. t. ff. & C. in quib. cauſ. pign. vel hypoth.*
d *§. 7. Inſt. h.*
e *l. 4. ff. in quib. cauſ. pign. hyp. tac. contr. l. 5. C. eod.*
f *l. 7. ff. eod.*
g *d. §. 7. l. 12. §. fin. ff. quib. mod. ping. vel hypoth. ſolv.*
h *d. §. 7.*

pignus proprie sit, quod ad creditorem transit [a]. Unde & pignus plerumque rei mobilis est, hypotheca non [b]. Nota 2. quod ex constitutione Justiniani contra tertium possessorem superiores actiones non dantur, nisi debitor principalis prius conventus sit [c]. Nota 3. quod superioribus actionibus ab extraneo bonæ fidei possessore 10. ann. inter præsentes, 20. inter absentes [d], à malæ fidei possessore 30. ann. [e]. ab ipso debitore ejusque herede 40. annis præscribatur [f].

20. Actio Pauliana, de qua in §. 6. Inst. h. l. 38. §. 4. ff. d. usur. agitur, refertur inter actiones in rem & multis creditur ex pignore Prætorio dari [g]. Sed revera est in personam & nascitur ex maleficio fraudationis; nonnunquam ex quasi contractu, unde & in factum dicitur [h]. Datur enim creditoribus ad revocandum ea quæ in fraudem creditorum alienata sunt: & quidem intra annum utilem, non ex die alienationis fraudulentæ, sed venditionis bonorum decreto Magistratus factæ computandum

a l. 9. §. 2. ff. d. pignor. act.
b l. 238. d. V. S.
c auth. Hoc ita C. d. pignor.
d l. 1. & 2. C. si adv. cred. præsc. opp. l. fin. C. d. O. & A.
e l. 7. C. d. præscr. 30. vel 40. annor.
f d. l. 7. §. 1.
g per. l. ult. C. d. Prætor. ping. l. 26. ff. d. pignor. act.
h l. 10. §. 16. ff. quæ in fraud. cred. adde l. 1. §. 26. ff. si quid in fr. patr.

tandum [a]. Datur autem contra eum qui fraudis conſcius fuit, ſive lucrativo, ſive oneroſo tit. poſſideat [b]. Contra eum vero qui fraudis inſcius fuit, tum demum, ſi titulo lucrativo poſſideat fraudator [c]: ſi quædam ita diſperdidit, ut revocari nequeant nonnunquam convenitur ut pœnam ſuſtineat [d].

21. Atque hæ ſunt potiores ſpecies actionum in rem, ſequuntur in perſonam. Quando autem actiones civiles, tam ex contractibus, quam quaſi contractibus, tam ex delictis, quam quaſi delictis ſupra expoſitæ ſint, videndæ ſuperſunt Prætoriæ, tum ex conventione, ſive propria ſive aliena, tum ex delicto ſive proprio, ſive alieno; & quidem ex conventione propria, naſcitur actio de conſtituta pecunia, de jurejurando: ex conventione vero alterius, qui vel negotia in noſtram utilitatem geſſit, unde actio de in rem verſo, vel qui noſtra voluntate contraxit, ſive expreſſa, unde actio quod juſſu, ſive tacita & præſumpta, non ſolum ex commiſſione officii, unde actio exercitoria & inſtitoria, ſed & con-

a *l.* 6. §. *ult.* *l.* 10. § 18. *ff. qua in fraud. cred.*

b *d. l.* 6. §. *hoc edicto l.* 1. *pr. ff. eod.*

c *l.* 5. *C. eod.*

d *d. l.* 1. *pr. l. ult.* §. *ult. eod.*

cessione peculii. Unde actio de peculio & tributoria, de quibus ordine agendum.

22. Actio de constituta pecunia nascitur ex nudo pacto à Prætore ita firmato, daturque illi, cui sic sine stipulatione promissum, adversus eum qui sic promisit, quod vel ipse vel alius sive naturaliter sive civiliter debebat (non tamen mere civiliter) [a]. Quamquam autem ex his constet constitutum à fidejussione plurimum differre; conveniunt tamen in nonnullis, veluti quod uterque promittens non possit in majorem summam obligari [b], quod uterque iisdem gaudeat beneficiis.

23. Quantum ad actionem ex jurejurando, videndum primo quid & quotuplex illud sit.

24. Iusjurandum est religiosa asseveratio, quæ fit Deo teste, cum execratione nostri si fallamus: quod ratione multiplicis finis & usus etiam multiplex est; aliud negotii non improbati confirmandi [c], aliud religionis injiciendæ gratia. Celebriores species sunt quæ fiunt litis decidendæ causa, ut. 1. *voluntarium*. 2. *judiciale*

a *l.* 3. §. 1. *ff. d. const. pec. vid. l.* 1. *pr.* & §. 6. *eod.* §. 9. *Inst. d. act.*

b *l.* 11. *ff. d. const. pec.*

c *l.* 5. *C. d. LL.*

ciale & 3. *necessarium*. Voluntarium est, quod pars parti defert extra judicium, per modum conventionis aut transactionis [a]. Judiciale est, quod pars prius jurans se id calumnię causæ non facere, si desideretur [b], defert parti in judicio, quod vel præstandum vel referendum est, nisi quis solvere malit [c]. Necessarium est, quod judex in causis dubiis, judicio jam cœpto, defert nunc reo, nunc actori [d]. Necessarium autem & judiciale vices probationis gerunt, nam & his præstitis sententia nihilominus fertur, quæ si in rem judicatam transierit, rei judicatæ actio locum habet [e].

a *l.* 17. *pr. l.* 39. *ff. d. jurejur.*
b *l.* 34. §. 4. *ff. eod.*
c *l.* 34. §. 6. *l.* 38. *eod.*
d *l.* 31. *ff. eod.*
e *l.* 31. *l.* 34. *in fin. eod.*

25. Ex voluntario autem jurejurando datur actio Prætoria ei qui deferente adversario juravit, aut cui jurare parato remissum est jusjurandum [f]. adversus eum qui jusjurandum detulit, ad pręstandum id quod sibi deberi juravit [g], quo jurejurando præstito non amplius quæritur an debeatur, sed tantum au juratum sit [h]. Est autem hęc actio adjectitia qualitas nunc actioni in rem, nunc in personam accedens; ipsa ta-

f *l.* 5. § *ult. l.* 9. §. 1. *ff. de jurej.*
g §. 11. *hd*
h *l.* 28. *in fin. ff. de jurej. hd.* § 11.

men manet personalis ex conventione, nec priorem actionem absorbet [a].

26. Actio de in rem verso est condictio Prætoria, quæ datur iis qui cum filiofam. vel servo contraxerunt, contra patrem vel Dominum, in cujus rem versum, h. e. necessario vel utiliter impensum est, licet filius vel servus prorsus nullum peculium habuerit, nec jussus patris dominive intervenerit, neque res in quam versum est, amplius extet [b]. De voluptuariis impensis non datur, sed illi auferuntur à creditore, quatenus sine rei detrimento fieri potest [c].

27. Actio quod jussu, est actio Prętoria quæ datur illis qui cum filiofam. vel servo contraxerunt, contra patrem Dominumve cujus jussu negotium celebratum est [d]; jussus autem an verbis, an per epistolam, an generaliter, an specialiter, an tacite, an expresse fiat, nihil interest, nam jubendi modus non differt à mandato, quod solo consensu contrahitur [e]. In eo autem differunt, quod mandatum ad extraneos pertinet, quibus libe-

a *l. 7. §. 7. ff. d. public. in rem. act. l. 9. §. ult. & seqq. ff. d. jurejur.*

b §. 4. *Inst. quod. cum eo qui in al. pot. l. 3. §. 7. & 8. l. 5. ff. d. in rem ver.*

c *d. l. 3. §. 4.*

d §. 1. *Inst. quod cum eo qui in al. pot.*

e *l. 1. §. 3. 4. ff. quod jussu. l. 3. C. quod. cum eo qui in al. pot.*

liberum eſt id non ſuſcipere, juſſum ad filios & ſervos, qui juſſum recuſare non poſſunt, unde porro aliæ etiam differentiæ ſunt.

28. Exercitoria actio eſt condictio Prætoria, quæ datur iis, qui cum Magiſtro navis, vel Pro-magiſtro ejus contraxerunt, de rebus ad Magiſterium ejus pertinentibus, adverſus exercitorem navis ad præſtandum quod ex contractu Magiſtri actori debetur [a].

29. Exercitor autem is appellatur, ad quem quotidianus navis quæſtus pertinet [b]. Magiſter eſt, cui totius navis cura commiſſa eſt. Promagiſter quem Magiſter ſui Magiſterii vicarium præfecit ignorante Domino [c]. Navis autem intelligitur ſive marina, ſive fluviatilis, ſive ſchedia *een Houtvloot* [d].

Sed etſi plures ſint Exercitores, ſinguli jure civili (non gentium, aut moribus) tenentur in ſolidum [e]. Tenetur autem ex ſola præpoſitione, etſi creditor non probaverit debitum in rem debitoris verſum eſſe [f]. Neque tamen Exercitor ex contractu Magiſtri cum aliis agit, cum

a §. 2. *I. quod cum eo qui in al. pot. l.* 1. §. 5. 6. 7. *d. exerc.*

b *d.* §. 2. *cl.* 1. §. 5. *ff. d. exercit. act.*

d *d. l.* 1. §. 6.

e *l.* 1. §. *ult. ff. eod.*

f *l.* 7. *ff. eod.*

hęc actio contraria non sit [a], nisi quandoque extra ordinem. Cæterum est etiam in arbitrio creditoris an exercitorem exercitoria, an Magistrum directa actione convenire velit [b].

30. Institoria actio est condictio Prætoria quę datur iis, qui cum Institore contraxerunt, de rebus ad negotium ejus pertinentibus; adversus prępomentem, ad id, quod ex contractu institoris actori debetur [c]. Institor dicitur, qui negotiis terrestribus gerendis instat [d], qualis etiam potest esse servus, ancilla, puer, puella, impuberes, &c [e]. neque interest an universali negotiationi, an tabernę, an alii prępositus sit [f]. In plerisque autem hęc actio similis est superiori.

31. Actio de peculio, est conditio Prætoria, quæ datur iis, qui cum filiofam. vel servo contraxerunt, adversus patrem vel Dominum, quamvis ipsis contradicentibus, aut ignorantibus contractum sit, ad pręstandum id quod actori ex contractu debetur, quatenus ex peculio pręstari potest [g]. Datur autem hæc actio tantum

a *l.* 1. §. 18. *ff. eod.*
b *l.* 1. §. 17. *ff. eod.*
c *d.* §. 2. *Inst. quod cum eo qui in al. pot.* *l.* 1. §. *ult.* *l.* 5. §. 1. *& seqq.* *l.* 6. *ff. d. Inst. act.*
d *l.* 3. *ff. eod.*
e *l.* 5. *l.* 7. *l.* 8. *eod.*
f *l.* 3. *l.* 5. §. 1. *& seqq. ff. eod.*
g §. 4. *Inst. quod cum eo &c.* *l.* 14. *ff. de neg. gest.* *l.* 32. §. 1. *ff. de pecul.*

tantum de peculio filii profectitio & minus pleno adventitio, cujus scil. pater usumfructum & administrationem habet [a]. De Castrensi & pleno adventitio ipse filius tenetur [b].

32. Est autem hæc actio in rem scripta & datur contra quemcunque possessorem peculii [c].

33. Extincto peculio hæc actio annalis est contra patrem dominumve [d], alias potest esse perpetua, si principalis, cujus est adjectitia qualitas, sit perpetua.

34. Tributoria actio est condictio Prætoria, quæ datur iis qui cum filiofam. vel servo contraxerunt, adversus patrem Dominumve, si sciverint servum filiumve in merce peculiari negotiari, ad mercem illam pro rata inter patrem Dominumve si quid iis debeatur cæterosque creditores distribuendam, quandoque ad inique factam distributionem corrigendam [e].

35. Cæterum pro re nata potest expedire creditoribus, nunc de in rem verso, nunc de peculio, nunc aliter agere, quare videant ut optimum genus actionis eligant, cum

a *l. 6. C. d. bon. quæ lib.*
b *v. supr. tit. 9. lib. 2.*
c *l. 27. §. 2. ff. de pecul.*
d *l. 1. §. 3. ff. quand. d. pec. act. annal.*
e *§. 3. Inst. quod cum eo &c.*

facta semel electione unius actionis
a l. 9. ff. non detur regressus [a]. Sic fuere
d. tribut. actiones Prætoriæ ex conventione
act. tam propria quam aliena, sequuntur
ex delicto proprio & alieno.

36. Actiones Prætoriæ ex delicto
proprio variæ in jure occurrunt, vel-
uti 1. de albo corrupto. 2. de in jus
vocando. 3. de in jus vocato vi ex-
empto, quę hoc tit. potissimum ce-
b §. 12. lebrantur & alię innumerabiles [b].
d. act.

37. Actio de Albo corrupto est
condictio Prętoria popularis, quę
datur contra eum, qui id quod in al-
bo propositum est jurisdictionis
perpetuę causa, delevit, corrupit, ad
pœnam 500. aureor. actori cessu-
c l. 7. ff. ram [c]. Si plures corruperint, singuli
d. jurisd. in solidum tenentur, nec unus solvens
d d. l. 7. alios liberat [d].
§. 5. & seqq.

38. Actio de in jus vocando, est
condictio Prætoria, quę datur Pa-
rentibus, utriusque sexus naturali-
bus & adoptivis, nec non Patronis
& omnibus quibus reverentia debe-
e l. 12. tur, sine venia Prętoris a liberis, li-
pen. & bertis aliisque reverentiam debenti-
ult. ff. d. bus in jus vocatis, ad pœnam 50. au-
in jus reorum actoribus cessuram [e], idque
voc. ob

ob violatam reverentiam.

39. Actio de in jus vocato vi exemto est Condictio Prętoria, quę datur illi qui vocavit aliquem in jus, adversus eum, qui vocatum violenter exemit, aut venire impedivit: ad id quanti ea res est, ab actore jurejurando in litem æstimata [a].

40. Quantum pertinet ad actiones quę non ex delictis propriis sed alienis nascuntur, Prętor largitur non tantum actiones noxales ex delictis servorum, sed & de pauperie bestiarum, quæ tamen originem habet ex ll. XII. tabb.

41. Actio noxalis est Condictio Prætoria, quæ datur iis, quibus per privatum delictum servi nocitum est, adversus Dominum, licet ignoraverit, vel etiam prohibuerit delictum, (alias noxalis non est, sed ipse quoque conveniri potest [b]) ad hoc ut servum noxæ i. e. pœnæ dedat vel damnum sarciat [c].

42. Noxalis autem actio semper caput sequitur [d], ideoque etsi hæc actio sit ex delicto personalis, hactenus tamen etiam est in rem scripta

a l. 5. ne quis eum qui in jus voc. &c.

b l. 2. 3. 4. ff. d. nox. act.

c t. t. Inst. de noxal. act.

d §. 5. Inst. d. t.

& contra bonę fidei possessorem datur [a].

Cæterum post manumissionem ipse servus directo convenitur ex delicto [b], sed & ante manumissionem criminaliter extra ordinem accusari potest [c].

Filiorum nomine hæc actio hodie non datur adversus patrem, sed ipsi ex delictis conveniuntur, & si non habeant in ære, luunt in corpore [d].

43. Actio de pauperie est etiam noxalis ex XII. tabb. quæ datur iis, quibus pecus h. e. brutum quod gregatim sub pastoribus pascitur, ut oves, boves, sues, &c. quadrupes, utiliter datur etiam cum bipes vel fera bestia, quæ in dominio nostro est [e], pauperiem fecit, contra naturam sui generis, sine instigatione (alias instigator ex delicto teneretur) [f]. adversus dominum animalis, ad illud noxæ dedendum damnumve resarciendum [g].

44. Est autem pauperies damnum sine injuria facientis datum, cum brutum, quod juris capax non est, injuriam facere non possit [h].

a l. 11. l. 13. ff. d. noxal. act. l. 27. §. fin. ff. d. R. V.
b §. 5. Inst. h. l. 4. C. an serv. pro suo fact.
c l. ult. ff. d. priv. del.
d §. ult. Inst. h. l. ult. ff. d. in jus voc.
e l. 1. §. 1. si quadr. paup. fec.
f l. 1. §. 7. ff. eod.
g t. t. Inst. si quadr. paup.
h pr. Inst. d. t. l. 1. ff eod.

45. Æ-

45. Ædilitia etiam de pauperie datur actio, quæ eſt condictio honoraria, quæ competit contra illos, qui canem, verrem, lupum, aliave nocitura animalia, ſive ſoluta ſive ligata circa locum publicum, aut ubi nocere poſſunt, habent, & quidem in ducentos ſolidos, ſi homo liber perierit, ſi ei nocitum ſit, in arbitrariam ſummam, de cæterarum rerum damno in duplum [a].

46. Cæterum hæ actiones Prætoriæ plerumque ſunt adjectitiæ qualitates, uti dictum ſupr. diviſ. 7.

47. Atque ſic viſæ ſunt celebriores ſpecies actionum tam ex jure in re, quam ad rem, ſunt etiam mixtæ ex utroque jure, ut 1. Actio familiæ erciſcundæ. 2. Communi dividundo. 3. Finium regundorum, & 4. Petitio hereditatis, quæ eſt vel directa vel fideicommiſſaria, vel poſſeſſoria, ſive Prætoria [b]; hæ autem partim naſcuntur ex obligatione, partim ex dominio vel jure in re: iiſque partim res vindicatur, partim præſtationes perſonales condicuntur.

48. Actio finium regundorum eſt actio civilis, mixta, in rem & perſo-

a *l. 40. & ſeqq. ff. d. ædil. edict. §. ult. Inſt. ſi quadr.*

b *§. 20. Iuſt. d. act. l. 7. C. de petit. her.*

nam, stricti juris, quæ datur inter confines prædiorum rusticorum, ut fines commoda agrorum divisione regantur, atque adeo actori suus ager & limes salvus sit, & quod ipsi turbati aut regundi limitis causa abest, à reo præstetur [a]. Durat hæc actio 30. annos [b].

49. Petitio hereditatis directa est actio civilis, mixta, bonæ fidei [c], quæ datur illi, qui jure civili veteri vel novo, per se vel per alium, heres est factus [d], adversus eum qui pro herede vel pro possessore possidet, quive dolo possidere desiit, ut actor declaretur heres [e], reus vero hereditarias res, licet sit res minima [f], & quæ sunt periculo hereditatis ei restituat [g], cum omnibus accessionibus & augmentis ipsius hereditatis [h]. Quantum ad fructus & impensas, videtur esse differentia inter rei vindicationem & petitionem hereditatis. Nam in hac quoque bonæ fidei possessor fructus consumtos restituit, si inde locupletior sit factus [i]. Contra impensas voluptuarias hic quoque deducit [k], quod utrumque

in

a *l.* 2. & 3. *ff. fin. reg.*
b *l. ult. C. fin. reg.*
c §. 28. *d. act.*
d *l.* 1. 3. 10. *C. d. pet. hered.*
e *l.* 9. §. 1. *l.* 10. *ff. si pars hered. pet.*
f *l.* 9. & *seqq. ff. de pet.*
g *l.* 18. 19. *ff. d. pet. hered.*
h *l.* 20. §. 3. *ff. eod.*
i *l.* 25. §. 11. *l.* 40. §. 1. *ff. de pet. her.*
k *l.* 39. §. 1. *ff. d. pet. her.*

in rei vindicatione secus esse supra dictum est.

50. *Pro herede* autem possidet, qui sive sciens & mentiens, sive ita putans se heredem esse vel bonorum possessorem, vel fideicommissarium, cum non sit, possidet: *Pro possessore* possidet prædo, qui interrogatus cur possideat, aliud non respondet, quam quia possideo, nullum titulum, ne quidem per mendacium obtendens [a].

51. Hoc vero singulare est in hoc judicio, quod reus hic tenetur edere titulum possessionis suæ [b].

52. Fideicommissaria hereditatis petitio est actio civilis, nititur enim SCto Trebelliano, mixta bonę fidei, quæ datur ei cui hereditas restituta est ex fideicommisso, sive re, sive verbis, sive epistola [c], contra eum qui pro herede vel pro possessore possidet [d], ad eundem effectum, qui est directæ hereditatis petitionis. Fiduciarius autem hac actione non convenitur ut restituat fideicommissum sed actione ex testamento, si hereditatem adiit, si non adiit, implorandum officium judicis, ut is eum cogat adire [e].

53. Pos-

a *l.* 11. & 12. *ff. eod.*
b *l.* 11. C. *l.* 12. *ff. d. pet. hered.*
c *l.* 37. 63. *ff. ad SCtum Trebell.*
d *l.* 2. *l.* 3. §. 2. *ff. d. fideic. hered. petit.*
e *l.* 4. *l.* 14. §. 4. *l.* 71. *ff. ad SCt. Trebell.*

53. Possessoria hereditatis petitio est actio Prætoria, mixta, bonæ fidei, quæ datur illis, quibus ex Edicto Prætoris concessa est bonorum possessio, adversus eum qui pro herede vel pro possessore possidet, ad eundem effectum, quem habet civilis hereditatis petitio [a]. Unde multum differt ab interdicto quorum bonorum, quod de possessione tantum datur, de quo infra dicetur.

a l. 1. & 2. ff. d. possess. hered. pet.

Tit. VII,

Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicatur.

1. Hoc titulo Imp. Justinianus speciatim proponit actiones ex conventione aliena, veluti exercitoriam, institoriam, quod jussu, de in rem verso, de peculio & tributoriam, quæ supra descriptæ sunt: & quia illæ sæpe dantur ex conventione filiorum, simul hic agit de SCto Macedoniano.

2. Regula quidem est quod *filiusfamilias ex omni causa obligatur ut paterfamilias* [b]: ab ea tamen excipitur

b l. 39. ff. d. O. & A.

pitur 1. causa *voti* [a]. & 2. causa *mutui* per Senatusconsultum Macedonianum, quod ob mutuam pecuniam filiofam. datam actionem petitionemque denegat [b].

a *l.* 2. §. 1. *ff. d. poll. & vot.*

b *l.* 1. *ff. ad SC. Maced.* §. 7. *h.*

Tit VIII.

De Noxalibus Actionibus.

Tit. IX.

Si quadrup. pauperiem fecisse dicatur.

His titulis Justinianus proponit actiones ex delicto alterius nec non ex pauperie; quæ nascuntur in tractatu speciali actionum descriptas, n. 37. & seq.

Tit. X.

De iis per quos agere possumus.

1. Cui competebat actio, is olim necesse habebat illam per se exercere. Paucis tantum casibus exceptis, scil. cum pro populo, pro libertate, pro tutela, nec non pro nonnullis absentibus ageretur, alieno nomine agere permissum erat [c]: quod cum valde incommodum esset, cœpit per procuratores litigari [d].

c *pr. h.*

d *pr. h.*

2. Est autem Procurator in genere, qui aliena negotia mandato Domini administrat [e]. Hoc autem loco

e *l.* 1. *ff. d. procur.*

a *l.* 1. *ff. d. procur.* b *l.* 41. 54. *ff. de proc.* c *l.* 4. *C. eod.* d *l.* 7. *l.* 13. *C. eod.* e *l.* 6. *C. de judic.* f *l.* 1. & 2. *C. ne liceat. potent.* g *l.* 43. *ff. de procua.* h *l.* 2. §. 1. *ff. eod.* i *l.* 6. *C. eod.* k §. 5. *Inst. quib. ex caus. man.*

loco specialius accipitur pro eo, qui negotia judicialia mandato Domini administrat [a]. Prohibetur autem administrare, 1. Fœmina [b], nisi in rem suam [c]. 2. Miles [d]. 3. Servus [e]. 4. Potentior [f]. 5. Mutus & surdus [g]. 6. Furiosus [h]. 7. Reus criminis [i]. 8. Minor 17. annis [k]. Jure Canon. minor 25. annis [l]. 9. Infamis jure Canon. [m], non civili [n].

3. Cæterum Procurator regulariter in causis civilibus & criminalibus admittitur, sed in causis criminalibus capitalibus nec actori nec reo permittitur [o].

4. Procurator autem differt à Syndico. Defensore & Advocato.

5. Syndicus enim est cui ab Universitate universa negotia mandata sunt [p].

6. Defensor est, qui reum sine mandato in judicio defendit [q].

7. Advocatus est, qui desiderium amici sui in jure apud eum qui

l *c.* 5. *d. procurat. in* 6. m *c.* 1. & 2. *caus.* 3. *q.* 7. n §. *ult. Inst. d. except.* o *l. pen.* §. 1. *ff. d. publ. jud. l.* 1. *ff. an per al. caus. appel. l.* 1. *ff. de requir. reis.* p *l.* 1. §. 1. & 2. *ff. quod, cujusque univers.* q *l.* 43. §. . *ult.* 46. §. 2. *l.* 76. *d. procurat.*

qui jurisdictioni præest, exponit, vel alterius desiderio contradicit [a].

8. Procurator mandato constituitur. Advocatus precibus aditur. Illi Dominus sum, huic susceptus vel cliens: ille satisdat [b], hic non: ille fit Dominus litis lite contestata [c], hic non: illi nullum studii tempus præfinitum est: huic quinquennium [d].

a *l.* 1. §. 2. *ff. d. postul.*
b §. 3. *I. d. satisd.*
c *l.* 22. *C. d. procur.*
d *l.* 5. §. 4. *C. d. advoc. divers. jud.*

TIT. XI.

De Satisdatione.

Sive personæ principales actor & reus ipse, sive per procuratores aut defensores litigent, judicii firmandi causa præstanda est cautio.

1. Cautio autem vel 1. est fidejussoria, quæ specialiter dicitur satisdatio [e], quæ regulariter ab omnibus præstanda est, nisi specialiter alicui vel nuda promissione, vel pignoribus, vel juramento cavere permittatur [f], vel 2. fit pignoribus [g], quæ

e *l.* 1. *ff. qui satisd. cog. l.* 7. *ff. d. prætor. stip. l.* 9. §. 3. *ff. d. pignor. act.*

f *l.* 15. *& seqq. ff. qui sat. cog.* g *l.* 49. *in fin. ff. d. solut. l.* 1. §. 9. *ff. d. Collat. bon.*

quæ dari solet cum fidejussores idonei inveniri nequeunt, vel 3. fit jurejurando, quod jusjurandum præstare sufficit viris illustribus & spectabilibus [a], nec non aliis fide dignis, si hi fidejussores aut pignora invenire nequeant [b], vel denique 4. nuda promissione [c], cui relinquuntur, qui immobilia possident in territorio ejus magistratus, sub quo litigatur [d].

2. Cæterum de cautionibus in judicio faciendis aliud statuit jus vetus, aliud jus novum t. t. h.

3. Actor jure novissimo si ipse agat, satisdat, 1. se intra duos menses à tempore exhibiti libelli litem contestaturum, eamque ad exitum persecuturum [e], 2. se expensas soluturum [f].

4. Procurator actoris si legitimum mandatum habeat, non cogitur satisdare [g]; si autem de mandato dubitetur, dominum ratum habiturum cavere cogitur [h]: si certum sit ipsum prorsus nullum habere mandatum, non admittitur, nisi sit actori conjun-

cta

a l. 17. C. d. dignit. l. 12. C. d. prox. sacr. scrin.
b auth. generaliter C. d. Episc. & Cler.
c l. 6. ff. ut legat.
d l. 15. ff. qui satisd. cog.
e auth. libellum C. d. lit. contest. Nov. 96. c. 1.
f auth. generaliter C. de Episc. & Cler.
g l. 65. ff. d. procur.
h §. 3. h. t. l. 1. C. de procur.

ɾta persona, quæ tunc cum cautione de rato admittitur [a].

5. Reus hodie si ipse excipiat actionem. cavet tantum judicio sisti, i. e. se permansurum in judicio usque ad finem litis [b].

6. Procurator rei præsentis non satisdat, uti nec Procurator actoris, sed ipse reus pro illo cavet 1. judicatum solvi 2. judicio se stiturum tempore recitandæ sententiæ [c].

7. Procurator vero rei absentis, judicatum solvi satisdat; etsi mandatum habet [d], sed & sine mandato admittitur defensor [e], dummodo judicatum solvi caveat: nam secundum regulam veterem; *Nemo alienæ rei idoneus defensor sine satisdatione intelligitur* [f].

Cæterum ex ipso judiciorum usu, quo hæc omnia non ita præcise servantur plenior cautionum cognitio haurienda est [g].

a *l.* 35. *ff. de procur. l.* 21. *C. eod.*
b 5. 2. *h.*
c §. 4. *h. t.*
d §. 5.
e *l.* 76. *ff. de procur.*
f *d.* §. 5. *h.*
g §. 6. *h.*

TIT. XII.

De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes transeunt

Actiones civiles, forte ex lege, Senatusconsulto vel constitu-

tionibus Principum descendentes, olim ita perpetuæ erant, uti ipsæ leges, quæ tempore nullo exspirabant; postea tamen publicæ utilitatis causa, ut litium aliquis esset finis, certi fines actionum constituti sunt [a]. Unde hodie ipsæ perpetuæ actiones 30. vel 40. annis exspirant: aliæ temporales brevius tempus vivunt: aliæ ad & in heredes transeunt, aliæ non: de quibus certæ regulæ propositæ in tract. spec. de act. num. 36. & seqq.

a *pr. Inst. h.*

Tit. XIII.

De Exceptionibus.

Exceptio est actionis jure competentis exclusio [b].

2. Estque 1. alia civilis, quæ ex civili, alia Prætoria, quæ ex Prętorio jure descendit [c]. Omnium autem exceptionum ęquitas naturalis est [d].

3. 2. Alia exceptio est perpetua & peremptoria, quę semper agenti obstat, & semper rem de qua agitur perimit, ut exceptio doli mali, metus, de non petendo, jurisjurandi, trans-

b *pr. h. l. 2. pr. ff. eod.*
c *§. 7. h.*
d *§. 1. & seq. h.*

tranſactionis, erroris, non numeratę pecunię, liberationis legatę, rei venditę, quę venditori objicitur, & ſimiles [a]: alia eſt temporalis & dilatoria, quę ad tempus nocet [b]. ſive quę differt & ſuſpendit tantum actionem, atque hę exceptiones vel reſpiciunt 1. ipſam cauſam ſive actionem. 2. vel perſonas judicium conſtituentes, vel 3. locum, tempus ſimileſque circumſtantias judicii, vel 4. modum procedendi.

a §. 1.2. 3.6.9. *h.* b §. 10. *h.*

4. 1. Ipſam cauſam reſpicit 1. exceptio pacti de non petendo intra certum tempus, ſive plus petitionis, quę tamen fuit olim fere peremtoria, cum plus petens ſive re, ſive tempore, ſive loco, ſive cauſa, tota cauſa ceciderit. Hodie vero ex conſtitutione Zenonis actor tempore plus petens cogitur reliquas inducias conduplicare reo, iiſque finitis non ante auditur, quam ſumtus omnes prioris litis refuderit, ſi aliter plus petierit actor ex conſtitutione Juſtiniani in triplum pluris petiti condemnatur [c].

c §. 10. *h.* §. 33. *Inſt.*

5. Cauſam etiam reſpicit exce-

ptio

ptio reſcripti moratorii [a]. Exceptio ordinis fidejuſſori data [b], item beneficii, quod vulgo vocant competentię, quę exceptio etiam poſt rem judicatam opponi poteſt [c].

7. 2. Perſonę judicium conſtituentes ſunt vel principales, ut actor, reus, judex, vel minus principales ut Procuratores & alię. Ratione judicis datur exceptio fori non competentis [d], judicis ſuſpecti [e], non idonei [f].

7. Ratione actoris vel rei, excipitur, ſi forte non habeant legitimam perſonam ſtandi in judicio. [g]. Vel ſi actor veniam non impetravit, quam debuit [h].

8. Ratione Procuratorum, ſi non habeant ſufficiens mandatum, vel ſi nequeant eſſe Procuratores.

9. 3. Ratione circumſtantiarum judicii datur exceptio loci non tuti, temporis anguſtioris, feriarum & ſimilium.

10. 4. Ratione modi procedendi, datur exceptio modi, ſtyli, ordinis non obſervati, &c.

11. Ex-

a l. 2. C. d. precib. imp. offer.
b Nov. 4. c. 1.
c l. 8. l. 9. ff. d. condict. ind.
d §. 36. & ſeqq. Inſt. d. act.
e l. ult. C. d. except. c. 7. x. d. except.
e l. 16. l. ult. C. d. judic.
f l. 12. §. 2. ff. d. judic.
g l. 2. & t. t. C. qui legit. perſ. ſtand.
h l. 2. 4. l. ult. ff. d. in jus voc.

11. Exceptiones autem dilatorię quę judicium ipsum concernunt, regulariter ante litem conteſtatam ſunt opponendę & diſcutiendę [a], niſi ſint tales que reddunt judicium retro nullum [b], aut poſt litem conteſtatam demum notæ fiant [c].

12. Peremtoriæ olim quoque in ſtricti juris judiciis formulæ includi adeoque ante litem conteſtatam proponi debebant: ſed formularum uſu antiquato ante litem conteſtatam allegandæ, poſt probandæ erant [d].

13. Hodie exceptiones peremtoriæ tam ante, quam poſt litem conteſtatam proponuntur indiſtincte [e], regulariter poſt litem conteſtatam probantur. Hæ vero qua litis conteſtationem impediunt, ante proponendæ & probandæ, velut rei judicatæ, ſolutionis factæ, jurisjurandi, tranſactionis, &c. quædam etiam poſt ſententiam ad impediendam executionem recte proponuntur, uti Senatuſconſulti Vellejani, & Macedoniani [f], diviſionis, compenſationis, &c.

14. Exceptiones etiam quædam ſunt

a *l. pen. & ult. C. d. except.*
b *l. 24. C. d. procur.*
c *c. 4. x. d. except*
d *l. 8. C. h. l. 9. C. d. præſcript. long. temp. l. 2. C. ſent. reſcindi non poſſ.*
e *l. 4. 8. 9. C. d. except. c. 1. de lit. conteſt.*
f *l. 11. ff. ad SC. Maced.*

ſunt in rem, quæ rei cohærent, quædam perſonales, quæ perſonæ debitoris cohærent, nec fidejuſſoribus aut heredibus ejus dantur [a].

15. In rem ſunt rei judicatæ, doli mali, jurisjurandi, quod metus cauſa, pacti, ſenatuſconſulti Vellejani, Macedoniani [b].

16. Perſonales ſunt exceptio beneficii competentiæ [c], pacti perſonalis [d].

17. Mixta eſt exceptio minoris ætatis [e].

18. Cæterum nemo prohibetur uti pluribus exceptionibus [f], neque tempore actionibus præſcripto extinguuntur exceptiones, quia non eſt in poteſtate rei excipere cum vult [g].

a §. 4. *I. d. replic.*
b *l.* 7. §. 1. *l.* 19. *ff. d. except. l.* 17. §. 5. *l.* 18. & *ſeq. ff. d. pact. l.* 12. & *ſeq. ff. d. except. rei jud. l.* 9. §. *pen. ad SC. Maced. l.* 16. §. 1. *ad SC. Vellej.*
c *l.* 12. & *ſeqq. ff. ſolut matrim.*
d *l.* 22. & 25. §. *ff. d. pact.*
e *l.* 18. *fin.* & 19 *pr. ff. d. minor.*
f *l.* 5. *ff. h. l.* 43. *d. R. I.*
g *l.* 5. *in fin. ff. d. dol. mal.* & *met. except.*

Tit. XIV.

De Replicatione.

1. Replicatio est exceptionis à reo propositæ exclusio. Vocatur etiam contraria exceptio [a]. a l. 10. C. d. except. l. 2. §. 1. ff. eod.

2. Quemadmodum enim actionem elidit exceptio, ita exceptionem replicatio, replicationem duplicatio, hanc triplicatio: triplicationem quadruplicatio & sic deinceps [b]. Ut autem aliquis sit litigandi b §. 1. 2. finis, vel judicis arbitrio aut judicii 3. h. stylo definiri solet, quousque in hac vel illa causa procedere liceat.

Tit. XV.

De Interdictis.

Quæ hactenus dicta sunt potissimum spectant ad actiones ordinarias, sequuntur extraordinariæ interdictorum.

1. Interdicta olim erant formulæ seu conceptiones verborum, quibus Prætor non constituto judicio inter duos pluresve de possessione litigantes aliquid fieri jubebat, vel pro-

hibebat, quoad de proprietate judicaretur. Huic interdicto si non pareretur. Prætor adversus non parentem vel utilem actionem ex causa interdicti dabat, vel via executiva (ut hodie loquuntur) & manu militari utebatur [a].

a pr. h. l. 3. ff. ne vis. stat. &c.

2. Sed usus ille Interdictorum antiquatus est, & ex constitutione Arcadii & Honorii prætermissa formula Interdicti, actor statim suam actionem proponere jubetur [b]: quod magis hodie obtinet, quia sublato formularum & judicum pedaneorum dandorum usu omnia judicia extraordinaria facta sunt [c].

b l. ult. C. d. interd.

c §. ult. h.

3. Triplex autem hoc tit. proponitur Interdictorum Divisio. Nam 1. alia sunt prohibitoria, alia restitutoria, alia exhibitoria [d].

d §. 1. h.

4. 2. Alia interdicta sunt simplicia, (in quibus alter actor, alter reus est) alia duplicia, in quibus par est utriusque litigantis conditio, nec quisquam præcipue actor vel reus intelligitur, veluti interdictum uti possidetis & utribi [e].

e §. 7. h.

5. Tertia & potissima divisio est, quod alia interdicta sint comparata

ad

ad adipiſcendam, alia ad retinendam, alia ad recuperandam poſſeſſionem [a].

4. Adipiſcendæ poſſeſſionis I. eſt interdictum quorum bonorum, quod datur bonorum poſſeſſori, (hoc eſt, ei qui à prætore loco heredis conſtitutus eſt) adverſus eum qui pro herede, vel poſſeſſore poſſidet rem corporalem ex illis bonis [b], non vero contra debitores hereditatis, ad reſtituendam poſſeſſionem rerum hereditariarum vel ſingularum [c].

5. Naſcitur autem hoc interdictum ex jure in re ſc. hereditario, unde quoque eſt actio in rem, petitioni hereditatis in eo ſimilis, quod utraque ex jure hereditario, utraque adverſus eum qui pro herede vel poſſeſſore poſſidet, utraque ad reſtitutionem rei poſſeſſæ; neutra vero adverſus titulo poſſidentem.

6. Differunt autem in eo, quod hoc interdictum tantum ſit de poſſeſſione [d]. Unde nec exceptiones altioris indaginis admittit [e]; quodque hoc non datur contra debitores hereditatis.

7. Simile huic interdicto eſt re-

a §. 2. *h.*

b §. 3. *h.* *l.* 2. *ff. quor. bonor. l. ult. C. eod.*

c *l.* 1. *l. ult. ff. h. l.* 29. *l.* 30. *D. de furt.*

d *l.* 1. *d. h.*

e *l. ult. C. quor. bonor.*

medium, *l. ult. C. d. Edict. D. Hadrian. tollend.* quo heres scriptus in testamento quod visibile vitium non habet, sine litis ambagibus causa summatim cognita, mittitur in possessionem rerum hereditariarum, quæ tempore mortis testatoris ejusve periculo fuerunt, etsi adsit contradictor testamentum impugnans. Non tamen datur contra detinentem justo titulo [a].

8. II. Interdictum Quod legatorum, quod datur heredi, qui satis dedit, adversus quemlibet legatorum nomine rem hereditariam sine voluntate heredis occupantem, ad hoc, ut eam forte ob L. Falcidiam restituat, vel in id quod interest condemnetur [b] Contra donatarium mortis causa non datur, quia voluntate defuncti possidet [c]. Hęc actio ex jure in re hereditaria quoque nascitur.

9. III. Interdictum Salvianum est, quod datur Domino prædium rusticum locanti, adversus conductorem ad persequendam possessionem rerum conductoris pro mercede tacite vel expresse pignori obligatarum [d]. Utiliter hoc quoque con-

a *d. l. fin.*

b *l. 1. ff. quod leg. l. 1. C. eod.*

c *d. l. 1. §. 5.*

d *l. 1. ff. de Salv. interd.*

conceditur aliis creditoribus.

10. Quamvis autem ad eundem fere finem competat actio Serviana, utilius tamen est hoc interdictum, cum hic sufficiat probare possessas fuisse debitori res tempore pignorationis, licet ejus propriæ non fuerint. Unde hæc actio non est proprie ex jure in re, nec contra quemcunque possessorem datur.

11. Retinendæ possessionis interdictum est 1. Uti possidetis, quod datur vero possessori rei immobilis, vel etiam incorporalis, quæ pro immobili habetur [a], non autem nudo detentori [b], neque ei qui vi, clam, aut precario possidet ab adversario [c], adversus quemcunque de possessione illa controversiam moventem, ejusve usum turbantem aut impedientem [d], ad hoc, ut actor declaretur possessor, & reus, ut injustus turbator [e], condemnetur (actione intra annum instituta) in id quod possessoris interest, possessionem turbatam non esse [f], nec non ad cavendum eandem in posterum turbatum non iri [g].

a *l.* 1. §. 6. *s.* *l.* 8. *l. fin. ff. uti poss.*
b *d. l.* 1. §. 8.
c *d. l.* 1. §. *fin.*
d *l.* 1. §. 2. 3. & *seqq.* *l.* 3. §. 2. & 3. *eod.*
e *d. l.* 1. §. 1.
f *d. l.* 1. *l.* 3. §. *fin.*
g *arg.* *l. un.* C. *h. l.* 7. *l.* 12. *Si serv. vind.*

12. Et cum uterque hic possessionem suam esse contendat, vincebat olim is qui tempore redditi interdicti possessionem suam fuisse probaret, hodie vero respicitur tempus litis contestatæ [a]. Jure Can. tempore litis contestatæ possidere præsumitur, qui antiquiorem possessionem docet, dummodo illa præsumtio non sit alia probatione infirmata [b].

Quod si non constet utrius probatio aut causa possessionis melior sit, in dubio pro reo judicandum est [c].

13. 2. Interdictum Utrubi, quod superiori per omnia simile est; præterquam quod hoc tantum de rebus mobilibus datur [d]; utraque autem hæc actio nascitur ex jure in re scil. possessione acquisita.

14. Recuperandæ possessionis est interdictum 1. Unde vi, quod datur cuilibet possessori rerum corporalium (utiliter incorporalium) immobilium (pro mobilibus datur vi bonorum raptorum actio) qui sive naturaliter sive civiliter, sive juste sive injuste, sive per se, sive per alium possi-

a §. 4. h.

b c. 9. x. de probat.

c l. 47. d. O. & A. l. 125. ff. d. R. J.

d §. 4. h. l. 1. ff. Utrub.

possidebat, eo tempore quo vi earum rerum possessione dejectus est [a]; adversus eum qui vel per se, vel per alium dejecit [b], ad restituendam possessionem vi ablatam & resarciendum omne damnum dejectione datum, licet res perierint & nihil pervenerit ad dejicientem [c], & quidem intra annum utilem, quia pœnalis est hæc actio: post annum non datur, nisi de iis quæ ad dejicientem pervenerunt [d].

15. Cæterum hæc actio nascitur ex obligatione, quam parit delictum dejectionis, unde etiam personalis est, nec datur contra tertium possessorem [e]. tamen tertius quoque bonæ fidei possessor si sciat se rem a spoliatore habere, conveniri potest [f].

16. Omnium autem lautissimum remedium est ex cap. redintegranda caus. 3. q. 1. quod datur de omni re, sive mobili sive immobili, quocunque modo injusto ablata, adversus quemcunque possessorem, licet nec spoliaverit, nec spolii conscius fuerit, ad restituendam rem.

17 Quando autem pleraque in-

a §. 6. *l.* 1. §. *l.* 9. 30. *ff. de vi & vi arm. cap. in literis x. de restit. spol.*
b *d. l.* 1 §. 12. 14 15.
c *d. l.* 1. §. 34. *l.* 3. *pr. ff. eod.*
d *l.* 1. *h. arg. l.* 38. *ff. d. R. I.*
e *l.* 7. *ff. de vi & vi arm.*
f *c.* 15. & 18. *x. d. restit. spol.*

terdicta de sola possessione dantur [a]. videndum obiter quidem & quotuplex sit possessio?

18. Possessio autem aliquando accipitur pro re possessa, aliquando pro jure in re, aliquando pro detentione rei possessæ. Et sic hoc loco definiri potest, quod sit detentio rei. Eaque est propria vel impropria. Propria est detentio rei animo sibi habendi [b]. Unde commodatarius, depositarius similesque proprie non possident, sed sunt in possessione alterius. Servitutis etiam proprie non est possessio, neque enim teneri aut tradi potest, sed tamen usus servitutum est pro possessione, nec quod attinet effectus juris à propria possessione differt [c].

19. Propria possessio est vel civilis vel naturalis [d]. Civilis est possessio animo Domini, quomodo possidet ipse Dominus & bonæ fidei possessor qui est loco Domini.

20. Naturalis, est detentio animo quidem sibi habendi, sed non animo Domini, quomodo possidet fur. [e].

Cre-

a l. 2. §. 2. ff. de interd.

b l. 3. §. 3. 9. 10. l. 41. l. 46. ff. de acq. poss.

c l. ult. ff. d. servit. l. 8. §. 5. ff. si serv. vind. l. 11. §. 1. ff. d. public. in rem act.

d l. 1. §. 9. ff. d. vi & vi arm. uti poss.

e l. 67. pr. ff. d. fur. l. 1. §. ult. ff.

Creditor [a], Emphyteuta [b], qui precario rogavit ut sibi possidere liceat [c].

21. Possessio porro alia est justa, alia injusta ut furis.

22. Acquiritur autem possessio animo & corpore; retinetur solo animo, amittitur fere ut acquiritur [d].

a *l. 35. in fin. l. 40. ff. d. pignor. act.*
b *l. 15. §. 1. ff. qui satisd. cog.*
c *l. 4. §. 1. l. 15. §. 4. ff. d. precar.* d *l. 5. ff. d. A. & A. P. l. 46. eod.*

TIT. XVI.

De pœna temere litigantium.

1. Sive autem ordinariæ actiones moveantur, sive extraordinariæ, caute agendum est litigantibus, ne in pœuam temerariæ litis incidant.

2. Coërcentur autem temere ligantes 1. Pœna pecuniaria. 2. Jurisjurandi propter calumniam religione 3. Infamia [e].

e *pr.* [illegible]

3. Pœna pecuniaria consistit in damno sumptuum & expensarum refusione, quas improbus litigator sive actor sive reus, à se factas non tantum non recipit, sed & factas ab

adversario refundere tenetur; & quidem jure novo quod successit in locum veteris de calumnia actionis, qua decima parte ejus, quod petebatur, mulctabatur [a].

4. 2. Actor qui sine venia in jus vocavit, quos non debuit, veluti parentem, patronum, patronam, liberosve aut parentes patroni, aut patronæ, mulctatur 50. solidis, & si non habeat in ære luit corpore [b].

5. 3. Actor temere plus petens tenetur pœna plus petitionis [c].

4. Reus debitum temere inficiatus in nonnullis causis (de quib. supr. ad tit. *d. oblig. q. quasi ex contractu nasc.*) tenetur in duplum [d].

6. Iusjurandum calumniæ est, quod præstant partes earumque Advocati, de causæ ut opinantur bonitate [e], & olim sæpius quidem [f], nunc semel sc. initio litis [g]. Hujus tanta est necessitas, ut ne quidem expresso pacto remitti possit [h]. Moribus & jure Canonico tamen tacite remitti potest, si non exigatur [i], alias si actor id præstare recuset, causa cadit,

a §. 1. *in fin. h. l.* 7. 9. *ff. d. judic. l.* 13. §. 6. *C. eod.*
b §. *ult. h. l. ult. ff. d. in jus voc.*
c §. 33. *d. act. add. super. tit. d. except.*
d §. 1. *h.*
e §. 1. *h. l.* 2. *C. d. jurej. propter cal. dand.*
f *l.* 1. *C. d. t.*
g *auth. Hoc Sacramentum. C. eod.*
h *add. ll.*
i *Cap.* 1. *d. juramen, calum. in* 6.

dit, reus recuſans pro confeſſo habetur [a]. Cæterum capita jurisjurandi ex d. auth. & d. l. 2. Dd. hiſce exprimunt:

Illud juretur, quod lis ſibi juſta videtur.
Et ſi quæ retur, verum non inficietur.
Nil promittetur quo falſa probatio detur.
Ut lis tardetur, dilatio nulla petetur.

a *auth. principales. C. d.* 5.

7. Infamia eſt privatio bonæ exiſtimationis & inde dependentium jurium, ob violatam turpibus factis vitæ honeſtatem [b].

8. Eſtque duplex, alia Iuris, alia Facti. Iuris eſt, cum expreſſum jus turpe factum notat, quomodo jus civile improbos fœneratores [c], in adulterio deprehenſos [d], damnatos publicis judiciis [e], Advocatos probroſos [f], judices improbos [g], plurimoſque alios: jus Prætorium furti, vi bonorum raptorum, injuriarum & de dolo ſuo nomine damnatos, ignominiæ cauſa ab exercitu miſſos alioſ-

b *l.* 8. *C. ex quib. cauſ. inf. l.* 3. *C. d. re milit. l.* 3. *pr. ff. d. teſtib.*
c *l.* 20. *C. ex quib. cauſ. inf.*
d *l.* 43. §. *pen. & ult. ff. d. R. Nupt.*
e §. 2. *I. d. publ. jud. l.* 7. *ff. eod. l.*
f *l.* 6. §. 1. *C. d. poſtul.*
g *l.* 2. *C. d. pœn. jud. qui male jud.*

a *l. 1. 2. & seqq. ff. d. his qui not. infam.* aliosque infamia notat [a]; atque hanc aliquando jus immediate, aliquando interveniente judicis sententia irrogat, quod contingit in illis, quos furti, vi bonor. raptor. &c. damnatos diximus; nec non iis qui recto judicio tutelæ, mandati, depositi, item pro socio, ob dolum damnantur [b], quod hic inter pœnas temere litigantium refertur [c].

b *l. 6. §. 5. & seq. ff. d. his qui not. infam.*

c *§. 2. h.*

9. Facti infamia est, quam jus quidem expresse non irrogat, sed eam æstimat ex virorum bonorum & gravium judicio existimationem alicujus ob factum indignum onerantium [d].

Utrique affinis, sed tamen ab utraque differens est levis notæ macula [e], quæ oritur ex sordido vitæ genere.

d *l. 13. C. ex quib. caus. infam. l. 20. ff. eod. l. 2. ff. de obs. par. & patron. præst.* e *l. 27. C. d. inoff. testam.*

Tit. XVII.

De Officio Judicis.

Ut actiones recte expediantur non sufficit si partes earumque ministri officium suum faciant, sed & Judex.

1. Ju-

1. Judex eſt perſona publica, quæ juriſdictioni præeſt [a]. Olim judex pedaneus nudam tantum notionem habebat ſine juriſdictione [b], â qua differt notio in genere dicta, quæ etiam continet juriſdictionem [c].

2. Juriſdictio eſt judicandi, judicatique exequendi poteſtas [d], Eſtque vel Civilis vel Criminalis. Civilis eſt poteſtas judicandi judicatique exequendi in cauſa civili, quæ ſimpliciter juriſdictio dici ſolet.

3. Eſtque legitima vel nec legitima.

4. Legitima eſt quæ non competit Magiſtratibus niſi ſpecialiter lege, vel SCto, vel Conſtitutione Principis conceſſa, ut poteſtas dandi Tutorem [e], decernendi alienationem prædiorum minorum [f], confirmandi tranſactionem ſuper alimentis futuris teſtamento relictis [g].

5. Nec legitima eſt quæ non ex ſpeciali lege, ſed aliunde competit: eſtque vel ordinaria, vel extraordinaria, Ordinaria, quam quis jure Magiſtratus habet [h].

6. Extraordinaria, quam quis habet

a *l. 3. C. d. juriſd. omn. jud.*
b *l. 5. l. 15. ff. d. re jud.*
c *l. 99. d. V. S.*
d *l. 1. 2. 3. ff. d. juriſd.*
e *l. 6. §. 2. ff. d. tutel.*
f *l. 5. §. 9. & 11. ff. d. reb. eor. qui ſub. tut. &c.*
g *l. 8. ff. d. tranſact.*
h *l. 5. ff. de juriſd.*

bet beneficio alterius; eſtque *mandata*, quæ exercetur mandatu propriam habentis [a]. Mandari autem regulariter non poſſunt, niſi quæ jure Magiſtratus competunt, unde neque merum Imperium, niſi ob abſentiam [b] (hodie & ob *valetudinem adverſam*) [c] vel *prorogata* quam quis habet beneficio litigatorum in alienam juriſdictionem conſentientium [d].

8. Cæterum Iuriſdictioni civili cohæret mixtum Imperium, ſine quo illa explicari non poteſt [e]. Eſt enim poteſtas modice coërcendi, mulctam indicendi, cogendi arbitrum ut ſententiam dicat, dandi bonorum poſſeſſionem, reſtituendi in integrum, jubendi cavere ſtipulatione Prætoria [f], pignus capiendi, mulctam dicendi [g]. Ex hiſce quædam magis ſunt Imperii, ut jubere cavere Prætoria ſtipulatione, in poſſeſſionem mittere [h]. Et hæc duumviris non competunt [i].

9. Iuriſdictio criminalis, quæ in jure civili frequenter *merum Imperium* dicitur, eſt poteſtas judicandi & judicati

a *l.* 1. *l.* 5. *ff. d. Off. ejus.*
b *l.* 1. *ff. de Off. ej. cui mand. eſt juriſd.*
c *Conſt. crim. Car. V. art.* 2.
d *l.* 1. *ff. d. judic. l. pen. C. d. pact.*
e *l. ult. ff. d. off. ej. cui mand. l.* 3. *ff. d. juriſd.*
f *l.* 3. 4. *ff. d. juriſd. l.* 26. *ad Munic.*
g *l.* 9. *in fin. ad L. Iul. pec.*
h *l.* 4. *d. juriſd.*
i *l.* 26. *ff. ad Municip.*

dicati exequendi in criminalibus, quam veteres vel ſimpliciter vocant poteſtatem gladii, vel poteſtatem animadvertendi in facinoroſos [a].

9. Officium autem judicis ſeu ejus qui juriſdictioni præeſt, generaliter in eo conſiſtit, ut juriſdictionem exerceat ſecundum præcepta legum & conſuetudinum [b].

10. Aliud autem ſecundum mores & leges eſt officium judicis in actionibus privatis, quod Dd. docendi cauſa vocant Mercenarium, aliud in aliis & in primis cauſis publicis, quod Nobile vocant.

11. De mercenario hoc potiſſimum tit. agitur, ſtatuiturque judicem ſecundum naturam actionis propoſitæ ſententiam ferre debere, minime vero ſecundum cerebrinam æquitatem [c]; quod verum eſt ſi actio ab actore probata, nec à reo eliſa eſt, certiſſimum enim eſt judici ſecundum acta & probata iiſque informatam conſcientiam judicandum eſſe [d]. Quid ſi conſcientia & acta pugnent? deponat officium judicis & ſumat teſtis perſonam.

12. Ad-

a *l. 3. ff. d. juriſd. l. 6. pr. d. Off. Proc.*

b *l. 14. C. d. judic.*

c *l. 1. C. d. ll. l. 8. C. d. judic.*

d *l. 18. ff. comm. divid. l. 6. §. 1. ff. d. Off. Præſ. l. 14. C. de jud. l. ult. §. d. fideic. libert.*

12. Ad mercenarium officium hoc potissimum spectat axioma : Judex non impertit officium suum nisi rogatus [a].

13. Nobile judicis officium dicunt jus faciendi ea, quæ judici ut judici facienda incumbunt, sive potestatem cognoscendi & judicandi secundum modum jurisdictionis ei concessæ, quam motu proprio nulla parte petente plerumque exercet, veluti cum tutores curatoresve dat, aut infacinorosos homines inquirit [b]. Hactenus actum est de jure privato personarum, rerum & actionum, sequitur de jure publico mantissa.

a d.l.18.

b l.13. ff. d. Off. Praes.

Tit. XVIII.

De Publicis Judiciis.

1. Publica judicia sunt quæ lex aliqua specialis de crimine ad læsionem status Reip. spectante introduxit, data cuivis è populo accusandi reum potestate [c]. Unde publica dicta sunt quasi populica, multumque differunt à privatis judiciis, tum in instituendo, tum in exercendo [d].

c §. 1. h. l. 1. ff. eod.

d pr. h.

2. Nam

2. Nam 1. in privatis unus tantum agit ad id quod ſibi debetur, in publicis regulariter quilibet è populo ad vindictam publicam accuſationem inſtituit, niſi forte quis prohibeatur ob ætatem, ſexum, Magiſtratum, Sacramentum, proprium delictum, turpem quæſtum, calumniæ ſuſpicionem aut ſimilia [a]. Vel etiam niſi lex cujuſdam criminis accuſationem certis perſonis reſervet veluti adulterii [b], & ſuppoſiti partus [c].

3. In publicis judiciis accuſator per inſcriptionem libelli ad pœnam talionis ſe obſtringere tenetur, ſi forte calumniæ convincatur [d], quod ſecus eſt in privatis judiciis. Accuſationes & inſcriptiones hodie non ita receptæ. In publicis 3. Procurator non intervenit [e]. 4. Omnia publica infamant [f]. 5. Morte rei extinguuntur [g] 6. Inſtantia perit biennio [h]. 7. Accuſatio 20. annis tollitur [i]. 8. Appellatio cuivis permiſſa [k]. 9. Tranſactio nulli in capitalibus aliiſque quæ ſanguinis pœnam non ingerunt [l].

4. Pu-

a *l. 3. & ſeqq. ff. de accuſat. l. fin. ff. d. privat. del. l. 13. ff. d. Off. Præſ.*
b *l. 30. C. ad. L. Iul. Adult.*
c *l. 30. §. 1. ff. ad L. Cornel. de Falſ.*
d *l. 3. pr. §. 1. & 2. ff. l. 17. C. d. Accuſat. l. 1. ff. ad. SC. Turpil.*
e *l. 13. §. 1. ff. d. publ. jud.*
f *l. 7. h. t.* g *l. 3. h.* h. *l. 3. C. ut intra cert. temp.*
i *l. 12. C. ad. L. Corn. de falſ.* k *l. 6. ff. de appel.*
l *l. 18. C. de tranſ.*

4. Publica autem judicia, alia sunt
a §. 2. capitalia, alia non capitalia [a]. Capitalia sunt quorum pœna est mors, sive naturalis, sive civilis sc. aquæ & ignis interdictio, cujus loco frequentata est deportatio, item damnatio in metallum: non capitalia sunt, quorum pœna non est capitalis, sed vel livior corporis coërcitio, veluti fustigatio, vel relegatio, vel pecuniaria & infamia [b].

b §. 2. h. l. 2. ff. eod. l. 6. in fin. l. 7. d. pœn.

5. Enumerantur autem hoc loco 17. species judiciorum publicorum. Scilicet 1. læsæ Majestatis. 2. adulterii. 3. nefandæ libidinis cum masculis, hodie Sodomiæ crimen vocant. 4. stupri. 5. homicidii. 6. veneficii. 7. parricidii. 8. falsi. 9. vis publicæ. 10. raptus. 11. vis privatæ. 12. peculatus. 13. plagii. 14. ambitus. 15. repetundarum, 16. annonæ flagellatæ. 17. de residuis: quæ singula crimina qualia sint quamque pœnam habeant obiter videndum.

6. Primum est crimen læsæ Majestatis, quod est fraudulenta machinatio subditi contra Majestatem, sive contra eos qui habent summam potestatem, sive quid contra ejus digni-

gnita-

gnitatem, securitatem aut potestatem directe committatur, sive indirecte: læsis forte ejus consiliariis.

7. Estque duplex: vel crimen læsæ Majestatis in specie dictum, vel Perduellionis, hoc est quod contra Principem aut Remp. hostili animo committitur, illud adversus superioritatem, dignitatem atque existimationem Principis aut Reipubl. fit [a]. Hoc olim cruce, illud exitio mulctabatur [b]: morte rei non obliteratur illud, hoc contra [c].

8. Utriusque varia exempla enumerantur [d], Utrumque hodie capitale est ex constitutione Arcadii & Honorii (quam vulgo ad crimen perduellionis male restringunt) secundum quam 1. reus gladio necatur 2. memoria rei post mortem damnatur. 3. bona publicantur, 4. filii, non etiam nepotes, fiunt infames [e].

9. Multa autem specialia sunt in hoc crimine, veluti quod quisque conscius teneatur illud deferre, adeo ut & filius patrem [f]. 2. quod eadem sit pæna conatus & effectus [g]. 3. quod servi in caput domini torquean-

a l. ult. ff. h.
b l. 38. §. 2. d. pœn.
c d. l. ult.
d l. 1. 3. 4. ff. ad L. Jul. Maj.
e l. 5. C. ad L. Jul. Maj.
f d. l. 5. §. pen.
g d. l. 5. §. pen.

queantur, nec non omnes ad testimonium provocati (& accusatores, sine discrimine sexus, militiæ, dignitatis admittantur. 4. quod quilibet etiam non idoneus admittatur ad accusandum [a]. 5. quod patrato hoc crimine reo statim auferatur bonorum administratio. 6. quod crimen hoc morte non extinguatur [b]. Quodque damnati non lugeantur [c].

9. Atque hoc quidem de læsa majestate humana; læsæ divinæ rei sunt blasphemi, sacrilegique, qui capite puniuntur [d]. Hæretici privati honoribus mulctantur exilio [e].

10. Lex Julia lata ab Augusto coërcet adulterium, stuprum & nefandam libidinem cum masculis [f].

11. Adulterium jure civili proprie dicitur, concubitus cum alterius uxore [g]. Conjugatus cum soluta rem habens, non adulterii, sed stupri reus fit, cum hic non metuatur sanguinis perturbatio prolisque incertitudo.

12. Jure Can. adulterium est omnis concubitus, quo fœdus conjugale violatur [h], sed & concubitus cum

a *l. 3. & 4. C. d. t. l. 7. & 8. ff. eod.*
b *l. 6. C. h.*
c *l. 11. §. 3. d. bis qui not. inf.*
d *Ord. crim. art. 106.*
e *l. 12. C. de haeret.*
f *§. 4. h. l. 8. l. 24. ff. eod.*
g *l. 13. §. 2. l. 34. §. 1. l. 6. §. 1. ff. ad L. Iul. d. ad.*
h *c. 4. d. con. conjug.*

cum sponsa alterius ex lege Severi & Antonini habetur pro adulterio [a].

13. Pœna adulterii jure civili definiti ex constitutione Constantini est gladius [b], quæ convenit legi Mosaicæ [c]. At non juri veteri Romanorum atque Novellæ Justiniani, qui non capitalem voluit in uxorem [d]. Neque Novell. Leonis utrique nasum abscindere volentis [e]. Neque statutis aut moribus Belgarum Ord. Pol. art. 15. & seqq. quibus Adulteri infamia, mulcta pecuniaria & nonnunquam exilio puniuntur. Contra moribus quorundam aliorum etiam conjugatus cum soluta rem habens, ut adulter gladio punitur. Agitur etiam ob hoc crimen civiliter ad vinculi matrimonialis separationem donationisve nuptialis lucrum [f]. Cæterum patri permissum est filiam in adulterio deprehensam una cum adultero occidere, marito tantum infamem adulterum domi suæ in turpitudine deprehensum [g]: si occidat uxorem maritus, extra ordinem punitur & dotem amittit [h].

14. Speciale quoque est in hoc judi-

a *l.* 13. §. 3. & 8. *ff. l.* 7. *C. h.*
b *l.* 30. *C. h.*
c *Levit.* 20. *Deut.* 22.
d *Nov.* 134. *c.* 10.
e *Nov.* 32.
f *l.* 38. 47. *ff. sol. matrim. l.* 8. §. 4. & 5. *C. d. repud.*
g *l.* 20. & *seqq. ff. l.* 4. *C. eod.*
h *l.* 38. §. 8. *ff. eod.*

judicio publico, 1. quod ex jure novissimo non omnibus datur ejus accusandi facultas, sed tantum marito, vel ob suspicionem: post hunc etiam patri, fratri, patrono & avunculo justa ex causa. 2. quod hic nulla est inscriptionis necessitas [a]. 3. quod accusatio hæc instituenda sit intra 60. dies si solutum sit, intra 5. annos si duret matrimonium [b].

16. Nefanda libido cum masculis seu Sodomia est coitus contra naturam, cujus rei igne cremantur [c].

17. Stuprum est coitus cum virgine vel vidua honeste vivente: Pœna est in honestioribus publicatio dimidiæ partis bonorum, in vilioribus coërcitio corporis cum relegatione [d].

18. Jure Can. stuprum committens tenetur dotare aut ducere [e], violentum autem stuprum morte punitur [f], coitus cum meretrice jure civili extra pœnam est [g]. Persolvebant meretrices apud ædiles nomen professæ vectigal, quod post abrogatum [h]. Permissus quoque erat concubinatus [i].

19. Ho-

a *l.* 30. *C. h.*
b *l.* 11. §. 4. & *seq. h. l.* 4. *pr. ff. eod. l.* 6. *C. eod.*
c *l.* 31. *C. ad. L. Iul. de adult.*
d §. 4. *Inst. h.*
e *cap.* 1. 2. *x. d. adult.*
f *l.* 1. *in fin. ff. d. extra. ord. crim.*
g *l.* 22. *C. ad L. Iul. d. ad. l.* 13. §. 2. *ff. eod.*
h *l. ult. C. de spectac. & scen.*
i *l.* 3. *ff. de Concubinis.*

18. Homicidium persequitur lex Cornelia à Cornelio Sylla dictatore lata contra sicarios sive homicidas, qui aut dolo malo alterum occidunt quocunque instrumento, aut in capitali judicio falsum testimonium dicunt, aliamve mortis causam præbent [a], qui sic occidendi furtive faciendi causa (nec non qui Eunuchos faciunt [b]) cum telo ambulant. Pœna ejus fuit deportatio & bonorum omnium ademtio, sed & postea humiliores, uti hodie omnes voluntarii homicidæ [c], capite puniri cœperunt [d].

19. A voluntario autem homicidio differt necessarium, quod ad tutelam sui quis facit impune, jure naturali & civili [e]. Differt & homicidium culpa non dolo commissum, quod extraordinaria pœna pro qualitate culpæ coërcetur [f]. Differt & casu improviso commissum homicidium, quod fato non fraudi imputatur [g].

20. Eadem Lex Cornelia persequitur veneficos, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis (uti falso persuasa fuit rudis antiquitas)

a l. 1. l. 25. ff. ad. L. Cornel. d. Sicar.
b l. 4. §. 2. ff. h.
c Const. Car. V. crim. art. 137.
d l. 3. §. pen. l. pen. ff. eod.
e l. 5. ff. de justit. & jur. l. 1 C. Unde vi.
f l. 7. ff. ad. C. Cornel. de sicar.
g l. 1. C. ad L. Cornel.

quitas) homines occiderint, vel mala
a § 5. h. medicamenta publice vendiderint [a].
Carolus V. hos igne, alios vero veneficos, qui non nocuere, arbitraria
b art. 309. pœna puniri vult [b]. Quod autem
Constantinus incantationes Magicas ob bonum finem licitas esse jubet, Christiano Cæsare indignum
c l. 4. C. de malef. & mat. est [c].

21. Eadem lege Cornelia tenetur qui dolo incendium excitat [d].
d l. 1. & 10. ff. h. l. 28. § 9. & 12. ff. d. pœn. Carolus V. eum comburendum sanxit [e].

e art. 125. 22. Lex Pompeja (à Pompejo Magno lata) persequitur parricidium, quod est homicidium in conjunctas personas vel cognatione vel affinitate admissum. Estque atrocius, vel minus atrox. Atrocius est cum quis parentes vel liberos, vel aliquem affectionis ejus, quę parentum nuncupatione continetur occidit, cujus pœna tum ex antiquioribus legibus, tum ipsa l. Pompeja, tum ex constitutionibus sequentium Imperatorum, est ultimum supplicium, ita ut parricida, nec non cujus dolo hoc crimen admissum est, quique ejus conscius fuerit, quam-

quamvis extraneus sit [a], virgis sanguineis cęsus cum cane, gallo gallinaceo, vipera & simia culeo insutus in mare aut profluentem projiciatur, omnium elementorum usu privandus, & sic inter ferales angustias extinguendus, Hodie mitigari solet pœna ad evitandam desperationem, ex const. Caroli V. [b].

23. Minus atrox parricidium est, si quis alias necessitate aut affinitate junctas personas necaverit, quod pœna legis Cornelię de Sicariis, punitur [c].

24. Est etiam lex Cornelia à Cornelio Sylla lata de falsis. Falsum est veritatis imitatio vel suppressio in alterius fraudem improbe facta [d]. Vocatur etiam hęc lex testamentaria, forte quod maximam partem de falsis testamentis egit [e]. Hac lege enim tenetur, qui testamentum aliudve instrumentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit, subjecerit, vel signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit dolo malo [f], sed & si quis sibi in testamento quid ascripserit [g], aut alienam rem distraxerit, vel eandem duobus

a §.6.*h.*
b *art.* 131.
c §.6.*h.*
d *l.* 16. §. 2. *l.* 23. *ff.h. l.* 20. *C. eod.*
e §.7.*h.*
f .§7. *h.*
g *l.* 1. §. 3. & 8. *ff. h. t. t.t. C.d. his qui in test.*

a *l.* 21. *ff. h.* vendiderit [a], falso judicaverit, falsumque testimonium dixerit [b].

b *l.* 1. §. 2. *l.* 27. *eod.*

25. Pœna falsi in servos est ultimum supplicium, in liberos deportatio, quandoque & in liberis capitalis [c], adeo pro varietate circumstantiarum alia atque alia pœna est [d]; qui vero falsam monetam cudit vel probam abradit, minuit, tingit, ex constitutione Constantini igne crematur una cum domo in qua id factum est [e].

c *l.* 22. *C. d. fals.*

d *O. C. art.* 111. *& seq.*

e *l.* 2. *C. d. fals. mon.*

26. Lex Julia coërcet vim publicam & privatam. Publica est quæ fit armis aliove atrociori modo [f]. item si quis nova vectigalia exerceat [g]. Cujus pœna jure civili olim erat aquæ & ignis interdictio [h], in cujus locum successit deportatio [i].

f §. 8. *h. l.* 1. 3. 5. 10. *ff. ad L. Iul. d. vi publ.*

g *l. ult. ff. h.*

h *l.* 10. *in fin. ff. eod.*

i §. 8. *h.*

27. Raptus autem Virginis vel Viduæ vel Sanctimonialis licet volentis capite punitur [k]. Gravior est etiam hodie pœna fractæ pacis publicæ, scil. gladius vel proscriptio, de qua Constit. Imperii d. A. 1544. 1506. 1521.

k *l. un. C. de rapt.*

28. Vis privata est, quæ sine armis infertur [l]. Pœna ejus est publica

l §. 8. *h. l.* 1. 2. 3. 4. 5. *h.*

blicatio tertiæ partis bonorum cum infamia.

29. Eſt etiam lex Julia peculatus. Eſt autem peculatus furtum publicæ pecuniæ vel rei ſacræ aut religioſæ [a]. Eſtque duplex *vel peculatus in ſpecie dictus*, qui eſt furtum publicæ pecuniæ, & jure civili punitur deportatione; ſi ipſe adminiſtrator vel miniſtri ejus pecuniam averterint, capite [b]; ſi quis prædam ab hoſtibus captam, quadruplo [c]: *vel ſacrilegium*, quod eſt furtum rei ſacræ aut religioſæ, ſive fiat in loco ſacro, ſive à ſciente rem eſſe ſacram in loco prophano [d]. Qui vero rem prophanam in loco ſacro aufert ex reſcripto Divorum fratrum furti, non ſacrilegii, reus fit [e]. At ſacrilegii reus jure fit veteri [f], & jure Canonico [g]. Pœna autem ſacrilegii regulariter capitalis eſt [h].

30. Lex Fabia plagiarios perſequitur. Plagium eſt fraudulenta liberi hominis vel ſervi alieni ſuppreſſio [i], quod etiam fit venditione, donatione aut permutatione [k].

a *l.* 1. *l.* 4. *ff.* §. 9. *Inſt. h.*

b §. 9. *h. l.* 3. *ff. eod.*

c *l.* 13. *h.*

d *l.* 5. *l.* 9. §. 1. *h.*

e *d. l.* 5. *h.*

f *l.* 16. §. 4. *ff. de pœn.*

g *c. quisquis quæſt.* 4. *cauſ.* 17. *Car. V. art.* 171.

h *l.* 6. *ff. l.* 9. *eod. Ord. crim. art.* 171. *& ſeqq.*

i *l.* 3. 5. 6. *ff. h.*

k *l.* 1. 2. 4. *eod.*

a *l. ult. ff. h.* Pœna legis Fabiæ erat pecuniaria [a]. Postea successit pœna exilii & metalli. Et Constitutionibus Principum
b *§. 10. h.* nonnullis casibus capitalis facta [b], jure Divino & Canonico etiam capi-
c *Deut. 24. 7. Exod. 21. 16. c. 1. x. d. furt.* talis [c].

31. Alia est lex Julia de Ambitu. Ambitus est illicita veluti data pecunia honorum & dignitatum paratio [d]. Pœna hujus in municipiis
d *l. un. ff. h.* erat 100. aureorum. Romæ prohibebatur reus intra quinquennium honores repetere. Propter vim pu-
e *l. un. C. h. C. h. l. 1. C. Theod. eod.* blicam deportatur [e]. Tenetur etiam hac lege qui novum vectigal instituit, item qui cum reus vel accusator est domum judicis ingressus fuerit [f].

f *d. l. un. ff. h.*
g *d. l. un.*
h *t. t. x. de Simonia.*

32. Cessare autem cœpit hoc crimen, cum Princeps Magistratus constituit [g]. Simile autem huic est Simonia in jure Canon. sive illicita comparatio beneficii Ecclesiastici [h].

33. Alia est lex Julia repetundarum, qua tenetur qui in Magistratu, potestate, ratione, legatione, vel alio officio, munere, ministeriove publico quid accepit, quo magis
i *l. 1. 3. 4. h.* minusve officium faceret [i]. Hujus

pœna

pœna arbitraria eſt vel relegatio, vel ordinis amotio, vel exilium, vel mors, nonnunquam quadrupli, pro qualitate delicti [a].

34. Alia eſt lex Julia de Annona, quo nomine venit, quicquid ad victum humanum pertinet, ſi quis autem vel inita ſocietate, vel quocunque alio modo effecerit annonam cariorem, punitur 20. aureis [b]. Nonnunquam Dardanarii, Pantopolæ, ſimileſque annonæ attentatores extra ordinem gravius puniuntur [c].

35. Alia eſt lex Julia de reſiduis, qua tenetur, qui publicam pecuniam in uſum publicum tributam ſibi adminiſtrandam commiſſam retinet, neque in eum uſum conſumit [d]. Pœna eſt, quod reus præter infamiam quoque in tertiam partem amplius quam debet, tenetur [e], h. e. ſi trecentos retinuit, quadringentos reſtituit.

36 Cæterum hæc publica judicia peculatus, de reſiduis, repetundarum & ſimilia, in quibus quæſtio principalis de ablata pecunia movetur, etiam contra heredes dantur [f].

37. Hæc in elementis expoſuiſſe

a *l. 7. §. 3. ff. l. ult. C. h.*

b *l. 2. ff. h.*

c *l. 37. ff. d. pœn. l. 6. ff. d. extraord. crim.*

d *l. 2. l. 4. §. & 4. ff. ad l. Jul pec.*

e *l. 4. §. 5. ff. eod. l. 6. §. 1. ff. d. muner. & honor.*

f *l. ult. ff. ad L. Jul. pecul.*

sufficere putavit Imperator: Reliquæ publicorum criminum species & uberior Tractatus ex Pandectis, sed & Codice aliisque juris libris petenda [a].

a §. *ult.* *h.*

F I N I S.

INDEX

INDEX RERUM in hoc COMPENDIO expositarum.

A.

B.

C.

D.

INDEX RERUM.

Emphy-

Exer-

F.

Here-

I.

Insti-

L.

M.

N.

O.

Q.

R.

unde

V.

F I N I S.

